

Ольга Ніколенко
Наталія Рудніцька
Лідія Мацевко-Бекерська

Зарубіжна література

Підручник

7 клас

академія

Ольга Ніколенко
Лідія Мацевко-Бекерська
Наталія Рудніцька

Зарубіжна література

Підручник

для **7** класу
закладів загальної
середньої освіти

РЕКОМЕНДОВАНО
Міністерством освіти
і науки України

Київ
а | Видавничий центр «Академія»
2024

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2024 № 124)

Авторський колектив:

О. Ніколенко, Л. Мацевко-Бекерська, Н. Рудницька, Л. Ковальова,
В. Туряниця, Н. Базильська, О. Гвоздікова, Д. Лебедь

Підручник відповідає Державному стандарту базової середньої освіти (2020) і модельній навчальній програмі із зарубіжної літератури «Школа радості» для 5—9 класів (зі змінами 2023 р., авт. Ніколенко О. М. та ін.). У підручнику вміщено художні твори класичної й сучасної літератури (повністю, скорочено або уривки) на тлі культури різних країн, основну інформацію про митців, інтерактивні запитання й завдання для формування в учнів/учениць ключових компетентностей, необхідних для життя. До підручника створено онлайн платформу «Плейтен» (у вільному доступі), яка сприятиме кращому засвоєнню матеріалу з допомогою цифрових ресурсів (е-хрестоматія, аудіохрестоматія, відеохрестоматія, мультимедійні презентації, експрес-уроки, у світі мистецтва, літературні ігри, вправи для перевірки знань і умінь). Вони представлені в підручнику з допомогою QR-кодів. Видання спонукає до активізації критичного мислення, збереження моральних цінностей, виховання громадянської позиції в учнів/учениць, їх адаптації до сучасного світу. Для учнів/учениць закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання.

Чим людина відрізняється від робота?

Ще в середині минулого століття американський письменник-фантаст Айзек Азімов передбачив, яким буде наш сучасний світ. Він здогадався про те, що ми говоритимемо між собою через тисячі кілометрів за допомогою спеціальних пристроїв і навіть зможемо бачити одне одного під час розмови. Айзек Азімов мріяв про швидкісні потяги та літальні апарати, вихід людини у відкритий космос і опанування міжпланетного простору. Він був переконаний у тому, що на допомогу людині в майбутньому придуть роботи — розумні машини, які виконуватимуть найскладнішу роботу за певними програмами. Таких автоматичних машин, що замінюють людину в багатьох ситуаціях і навіть можуть діяти без її участі, довкола нас стає дедалі більше. А ще Айзек Азімов писав про те, що роботи виконуватимуть завдання, які підвладні людському інтелекту. І мав рацію! У XXI столітті з'явився штучний інтелект (*ШІ, англ. Artificial intelligence, AI*) — механічна система, машина, здатна отримувати, обробляти й застосовувати здобуті знання, виконуючи завдання, які зазвичай потребують використання інтелекту людини.

Ми захоплюємося розумними машинами, адже вони можуть виконувати різноманітні дії, розмовляти багатьма мовами, до-

Робот Pepper. Токіо (Японія).
Сучасне фото

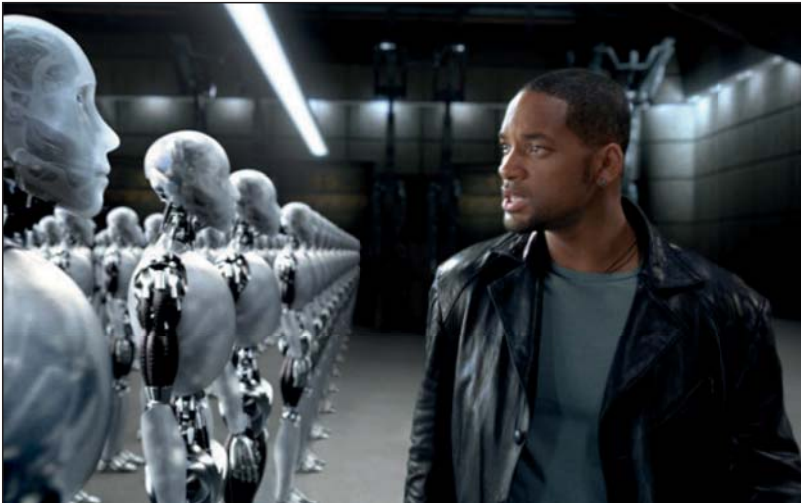

Дмитро Лебедь. Штучний інтелект.
2023 р.

помагати у складних ситуаціях, створювати музику, картини, літературні тексти тощо. Однак інтелектуальні машини можуть використовувати лиходії, окупанти й диктатори, несучи смерть і загрожуючи існуванню людства. У цьому ми пересвідчилися після окупації частини України у 2014 році, а тепер — широко-масштабного вторгнення Російської Федерації.

Айзек Азімов сформулював три закони робототехніки: «1. Робот не може шкодити людині або через свою бездіяльність допустити, щоб людині було завдано шкоди. 2. Робот мусить підкорятися наказам людини, якщо ці накази не суперечать Першому закону. 3. Робот повинен дбати про свою безпеку доти, поки це не суперечить Першому і Другому законам». *Як ви гадаєте, чи всі в сучасному світі їх дотримуються? У чому полягають переваги й небезпеки штучного інтелекту? Як він впливає на наш світ і людей?*

У своїх фантастичних творах Айзек Азімов багато писав не лише про роботів, а й про те, що бувають люди, подібні до роботів, — бездумні «машини», «гвинтики» державного механізму, які сліпо виконують чужі накази, навіть злочинні. Тому дуже важливо за умов розвитку високих технологій зберегти в собі те, що робить нас справжніми людьми, — совість, честь, любов, милосердя, людяність, критичне мислення, патріотизм, прагнення до свободи. А в цьому нам допоможуть найкращі книжки світу — потужна духовна зброя, що слугує захисту нашої незалежності й усього цивілізованого світу!

Кадр із кінофільму «Я робот» за мотивами творів Айзека Азімова (режисер Алекс Прояс, США, 2004)

Як працювати з підручником

Рубрики підручника допоможуть вам опанувати шедеври світової класики й сучасної літератури, спонукатимуть до читання та обговорення художніх творів, пошукової діяльності, творчості, самовдосконалення.

Рубрика *Розвиваємо емоційний інтелект* спрямована на розвиток емоцій і почуттів, які є важливими для пізнання себе, людей, світу. Рубрика *У глибинах тексту* розкриє таємниці творчості письменників/письменниць, проблематику й деякі аспекти художніх текстів. У рубриці *На хвилях читання* знайдете літературні твори (повністю, скорочено або уривки), які допоможуть вступити в діалог із книжкою. Рубрика, названа словами поета Володимира Сосюри *Любіть Україну*, висвітлює взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, надихає любити й цінувати «своє», навчає шанувати «чуже». *Артгалерея* ознайомить із творами різних видів мистецтва, допоможе збагнути мову художніх образів. У рубриці *Теорія літератури* знаходитимете теоретичні знання, необхідні для розуміння творів. *Літературна мандрівка* відкриє багато нового із життя митців, історії їхніх творів, культур різних народів світу. У *медіапросторі* ви зможете дізнатися про кінофільми, мультфільми та інші медіатексти, які стосуватимуться прочитаних творів.

Учні
Нової
української
школи.
Сучасне
фото

Умовні позначення

	У глибинах тексту		Літературна мандрівка
	На хвилях читання		У медіапросторі
	Любіть Україну		Артгалерея
		Емоційний інтелект	

Упевнені, що у процесі вивчення зарубіжної літератури вам захочеться не готових формулювань і трактувань, а власних думок, рішень, дій. Тому саме для вас, розумні й допитливі семикласники/семикласниці, у підручнику впроваджено рубрику **АКТИВНОСТІ**, у якій розміщено різноманітні запитання і завдання для формування ключових компетентностей, необхідних для життя та успішної реалізації в сучасному світі. Щоб вам легше було зорієнтуватися, вони структуровані за видами діяльності:

КОМУНІКАЦІЯ (працюємо та обговорюємо усно);

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ (аналізуємо, інтерпретуємо, оцінюємо);

ТВОРЧЕ САМОВИРАЖЕННЯ (створюємо власні тексти, медіатексти, ілюстрації, комікси, аніме, фанфіки тощо на підставі прочитаних творів);

ЦИФРОВІ НАВИЧКИ (використовуємо цифрові технології);

ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРОЄКТИ (досліджуємо літературні, мовні явища і власне мовлення, розробляємо проекти);

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ (проєктуємо зміст твору на власний або відомий вам чийсь життєвий досвід, обмірковуємо свою життєву траєкторію, стосунки з людьми, роль культури в наш час).

До підручника створено спеціальну **онлайн-платформу «ПЛЕЙТЕН»** (у вільному доступі). Так звали головного героя повісті Айзека Азімова «Фах», який за умов стрімкого розвитку сучасних технологій не втратив здатності приймати власні рішення і бути творчою людиною.

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА «ПЛЕЙТЕН» (<https://platen-academia.com.ua>)

presentations
мультимедійні
презентації

audio-text
аудіо-
хрестоматія

video-text
відео-
хрестоматія

express-lessons
експрес-
уроки

games
літературні
ігри

e-text
електронна
хрестоматія

art
у світі
мистецтв

chek-yourself
перевірте
себе

За допомогою онлайн-платформи «Плейтен» ви будете самостійно мислити й мандрувати у світі художньої літератури. «Плейтен» гарний співрозмовник і надійний товариш. Сучасний світ потребує не лише розумних машин, а й мислячих, щирих і волелюбних людей. Тож візьміть із собою в майбутнє не тільки надбання науки і техніки, а й найкращі книжки світу!

Вступ

Роль художнього перекладу в сучасну добу

Скільки мов ти знаєш,
стільки маєш ключів до світу.

Вольтер

- 1. Які іноземні мови ви знаєте або вивчаєте? Чи подобається вам опановувати іноземні мови? Чому? З якою метою ви їх учите?*
- 2. Штучний інтелект здатен не лише розпізнавати людей та їхні голоси, а й перекладати художні тексти. Чи може комп'ютер цілком замінити людину в перекладацькій справі? У чому, на вашу думку, полягають переваги й недоліки машинного перекладу?*

Значення перекладу в сучасному світі. 26 вересня відзначають Європейський день мов. Це свято було започатковано 6 грудня 2001 року Радою Європи за підтримки Європейського Союзу. Основна мета його полягає в заохоченні вивчення мов у школі й протягом усього життя людини. Безперечно, ми збагачуємося, долучаючись до мов і культур інших народів. Це дає змогу більше дізнаватися про світ, вільно мандрувати різними країнами, спілкуватися, здобувати професію і досягати успіху на ринку праці. Молоді люди в Європейському Союзі вільно володіють двома-трьома іноземними мовами. До цього прагнемо й ми в Україні.

Проте ніхто не може знати всіх мов світу. А для того щоб ознайомити нас із надбаннями інших народів, люди, котрі

досконало володіють іноземними мовами, фахово роблять дуже важливу справу — перекладають тексти однієї мови іншою. Таких людей називають *перекладачами/перекладачками*.

Переклад — це відтворення тексту (усного чи писемного) за допомогою засобів іншої мови. За словами Йоганна-Вольфганга Гете, це «один з найважливіших і найсуттєвіших засобів спілкування між людьми». *А художній переклад* особливо важливий у процесі культурного обміну та взаємозбагачення народів, у справі утвердження миру на Землі.

Специфіка художнього перекладу. Художній текст суттєво відрізняється від практичного мовлення. Основна відмінність полягає в тому, що практичне мовлення передає інформацію, а художній текст, крім цього, виконує ще й естетичну функцію. Тому художній переклад вимагає збереження не лише змісту та форми першоджерела, а й емоційного впливу, який властивий текстові оригіналу.

Щоб перекласти художній твір, недостатньо володіти мовою оригіналу та мовою перекладу. Треба знати життя обох народів, спосіб їхнього мислення, історію, традиції та звичаї. Художній переклад є явищем одразу двох літератур — літератури народу, мовою якого створювали оригінал, і народу, мовою якого його перекладають. Цей твір має зберігати колорит іноземності, але водночас бути зрозумілим іншомовному читачеві.

Види перекладів. Переклади бувають різними. На види їх поділяють залежно від того, наскільки близько до оригіналу перекладач відтворив текст іншою мовою. Переклад, здійснений з оригінального першотвору, називають *прямим*. Він може бути *буквальним* (або *дослівним*), коли зберігаються чужомовні лексичні, граматичні та синтаксичні особливості. Відмінне культурне тло змушує перекладача/перекладачку шукати аналогі там, де неможливо абсолютно точно зберегти чужомовні структури. Тому, щоб відтворити певні слова чи вирази іншою

Офіційний логотип
Європейського дня мов

мовою, вони підбирають подібні (близькі за змістом і формою) відповідники (еквіваленти) в цій мові.

Переклад, створений на основі допоміжних текстів (а не першоджерела), називають *непрямим*. Наприклад, Леся Українка здійснила низку перекладів давньої індійської поезії, послуговуючись французькими та німецькими текстами. Часто плутають поняття *прямий переклад* і *точний переклад*. *Точний переклад* відтворює не лише зміст, а й формальні ознаки першоджерела, дає повне уявлення про систему художніх засобів і стиль оригіналу. На відміну від дослівного, точний переклад уже пристосований до мови, якою його здійснюють, і відповідає її літературним нормам, а також відображає емоційну атмосферу, нюанси смислу оригіналу тощо. *Неточний* переклад має відхилення і від змісту, і від форми оригіналу.

Повний переклад — це переклад усього обсягу тексту до найменших дрібниць. А *неповний переклад* — відтворення лише основних положень тексту, його окремих частин та елементів. *Вільний переклад* — це відтворення загального змісту іншомовного тексту без збереження деталей та емоційно-експресивних відтінків.

Переклад і переспів. В українській перекладацькій традиції існує такий вид творчої діяльності, як *переспів*. Це вже не переклад, а авторський твір (зазвичай віршований), у яко-

Учні
Нової
української
школи.
Сучасне
фото

му митці/мисткині, використовуючи іншомовне джерело (у змісті та формі), висловлюють власні погляди. У переспіві можуть зберігатися деякі образи, особливості оригіналу, проте ідейно-художній зміст переспіву відрізняється від першоджерела. Метою переспіву є створення національного варіанта відомого сюжету чи мотиву, висловлення авторської позиції, утвердження певної ідеї.

Основні принципи аналізу та інтерпретації художнього перекладу. Перекладаючи текст, неможливо абсолютно точно відтворити всі ознаки оригіналу через відмінності в мовах, культурі, способі життя, традиціях народів. Як же оцінити якість художнього перекладу? Підказкою є текст оригіналу. Він завжди містить *домінанти* — основні елементи, які визначають зміст і форму твору, його художній смисл. На їхнє відтворення спрямовані зусилля перекладачів/перекладачок. Отже, художній переклад має відповідати таким принципам:

- 1) точність відтворення основного змісту, форми й відтінків (домінант оригіналу);
- 2) літературність (відповідність нормам літературної мови);
- 3) урахування традицій та звичаїв народів, специфіки їхнього життя, епохи, мови;
- 4) художня цілісність і гармонійність.

Перекладні твори повинні мати той самий емоційний вплив на читачів та читачок, як і оригінал. Водночас перекладні твори збагачують рідну літературу новим змістом, образністю та ритмами.

● Теорія літератури

Оригінал (з латинської *originalis* — первісний) (*художнього твору*) — текст, створений тією мовою, якою володіє та яку обрав автор.

Переклад — відтворення змісту усного висловлення чи писемного тексту засобами іншої мови.

Переспів — твір (зазвичай віршований), написаний за мотивами твору іншого автора з елементами наслідування складників першоджерела; він наближений до перекладу і водночас відмінний за змістом і формою, яскраво вираженою авторською позицією.

Відмінності перекладу й переспіву

Переклад (художній)	Переспів
Відтворення змістових і формальних доміант першоджерела — іншомовного оригіналу	Цілком самостійний твір, подібний до оригіналу окремими елементами (сюжет, мотиви, образи тощо)
Збереження позиції автора іншомовного оригіналу	Висловлення власної позиції автора переспіву
Збереження колориту іноземності (зв'язку з епохою, життям іншої країни, її традиціями, звичаями)	Виразний національний колорит, наближення до духовних потреб країни і народу автора переспіву

Коли з'явилися перші перекладачі?

Перші перекладачі з'явилися вже в Давньому Єгипті у III тисячолітті до н. е. Вони працювали при дворі фараонів і в храмах. Відомим перекладачем у Давньому Римі був *Люцій Лівій Андронік*. Йому належить переклад з давньогрецької поеми Гомера «Одіссея» латиною. Значного розвитку перекладацька діяльність набула в добу Середньовіччя (XI—XIII ст.). Тоді перекладачі жили при монастирях і перекладали релігійні тексти. А в епоху Відродження (XIV—XVI ст.) у Європі з'явилися університети, у яких навчали перекладачів.

Бодліанська бібліотека Оксфордського університету, яка налічує понад 6 млн книжок. Велика Британія. Сучасне фото

Мистецтво перекладу в Україні

У Русі-Україні із часів прийняття християнства (988) перекладали біблійні й богослужбові книги, твори церковних діячів тощо. Вагомий внесок у розвиток перекладу зробив Великий князь київський Ярослав Мудрий (прибл. 983—1054), при дворі якого було засновано школу переписувачів книг з різних мов. Пізніше літературні твори перекладали не лише в монастирях, а й в університетах. При Університеті святого Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) діяв гурток перекладачів богословських і навчальних текстів. Помітний внесок у справу долучення України до духовних здобутків світу зробила Києво-Могилянська академія, заснована в XVII ст. Перекладацькою діяльністю займалися такі українські письменники/письменниці, як Іван Франко, Леся Українка, Пантелеймон Куліш, Марко Вовчок, Максим Рильський, Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Микола Вороний та ін. Значний внесок у розвиток українського перекладознавства зробили також Борис Тен, Григорій Кочур, Микола Лукаш, Леонід Первомайський, Ірина Стещенко та ін.

Переклади, за які заплачено життям

Коли ми читаємо книжки зарубіжних авторів в українських перекладах, то не замислюємося про їхню історію. А виявляється, що за деякі переклади було заплачено життям. У минулому столітті радянська влада переслідувала українських перекладачів, звинувачуючи їх у буржуазному націоналізмі. Так сталося з поетом і перекладачем Миколою Зеровим і групою неокласиків, одним з яскравих представників якої він був. У листопаді 1937 р. його розстріляли.

Знайдіть в інтернеті й подивіться документальний фільм «Соловецькі в'язні з України. Фільм перший. Микола Зеров» (режисери — Наталія Іванченко, Дмитро Старіков, Україна, 2011). Поясніть, за що постраждали Микола Зеров і його однодумці. Чому радянська влада забороняла їхню діяльність? У чому полягає їхній внесок у розвиток української культури?

presentations

Пам'ятник Ярославу Мудрому,
м. Київ. Сучасне фото

Пам'ятний знак на місці масових
розстрілів (урочище Сандармох)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. У чому полягає роль перекладачів/перекладачок у розвитку культури та суспільства?
2. Назвіть імена відомих українських перекладачів/перекладачок. Які їхні переклади ви знаєте?
3. Яким, на вашу думку, має бути якісний (вдалий) художній переклад? Сформулюйте вимоги до нього. Переклади яких книжок зарубіжних авторів, на ваш погляд, відповідають цим вимогам?
4. Прокоментуйте висловлення Григорія Кочура: «Переклад тим відрізняється від оригіналу, що оригінал — один, він існує в остаточній і незмінній формі, а єдино можливого перекладу не буває, як не буває, скажімо, єдиного виконання музичного твору: кожен виконавець надає своїй інтерпретації власних відтінків, своєрідних рис».

Аналіз та інтерпретація

5. Дайте визначення понять *оригінал* і *переклад*. У чому полягає специфіка художнього перекладу?

Творче самовираження

6. Перекладіть будь-який художній твір (або його фрагмент) іноземною мовою, яку ви знаєте чи вивчаєте. Презентуйте власний переклад у класі, визначте його різновид.

Цифрові навички

7. Знайдіть в інтернеті інформацію про 1—2 українських перекладачів/перекладачок. Підготуйте презентацію.
8. 30 вересня в усьому світі відзначають Міжнародний день перекладачів. Щороку це свято проходить під певним девізом. Знайдіть в інтернеті девізи цього свята різних років. Який з них, на вашу думку, найкраще відображає сутність свята? Поясніть.

Дослідження і проєкти

9. Створіть схему «Види перекладів». Прокоментуйте, наведіть приклади.
10. Представте художній переклад українською мовою улюбленого твору зарубіжної літератури. Визначте різновид і особливості перекладу. Порівняйте з текстом оригіналу (якщо ви знаєте відповідну іноземну мову).

Життєві ситуації

11. У яких життєвих ситуаціях вам допомогло (або бракувало) знання іноземної мови?
12. Сформулюйте 3—5 порад, як краще опанувати іноземну мову. Укажіть роль художньої літератури в цьому процесі.
13. У деяких країнах у період глобалізації існує проблема збереження рідної мови. Як, на вашу думку, поєднати в суспільстві захист рідної мови і поширення мов міжнародного спілкування? Що для цього має зробити держава і ми?

1

Герої та героїні балад

Балада як жанр усної народної творчості

У старих баладах чуємо биття
схвильованого людського серця
і розповідь про події,
перетворені народною фантазією.

Іван Франко

Виникнення жанру балади. Колись давно на півдні Франції, у місцевості Прованс, виникли танцювальні пісні про кохання, які називали баладами. Вони стали популярними у виконанні мандрівних співців (менестрелів) серед різних верств населення. Французькі народні (фольклорні) балади мали усталену форму (постійні три строфи, приспів, повтори, звернення до певної особи, римування, зв'язок із танцем, рухами), але поступово ставали вільнішими за будовою.

Фольклорні балади швидко втратили танцювальну основу і поширювалися в європейських країнах у формі усних розповідей про події. Розповідачі/розповідачки додавали до основної сюжетної лінії щось своє. Тому народні балади існували в різних усних варіантах. Пізніше їх почали записувати, а з поширенням друкарства — друкувати.

Енн-Івон Гілберт. Ілюстрація до збірки народних балад. 1990-ті роки

Прованс
(Франція).
Сучасне фото

Характерні ознаки народних балад. У цих баладах ідеться не лише про кохання, а й про подвиги героїв, історичні події та всілякі неймовірні ситуації. *Балади* — це твори невеликого обсягу, у них незначна кількість подій і персонажів, але сюжети (часто запозичені з легенд) завжди напружені та захопливі. У них іноді використано фантастику та художні засоби фольклору (гіперболи, постійні епітети, символи, повтори тощо). У фольклорних баладах діють герої та героїні, які втілюють уявлення народу про ідеали, моральні цінності, прагнення до свободи. Наприклад, у староанглійських баладах Робін Гуд став яскравим образом народного заступника, а його кохана Маріан — утіленням вірності та любові. Образи деяких персонажів балад вийшли за межі окремої національної культури і стали *вічними*. Так трапилося з легендарним образом англійського короля Ліра, який постраждав через свою довірливість і сліпу батьківську любов.

«КОРОЛЬ ЛІР І ЙОГО ДОЧКИ»

Батьки завжди хочуть,
щоб діти діяли так, як вони,
але діти мають власне життя
і свої помилки...

Джейн Остін

1. Чому, на вашу думку, діти інколи ображають батьків або близьких людей? Як ви ставитеся до таких випадків?

2. Як дорослим треба виховувати дітей, щоб потім не страждати від їхньої невдячності?

Історія і легенда. Хто такий король Лір? Це ім'я оповите серпанком легенд. Його образ трапляється в кельтських міфах, де Лір зображений як правитель моря. Це ім'я також згадане у старовинному літописі «Історія Британії» XII століття.

Король Лір мав трьох дочок. Відчуваючи наближення старості, вирішив поділити королівство поміж ними, зваживши на їхні обіцянки доглядати його в майбутньому. Дві старші дочки Регана й Гонорелля всіляко підлещувалися до батька, а третя Корделія була скромною у вияві своїх почуттів. Тому король поділив своє королівство поміж старшими дочками. Корделія, не знайшовши притулку в Англії, поїхала до Франції і вийшла заміж за короля Аганіппа, який, згідно з легендою, полюбив її за добре серце. А старші доньки залишили батька без належного піклування, тому йому довелося звернутися по допомогу до Корделії, і вона виявила до нього справжню любов та милосердя. Як свідчить легенда, батько разом з Корделією зібрали військо і відвоювали Англію у злих старших дочок.

Стосунки дорослих і дітей — провідна проблема твору. У баладі порушено складну проблему стосунків батьків і дітей. Чи потрібно надто любити дітей і цілком їм довіряти? Чи варто батькам або близьким людям жертвовно допомагати дітям і все своє

Джордж-Вільям Джой.
Король Лір
і Корделія.
1886 р.

майно віддавати їм? Як мають поводитися діти стосовно батьків або близьких людей? Над цими запитаннями треба замислюватися всім. Образ короля Ліра ось уже багато століть переконує людство в тому, що сліпа любов може зумовити як вдячність, так і велике розчарування та сльози. *А ви як думаете?*

Характерні особливості староанглійської балади. У британській культурі балада є поширеним жанром, який має національну своєрідність, а саме: 1) різноманіття сюжетів; 2) широке використання монологів і діалогів; 3) відсутність прямого повчання, кожен читач чи слухач робить власні висновки; 4) поділ на строфи, у яких чергування наголошених і ненаголошених складів утворює милозвучність; 5) традиційні образи (море, квіти, палац, брама, корона та ін.) тощо. Ці особливості притаманні баладі «Король Лір і його дочки».

Вічний образ короля Ліра

Образ короля Ліра зображений також у п'єсі англійського драматурга Вільяма Шекспіра «Король Лір» (1608). До цієї історії час від часу повертаються і представники інших видів мистецтва, зокрема театру й кіно, що наближують давню історію до сучасності. *Подивіться один із кінофільмів про короля Ліра та його дочок і знайдіть у ньому приклади відданості та справжньої любові, а також лицемірства, зради, невдячності.*

presentations

Кадри з
кінофільму
«Король
Лір»
(режисер
Річард Ейр,
Велика
Британія,
2018)

КОРОЛЬ ЛІР І ЙОГО ДОЧКИ

Староанглійська балада

Як змінювалися почуття короля Ліра протягом розвитку сюжету твору? Які з них були позитивними, а які — негативними? Чому?

video-text

У Англії колись був король Лір
І панував собі на честь і славу,
Мав повагу він і в сусідів мир,
І забезпечену державу.
Між іншими достатками його
Були також три доні гожі,
Прегарні й свіжі, що перевищали
Красою три червоні рожі.

Та королю подобалось старому
Раз їм питання пропонувати:
«Котра з дочок моїх найбільш
Мене потрафить ублажити,
Потіха старості моєї — ви,
Тож по черзі хай кожна скаже,
Яку найбільшу любов мені
Вона ділами своїми докаже».

Регана, з них найстаршая, рекла:
«Мій отче, як мені вас не любити?
Якби яка пригода надійшла,
Готова я за вас і кров пролити.
А хоч і серце би моє криваве
На штуки посікти хотіли,
Воліла б я, ніж малась допустити,
Аби яку ви прикрість потерпіли».

«І я, — сказала другая на те, —
Волю хоч би найтяжче бідувати,
Прийняти муки й ганьбу, ніж би ви
Біди якої мали зазнавати.
Я день і ніч готова вам служити,

Стать вам найменшою слугою,
Щоб віку свого ви могли дожити
У radoщах та супокою».

«Тепер мені, — король старий сказав, —
Яснішою будучність стала.
Та ще ти, наймолодшая моя,
Свого слова не сказала». —
«Я рада, — мовила Корделія, —
Свій довг дитячий все сповняти,
Послушна бути вам у всім,
А більше не в силі я нічого вам сказати».

«Так ти, — рік він, — не можеш більш нічого
Дати, ніж повинність повелить дитяча?
То видно, що твоя любов до мене
Не так-то вірна та гаряча.
То ж будь прогнана з мого двору!
Не хочу знати нелюбої дитини.
З мого царства не дістанеш ти
По моїй смерті ні частини.

Лиш твоїм сестрам, що за мене раді
Хоч голови свої покласти,
Розділю я свою державу й дам
Обом по рівній часті.
Дарую їм предківську корону
І владу, і королівську подобу,
Аби мене в любові своїй за те
Пропильнували аж до гробу».

Невідомий художник.
Король Лір із доньками.
XI ст.

Отак дві старші сестри підійшли
 Старого короля облесними словами,
 Найменшу ж через королівський гнів
 Сей час з двора протурено за брами.
 Мов сирота, пішла Корделія,
 Блукаючи від міста до села,
 Ні в Англії в селі, ні в місті жаднім
 Собі притулку не знайшла.

Аж як до Франції дісталася,
 Скінчилася її недоля;
 На кращім ґрунті запишалася,
 Мов гарний цвіт з чужого поля.
 Король французький як пізнав її,
 Не дбаючи на гнів вітця старого,
 За королеву взяв її до себе
 На радість королівства свого.

В дочки найстаршої живе
 Старий король тим часом;
 Що зразу там було мов медове,
 Та незадовго стало квасом.
 Регана при своїм дворі його
 Держати з невеликим почтом мала,
 Та почет той у скорому часі
 Увесь від нього відібрала. (...)

«Чи се ж така твоя заплата
 За те, що царство все своє
 Я вам віддав? Тепер донька для тата

Едвін-
 Остін Еббі.
 Прощання
 з Корделією.
 1897—
 1898 рр.

Й малої дрібки того не дає!
О ні! Ще до своєї Гонореллі,
Сестри твоєї меншої піду.
Вона не буде так, як ти, лукава
І зглянеться на батькову біду».

Поїхав чвалом він у двір її
Та пожалівся на свою пригоду.
«Так вам і слід! — почув від лютої змії.—
Сестра вам жадну не вчинила шкоду.
У мене захисту для вас нема,
Хіба що з слугами на кухні жити
Захочете та тее їсти й пити,
Що не доїм та не доп'ю сама».

Почувши се, король заплакав гірко,
Бо голод докучав йому і спрага:
«О най же світ увесь почує, до чого
Веде батьківська нерозвага!
Та верну до Регани я ще раз,
А чей вона людськеє має серце,
Раз відпихнувши, схаменеться в час
І приязніш прийме мене, як перше».

Та як лише прибув, вона веліла
З двора свого геть його прогнати
І мовила: «Не ліпший буде він тепер,
Коли вперед не вмів себе тут шанувати».
До Гонореллі знов вернув король,
Згодився з слугами на кухні жити
І їсти все, що подадуть йому,
Аби лиш вік свій продовжити!

Та надаремно й того він благав,
Чого і жебракам ніхто не відмовляє.
«Не хтів за першим разом те прийнять,
Тепер і доступу до мене вже немає!»
Так обі донечки по двічі
Його відправили без жадного пардону;
Жебрацький кий узяв у руки той,
Що королівськую носив корону.

Тоді про наймолодшої дочки
Слова згадав і заповіт гарячий:
Завсіди будь послушною йому
І сповняти вірно довг дитячий.
Та він не важився тікати до неї,
Бо королівства мучило похмілля,
Що він ганебно так прогнав її,—
Й перемогло його, нарешті, божевілля.

На голові сніжне волосся рвав,
І в груди бивсь, і дер лице до крові,
І на дочок він помсту визирав
За брак у них дитячої любові.
Долинам, горам, рікам виливав
Палкії про невдячність їх промови,
Аж ріки, гори та тверді скали
З ним разом, бачилось, ридали і зітхали.

Нарешті хворого в тяжкій знесли
Його до Франції прихильні завезли
Й тут у Корделії та короля
І захист, і підмогу ще знайшли.
Дочка, як лиш про горе батька вчула,
Сей час йому з підмогою прийшла,
Свою зневагу давню забула,
Йому потіху й радість принесла.

На Аганіппа королівський двір
Його ввела рицарська дружина,
А перед короля за руку привела
Його найменша вірна дитина.
І ласкаво прийняв його король,
Велів кликнуть по краю всіх охочих,
Хто для відзискання держави Лірові
Підняться хоче до помочи.

В товаристві Корделії вернув
Король до Англії з дочками воювати,
І вспів собі в невдовгій часі
Їх із престолів та столиць прогнати.

І Лір прийняв на старості своїй
Знов королівську корону,
Та в одній битві замордовано
Корделію, його потіху й оборону.

Та скоро про ту передчасну смерть
Корделії до нього вість прийшла,
Що в нерозважнім запалі за нього
Сама у бій пішла,
Впав непритомний і оглушений
На її груди білі
І вмер з тяжким зітханням
Тої самої хвили.

Вельможі краю серед жалоців
На тіла обоїх гляділи
І обох сестер одноголосно
На кару смерті засудили.
Хто там запанував по них,
У хроніці читайте,
А повість про дитячу невдячність
Собі запам'ятайте!

(Переклад Івана Франка)

Джон Герберт. Король Лір та його дочки. 1876 р.

Вільям Ємес. Корделія. 1888 р.

Король Лір в образотворчому мистецтві

Розгляньте картину Вільяма Дюка «Король Лір і блазень у бурю». Як ви гадаєте, про що розповів король Лір своєму супутникові? Створіть уявний монолог героя (7—8 речень). Чому, на вашу думку, ця розмова відбувається під час бурі? Опишіть пейзаж (3—5 речень).

Вільям Дюк.
Король Лір
і блазень у бурю.
1851 р.

Іван Франко — перекладач народних балад

Староанглійську баладу «Король Лір і його дочки» у 1914 р. переклав Іван Франко. У передмові до збірки перекладів він зазначив, що староанглійські та старошотландські балади є витворами не селянської і не міщанської, а саме лицарської верстви. Героями цих балад були лише королі, лорди та члени їхніх родин. «Можна сю народну поезію назвати вповні аристократичною», — писав Іван Франко. *Що, на вашу думку, означає слово «аристократичною» в цьому контексті?*

express-
lesson

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Чого прагнула досягти кожна дочка? У який спосіб вони це робили? Дайте власну оцінку словам і вчинкам дочок короля Ліра.

check
yourself

2. Скільки разів і в чому помилявся король Лір? У чому полягала, на вашу думку, його найбільша помилка?
3. Як король Лір поплатився за свою довірливість? Розкажіть (усно) про його поневіряння від імені героя або однієї з дочок.
4. Прокоментуйте цитати: 1) *«Що зразу там було медове, Те незадовго стало квасом»*; 2) *«Жебрацький кий узяв у руку той, Що королівську носив корону»*. Про кого і про які перетворення ідеться в цих рядках?
5. Пригадайте народні та літературні казки, у яких батько випробовує своїх дітей (дочок, синів, невісток). Розкажіть один із сюжетів, подібний на зміст балади.

Аналіз та інтерпретація

6. Визначте експозицію твору. Як у ній зображено персонажів? Знайдіть епітети та порівняння, які характеризують дочок короля Ліра (в експозиції).
7. Виразно прочитайте і перекажіть зав'язку балади. Як кожна з дочок відповідає королю? Чиї відповіді сподобалися або не сподобалися йому? Чому?
8. Охарактеризуйте образи Регани, Гонореллі й Корделії. Як змінювалися героїні?

Творче самовираження

9. Підготуйте виразне читання в особах або інсценізацію твору.

Цифрові навички

10. За допомогою інтернету знайдіть прислів'я і приказки (3—5) про шанобливе та зневажливе ставлення дітей до батьків. Які з них стосуються змісту балади?

Дослідження і проєкти

11. Знайдіть у перекладі твору застарілі слова й вирази (7—8). Доберіть до них відповідники із сучасної української мови.

12. Знайдіть в інтернеті інформацію про втілення образу короля Ліра в кіномистецтві. Підготуйте пост про один з переглянутих кінофільмів.

Життєві ситуації

13. Чому в перекладі староанглійську баладу про короля Ліра названо «*повістю про дитячу невдячність*»? Що, на вашу думку, означає поняття *дитяча невдячність*? Чи стикалися ви з таким явищем у житті?

14. Як уникнути ситуацій, у які потрапив король Лір?

15. Що є підтвердженням справжньої любові — слова чи вчинки людини?

Літературна балада

Хочеш розгадати таємницю, зазирни в себе...

Йоганн-Вольфганг Гете

Фольклор — джерело літератури. Літературні балади виникли пізніше від народних, але взірцем для них стали саме фольклорні твори. У літературних баладах виявилися усталені ознаки жанру — невеликий обсяг, незначна кількість подій і персонажів, напружений і динамічний сюжет, фантастичні елементи тощо. Водночас літературні балади мають свою специфіку. Якщо народні балади існували в різних варіантах, то літературні мають один варіант — авторський. Авторська позиція в літературних баладах виражена яскраво й потужно, а коло тем і проблем значно ширше, ніж у фольклорних творах, актуальне для певного часу та країни. Літературні балади втратили зв'язок з піснями, танцями. Водночас народні й літературні балади єднає атмосфера чогось неймовірного, таємничого, стрімкий розвиток подій, швидкі зміни персонажів і незвичайна кінцівка. Часто в баладах діють міфологічні (янголи, русалки, гноми, ельфи тощо) та легендарні (історичні діячі) персонажі, використано традиційні національні символи.

Різновиди балад. За тематикою літературні балади поділяють на фантастичні, історичні (або історико-героїчні), соціально-побутові тощо. Значний внесок у розвиток жанру балади зробили Франсуа Війон (Франція), Роберт Бернс, Джон Кітс, Семюель Коллідж, Джордж Байрон, Роберт-Льюїс Стівенсон (Англія), Йоганн-Вольфганг Ґете, Фрідріх Шіллер, Генріх Ґейне (Німеччина), Адам Міцкевич (Польща), Тарас Шевченко, Петро Гулак-Артемівський, Борис Грінченко (Україна) та ін. Жанр балади розвивається й нині. Вона є у творчості сучасних письменників й письменниць — Дмитра Павличка, Івана Драча, Ліни Костенко та ін.

Пам'ятник вільшаному королю — герою однойменної балади Й.-В. Ґете, м. Єна (Німеччина). Сучасне фото

● Теорія літератури

Балада (з французької *ballade*, від прованської *ballar* — танцювати) — жанр фольклору і літератури, у якому органічно поєднані розповідь (епос) і людські почуття (лірика). Тому баладу називають ліро-епічним жанром (або ліро-епосом).

Ознаки народної та літературної балад

Народна балада	Літературна балада
1	2
Колективний автор (народ)	Індивідуальне авторство (письменник/письменниця)
Традиційна будова	Вільна будова
Провідні теми й проблеми — нещасливе кохання, помста, людські стосунки, героїчні діяння, фантастичні події тощо	Широке коло тем і проблем — кохання, історичні події, боротьба за незалежність, питання людського буття тощо

Продовження таблиці

1	2
Зв'язок з піснею, танцем	Поширення у словесній формі
Існування в різних варіантах	Існування в одному авторському варіанті
Народні мотиви (зрада, розлука й повернення, передчуття, лиховісні сили, боротьба зі смертю, перетворення тощо) та образи (зокрема, фантастичні)	Творче використання автором традицій фольклору (фантастика, традиційні образи, символи, гіперболи, постійні епітети, метафори, порівняння та ін.)
Віршована та невіршована (прозова) форми	Віршована форма, балада інтегрується з іншими літературними жанрами (вірш, поема)

Балада – жанр музичного мистецтва

Балада — жанр не лише фольклору та літератури, а й музичного мистецтва. *Знайдіть в інтернеті й послушайте 1—2 музичні балади композиторів Едварда Гріга, Фридерика Шопена, Ференца Ліста. Висловте враження усно або у формі малюнків.*

Кадри з кінофільму «Шопен. Бажання кохання» (режисер Єжи Антчак, Польща, 2002)

Фрідріх Шиллер (1759–1805)

Уявляй людей такими, якими вони мають бути, якщо ти бажаєш на них впливати, проте уявляй їх такими, якими вони є насправді, якщо тобі треба діяти поруч із ними.

Фрідріх Шиллер

Як ви розумієте поняття «шляхетність», «честь», «гідність»? Наведіть приклади, які їх ілюструють.

Ім'я Йоганна-Крістофа-Фрідріха Шиллера є символом мужності та творчої свободи. Народився він у м. Марбаху (Німеччина). Тоді Німеччина була поділена на багато окремих держав, тому важливою справою для неї було об'єднання німців і формування національної культури.

На той час герцог Вюртемберзький, який був жорстоким правителем, але вдавав освіченого монарха, створив воєнну школу (пізніше — академія) у м. Штутгарті. У цій школі навчався Фрідріх Шиллер. Уся система навчання там була дуже суворою, за найменшу провину карали різками. Герцог примітив юного Фрідріха й змусив його піти до академії на вісім років. У 1780 р. юнак закінчив медичний факультет академії і став військовим лікарем. У цей період він почав створювати власні вірші та п'єси. Проте герцог заборонив йому писати будь-що, крім медичних документів. За порушення наказу Фрідріхові Шиллеру погрожували в'язницею, і він утік. Так почалися його мандри Європою. Письменник багато працював, вивчав філософію, історію і культуру. У його творчості поступово утверджувалися образ сильної особистості, ідеали добра, справедливості, честі й правди.

Улітку 1787 р. Фрідріх Шиллер оселився у Веймарі. Це невеличке місто стало культурним центром Німеччини. Там жили

Кадри з кінофільму «Шиллер» (режисер Мартін Вайнхарт, Німеччина, 2005)

письменник Йоганн-Вольфганг Гете, композитори Ференц Ліст, Йоганн Штраус, Ріхард Вагнер, Йоганн-Себастьян Бах та ін. 1797 рік у житті Йоганна-Вольфгана Гете і Фрідріха Шиллера називають «роком балад». Листуючись, поети обов'язково додавали до своїх листів віршовані твори. Так, у 1797 р. з'явилися балади Фрідріха Шиллера «Рукавичка», «Нурець», «Гвікові журавлі», «Лицар Тогенбург» та ін.

Останні роки життя поета були затьмарені хворобою, яка перешкоджала йому працювати. Помер він 9 травня 1805 року в сорокап'ятирічному віці.

«РУКАВИЧКА»

Історія створення. За основу твору Фрідріх Шиллер узяв подію, яка нібито відбулася при дворі французького короля Франциска I (1515—1547). Прототип героя балади — лицар Делорж, про подвиги якого збереглося багато легенд і фольклорних переказів.

Світ звірів і світ людей. У баладі «Рукавичка» немає нічого фантастичного, вона наближена до реального життя. У творі чітко визначено два світи: світ звірів (лев, тигр, два леопарди) і світ людей (король Франциск, придворні дами, лицарі та ін.). У тваринному світі триває боротьба не на життя, а на смерть. Така сама жорстока боротьба відбувається і між людьми. Король Франциск розважається, улаштовуючи бійки

Замок Шамбор. Франція. Сучасне фото

Франсуа Клуе. Портрет Франциска I. 1525 р.

у своєму звіринці. Куніґунда заради власного задоволення здатна послати на смерть закоханого в неї лицаря Делоржа. Рукавичка — лише привід для розваги. Куніґунда змушує Делоржа підняти її, а присутні мовчки спостерігають за жорстокою грою, як нещодавно споглядали бій звірів. Отже, хижих звірів можна сприймати як алегорію жорстокого світу людей.

Образ Делоржа. В образі лицаря Делоржа втілено ідеал сміливості й лицарської честі. За допомогою цього образу автор засуджує хижі закони суспільства, утверджуючи духовні цінності. Лицар Делорж не лише демонструє мужність і хоробрість, а й зберігає внутрішню незалежність і гідність.

Секрет імені Куніґунда

Ім'я *Kunigund* — скорочена форма жіночого імені *Kunigunde/Kunigunda*, поширеного в Європі за часів Середньовіччя в аристократичних колах (Куніґунде, або Куніґунда). Вибір цього імені не випадковий для Фрідріха Шиллера: воно складається із частин «*kunni*» та «*gund*». Перша — це слово на позначення родинних стосунків та кланових відносин, друга — боротьба. Називаючи так героїню, поет вказує на випробування для лицаря та підступність красуні.

РУКАВИЧКА (1797)

Балада

1. Чому Кунігунда зраділа, коли Делорж приніс їй рукавичку?

2. Як би, на вашу думку, вона поставилася до нього, якби він не виконав її завдання?

Ждучи на грища й забави,
В звіринці своїм величаво
Король Франциск сидів;
Тіснились вельможі
при троні,
А кругом, на високім балконі,
Дам барвистий вінок процвів.
Король дав знак рукою —
І з ґрат сторожкою стопою
Виходить лев;
Але не лунає рев:
Пустелі друг
Зором німим обводить круг
Арени —
І випростав з позіхом члени,
І гривовою стряс густою,
І ліг самотою.
І знову владар маше рукою —
На знак царський
Тигр жаський
З клітки рине тісної
Скоком потужним;
Лева він бачить і виє,
Напружує шию,
Кола страшні вибиває
хвостом
І лиже рот язиком;
І кроком несміло-пружним
Лева обходить він
І, волі невольний син,

Повнить арену риком
Хрипким і диким.
Погас його рев луною,
І осторонь хижий ліг.
І знову владар махає рукою —
І зіво дверей вивертає їх:
Двох леопардів прудких;
В буянні мужнього палу
Тигра вони напали;
Той лапою б'є їх тяжкою,
І вже підводиться лев;
Його могутній рев
Прогримів — і став спокій;
І, не давши волі злобі
рвучкій,
Люті лягли по короткім бою.
Нової жде битви вельможне
гроно.
І раптом упала з балкона
Рукавичка красної дами
Між хижакками.
І мовить лицарю юна
Кунігунда, глузлива красуня:

video-text

«Щодня, щогодини,
лицарю мій,
Присягаєтесь ви в любові
своїй —

Принести рукавичку прошу
я вас!»

І лицар Делорж поспішає
і враз

Збігає вниз безстрашно,
І кроком твердим
Ступає між звіром тим,
І бере рукавичку відважно.
І, повні подиву й жаху німого,
Лицарі й дами глядять
на нього,

А він, спокійний, назад іде —
І гомін безмежний навколо
росте

На честь його перемоги.

presentations

express-
lesson

Кунігунда героя очима
вітає —

Той погляд щастя йому обіцяє,
Але, зійшовши

під крики бучні,
Він рукавичку в лице

їй кинув:
«Подяки, дамо, не треба
мені!» —

Сказав і її покинув.

(Переклад Михайла Ореста)

Лукас Кранах Старший.
Молода жінка.
Після 1530 р.

Ентоні ван Дейк. Портрет лицаря
з червоною пов'язкою.
1625–1627 рр.

АКТИВНОСТІ**Комунікація**

1. Назвіть провідних персонажів твору.
2. Де відбуваються події в баладі?
3. Розкажіть про «розваги» при дворі короля Франциска, висловте своє ставлення.

check
yourself**Аналіз та інтерпретація**

5. Поділіть баладу на частини, дайте їм назви. Складіть план твору.
6. Який момент твору можна назвати кульмінаційним? Аргументуйте.
8. Як ви гадаєте, чи випадково впала рукавичка Кунігунди в центр звіринця? Дайте власну оцінку вчинку дами.
9. Що автор засуджує і що прославляє в баладі?

Творче самовираження

10. Створіть буктрейлер (або сценарій мультфільму) за змістом балади «Рукавичка». Доберіть або намалюйте ілюстрації.

Цифрові навички

11. Знайдіть в інтернеті інформацію про лицарство в Західній Європі. Підготуйте презентацію.

Дослідження і проєкти

12. Випишіть епітети й метафори, які характеризують: а) Делоржа; б) Кунігунду; в) королівський двір. Які риси характеру вони виразнюють?

Життєві ситуації

13. Чи не порушив Делорж кодекс лицаря? Чи не образив він даму? Доведіть свою думку.
14. Чи варто випробовувати кохання, наражаючи людей на ризик? Що є критерієм справжнього кохання?

2

Лицарство в літературі

Лицарі в Західній Європі

Як найвищий дух спливає з неба
і впорядковує цей світ, так благородне
обличчя жінки може зворушити
й надихнути серце чоловіка.

Гвідо Гвініцеллі

Лицарство виникло в країнах Західної Європи у VIII ст. у зв'язку з військовою необхідністю переходу від народного пішого війська до кінного війська васалів. *Васалами* називали феодалів, які одержували земельні володіння від могутніших феодалів — сюзеренів, а натомість змушені були виконувати для них певні повинності, зокрема — військову. Отже, лицарі служили королям або іншим впливовим особам. Слово *лицар* у різних мовах спочатку означало «вершник» або «озброєний вершник». Пізніше так стали називати шляхетний титул. У добу Середньовіччя, особливо в XI—XIII ст., лицарі брали участь у воєнних походах і бойових турнірах, вступали в релігійно-військові об'єднання (ордени), захищали володіння сюзеренів. На той час у країнах Західної Європи було сформовано лицарський

Жан Фруассар.
Битва при Кресі. XV ст.

кодекс, тобто певні правила моралі та поведінки лицарів. Провідні ідеї лицарського кодексу — сміливість, честь, захист християнської віри, заступництво за бідних і знедолених, вірність слову, благородство тощо. А ще лицарі були віддані своїм коханим, заради яких ішли на подвиги, перемагали в битвах, яким складали вірші й пісні. Кохання надихало середньовічних лицарів долати суворі випробування. Яскравими взірцями лицарської культури є лицарські романи (наприклад, «Трістан та Ізольда»), лицарська поезія, пісенна творчість.

Вальтер Скотт (1771–1832)

Свобода і шляхетність
мають найкращих
захисників у тих,
хто називає себе лицарями.

Вальтер Скотт

Яку людину можна назвати в наш час лицарем або лицаркою? Які якості їм притаманні? Чи знаєте ви таких людей?

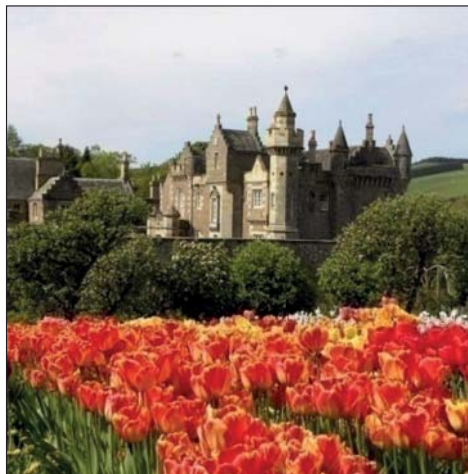

1814 рік — визначна дата в історії світової літератури. Цього року з'явився перший історичний роман під назвою «*Веверлі*», який одразу привернув увагу англійської публіки. Спочатку ніхто не знав, хто був автором твору. Він довго не відкривав свого імені, анонімно випускав у світ роман за романом, а читачі дивувалися новим пригодам і подіям з історичного минулого. Лише через кілька років автор розкрив таємницю: під псевдонімом *Невідомий* приховував своє ім'я британський

письменник шотландського походження Вальтер Скотт.

Вальтер Скотт народився в м. Единбурзі (Шотландія) в сім'ї юриста. У 1792 р. склав іспити на звання адвоката в Единбурзькому університеті. У 1799 р. став шерифом у м. Селкирширі, а трохи згодом виконував обов'язки секретаря суду. Водночас Вальтер Скотт цікавився народною творчістю та історією. Він збирав шотландські народні пісні й балади, які увійшли до збірки *«Пісні менестрелів із шотландського кордону»* (1803), писав і власні поетичні твори в народному стилі.

У своєму родовому маєтку — замку *Ебботсфорд*, що в Шотландії, оточивши себе предметами в середньовічному стилі, Вальтер Скотт задумав створити роман нового типу. І такий твір з'явився. Роман *«Веверлі»* (1814) відкрив серію історичних романів Вальтера Скотта, які до 1827 р. виходили друком анонімно: *«Пуритани»* (1816), *«Роб Рой»* (1818), *«Айвенго»* (1820), *«Квентін Дорвард»* (1823), *«Вудсток»* (1826) та ін.

Замок Ебботсфорд. Шотландія.
Сучасне фото

Чому Вальтер Скотт тривалий час не відкривав свого авторства?

Вальтер Скотт написав тридцять історичних романів. Але чому він тривалий час не відкривав свого імені? По-перше, написання романів не відповідало його державній посаді — був секретарем вищого суду. По-друге, боявся, що новий жанр не матиме успіху. А по-третє, любив усілякі таємниці, вигадки й легенди. Анонімність давала йому змогу брати участь в обговоренні власних творів, чути неупереджені оцінки. Серед сучасників митця тільки Джордж Гордон Байрон здогадався, хто був справжнім автором історичних романів. Однак він не розголошував таємниці Вальтера Скотта, поки той сам не зізнався в усьому читачам.

● Теорія літератури

Історичний роман — різновид роману, побудований на історичному сюжеті, який відтворює в художній формі якусь епоху, певний період історії. У цьому жанрі історична правда поєднана з правдою художньою, історичний факт — з художнім вимислом, справжні історичні особи — з особами вигаданими, вимисел узгоджений з реаліями зображуваної епохи. Перший історичний роман написав Вальтер Скотт. У його творчості виявилися характерні ознаки цього жанру. Тому тип роману, який розробив митець, отримав назву *вальтерскоттівський*.

Своєрідність історичних романів Вальтера Скотта

Складники роману	Виявлення в тексті
Сюжет	Поєднання історичних фактів із художньою вигадкою. Широка панорама життя минулих віків. Показ історії через долі окремих людей
Персонажі	Історичні особи та вигадані персонажі. Представники різних соціальних верств. Немає поділу на позитивних і негативних персонажів. Герої та героїні багатозначні
Конфлікти	Поєднання історичних конфліктів із соціальними, національними, моральними
Історичний підхід	Обумовленість подій і характерів соціально-історичними чинниками. Історію показано в розвитку
Авторська позиція	Автор об'єктивно відображає перебіг подій, але виражає свої думки через дещо ідеалізованих персонажів
Мова	Наближена до епохи, але зрозуміла сучасному читачеві

Козаки – славні українські лицарі

Запорозька Січ — укріплений осередок Війська Запорозького другої половини XVI—XVIII ст., що був розташований за порогами Дніпра. Письменник Микола Гоголь порівнював українське козацтво з лицарями Західної Європи: «Якщо не на кінець XIII, то на початок XIV століття припадає поява Козацтва, до тих часів, коли свята, сильна ревність до релігії ще не охолонула в Західній Європі, коли майже скрізь безперешкодно утворювалися братства й ордени лицарські». Українські козаки мали свій кодекс честі. Понад усе вони цінували волю, християнську віру, справедливість, чесність, відданість товаришам та ідеалам Запорозької Січі. Образи українських козаків як людей сильних, хоробрих, незрадливих, цілеспрямованих, дружних оспівані в українському фольклорі та мистецтві.

Невідомий художник. Дмитро Вишневецький (Байда) — засновник Запорозької Січі

Традиції історичного роману в українській літературі

Слава про Вальтера Скотта поширилася всією Європою. Завдяки його талантові європейські читачі XIX—XX ст.

Михайло Дерегус.
Ілюстрація до твору «Тарас Бульба». 1952 р.

по-новому відкрили для себе Шотландію. В українській літературі традиції історичного роману розвивали Микола Гоголь, Пантелеймон Куліш, Павло Загребельний, Олесь Гончар та ін. Наприклад, Микола Гоголь оспівав ідеали українського козацтва в історичній повісті «Тарас Бульба».

presentations

«АЙВЕНГО»

Історична основа та художній вимисел. У романі «Айвенго» Вальтер Скотт зобразив епоху раннього Середньовіччя, зокрема події XII ст. У той період в Англії утверджувалися феодальні відносини, завершувався процес закріпачення селянства. Ускладнювався він вторгненням племен норманів (або вікінгів)¹. Події в романі відбуваються в останні роки XII ст. (приблизно 1194 р.) і пов'язані з поверненням короля Річарда I до Англії, його боротьбою проти брата Джона, який намагався захопити престол, і свавільних феодалів.

Вальтер Скотт у романі використав принцип, завдяки якому твір став цікавим і захопливим: історію змалював через зображення життя окремих людей, серед яких вирізняється образ лицаря Айвенго. Цілком вигаданий герой став утіленням духу середньовічного лицарства та найкращих людських якостей.

У романі діють також реальні історичні особи, але їх образи переосмислені автором, наприклад король Річард I. Реальний король Річард I (1157—1199) був жорстоким і грубим. Однак у романі Вальтер Скотт ідеалізує Річарда, звеличує його як правителя, котрий сприяв об'єднанню англійської нації та втілював ідею визволення від іноземних загарбників.

Прототипом принца Джона в романі став реальний принц Джон (1167—1216), який був королем Англії у 1199—1216 рр. У романі «Айвенго» його зображено хитрим, жорстоким і підступним. У творі згадано й інших історичних осіб: Вільгельма II — англійського короля (1070—1100), другого сина Вільгельма I, а також Едуарда III (1312—1377) — короля, який правив Анг-

¹Нормани (або вікінги) — так мешканці Західної Європи називали скандинавські племена, які здійснювали нищівні набіги на європейські країни.

лією з 1327 р. до своєї смерті. Він спричинив початок Столітньої війни. Автор творчо переосмислив і їх образи.

Утілення кодексу лицаря в образі Айвенго. Айвенго був сином англосаксонського феодала Седріка Роттервудського, який пишався шляхетністю свого старовинного роду. Седрік мав намір одружити леді Ровену з Ательстаном Конінгсбурзьким, щоб об'єднати англосаксонські політичні партії для опору норманам. Кохання Айвенго до леді Ровени та її прихильність до нього перешкоджали здійсненню цих намірів. Айвенго служив королю Річардові I, що не подобалося Седріку, бо Річард теж був норманом, хоча й здобув прихильність народу хоробрістю та справедливістю. Здійснивши багато подвигів, Айвенго врешті-решт заслужив прощення свого батька й був винагороджений щастям з леді Ровеною. В образі Айвенго втілено кодекс лицаря — служіння королю, честь, шляхетність, волелюбність, відданість у коханні, щире бажання допомогти бідним і скривдженим.

Два лицарі як втілення різних моральних цінностей. Айвенго і Бріан де Буагильбер — найсильніші лицарі в романі «Айвенго». Їм притаманні велика сила, мужність і хоробрість.

Озброєння лицаря.
Музей мистецтва Метрополітен,
м. Нью-Йорк (США)

Мері-Джозеф Блондел.
Король Річард I Левове Серце.
1841 р.

Обидва неодноразово демонстрували свою майстерність і на полі бою, і на турнірах. Однак вони служили різним правителям (Айвенго — королеві Річарду, а Бріан де Буагильбер — принцові Джону) і різнилися моральними якостями.

Бріан де Буагильбер належав до ордену лицарів Храму (ордену тамплієрів). Це військово-релігійний орден, заснований 1119 р. в Палестині для захисту володінь хрестоносців. Бріан де Буагильбер вихваляється перемогами норманів перед леді Ровеною. Однак Айвенго, завжди чесний і безкомпромісний, викрив брехню. Побившись об заклад, кожний з них виставив свої речі: Бріан де Буагильбер — золотий ланцюг, а Айвенго — справжню святиню, частину хреста Господа, яку привіз із Монт-Кармельського монастиря. У такий спосіб автор наголошує, що їхні життєві цінності різні.

Айвенго завжди вірний законам лицарства, поспішає на допомогу бідним і скривдженим. Коли Буагильбер задумав таємно схопити єврея Ісаака, Айвенго врятував його. Буагильбер бере участь в операції, не гідній звання лицаря. Свою силу він разом з іншими норманами використав не в чесному бою, а спрямував проти літніх людей (Седріка й Ісаака), двох жінок (Ровени та Ребекки) і невеличкої групи слуг. Хоча Буагильбер ще не цілком утратив лицарську честь (наприклад, запропонував до останнього подиху захищати замок Фрон де Бефа, щоб ніхто не звинуватив норманів у боягузстві), він здатен поступитися законами ордену задля власних інтересів.

Кадри з кінофільму «Айвенго» (режисер Річард Торп, США, 1952)

Зображення кохання Буагильбера до полонянки Ребекки допомагає розкрити образ його як людини. Йому потрібна взаємність Ребекки, і він вимагає відповіді на свої почуття силою. Однак фізичній силі Буагильбера автор протиставив моральну стійкість і внутрішню свободу Ребекки. Тендітна й ніжна дівчина виявилася сильнішою за одного з найкращих лицарів Храму. Буагильбер не здатен зрозуміти, чому Ребекка готова обрати смерть, а не життя з ним — нелюбом.

Айвенго, залишаючись вірним королеві Річарду та законам лицарської честі, здійснив багато подвигів, за які народ прославив його ім'я в піснях і баладах. А Бріан де Буагильбер помер безславно — не від меча противника, а від серцевого нападу, не витримавши боротьби суперечностей у своїй душі.

Образи Ровени та Ребекки. У романі «Айвенго» є надзвичайно привабливі образи двох жінок — Ровени й Ребекки. У душі леді Ровени горить вогонь шляхетності, а Ребекку вирізняють палка віра та почуття власної гідності. Вальтер Скотт утверджує найкращі якості своїх героїнь, поетизує їх.

Доблесть і кохання на екрані

Роман Вальтера Скотта «Айвенго» багато разів екранізували: «Айвенго» (режисер Річард Торп, США, 1952), «Айвенго» (режисер Дуглас Камфілд, США, Велика Британія, 1982), «Молодий Айвенго» (режисер Ральф Томас, Кана-

Кадри з кінофільму «Молодий Айвенго» (режисер Ральф Томас, Канада, Франція, Велика Британія, 1995)

Кадр із
кінофільму
«Айвенго»
(режисер
Річард Торп,
США, 1952)

да, Франція, Велика Британія, 1995). «Айвенго» (режисер Стюарт Орм, США, Велика Британія, 1997) та ін. Що ж приваблює творців фільмів і публіку в романі Вальтера Скотта? Звісно, не лише напружені події та яскраві характери, а й цінності, важливі за будь-яких часів: доблесть, честь, кохання, мужність, бажання захистити бідних і скривджених, віддане служіння батьківщині та вірі. *Знайдіть в інтернеті та подивіться один з кінофільмів про Айвенго та його пригоди. Зверніть увагу на відображення епохи, а також на характери героїв та героїнь. Порівняйте з художнім текстом. Створіть власний постер до переглянутого фільму.*

АЙВЕНГО (1819)

РОМАН

(Уривки)

Розділ VII

Чому представники різних верств мешканців Англії любили лицарські турніри?

(...) Становище народу було в ті часи досить тяжке. Короля Річарда не було в країні, він потрапив у полон до підступного й жорстокого герцога.

Принц Джон у спілці з Філіппом Французьким — смертельним ворогом Річарда Левове Серце — ви-

audio-text

Постер до кінофільму «Айвенго» (режисер Дуглас Камфілд, США, Велика Британія, 1982)

користовував увесь свій вплив на герцога Австрійського, щоб продовжити ув'язнення свого брата Річарда, який свого часу виявляв йому стільки ласки. Тим часом він призибував собі чим більше прихильників у королівстві, аби в разі Річардової смерті відібрати трон у законного спадкоємця, герцога Артура Бретонського, сина Джонового старшого брата — Джефрі Плантагенета. (...)

Ще однією причиною скрути й тривоги в народі було те, що безліч простолюду, доведена до розпачу гнітом феодального магнатства та нещадністю законів про охорону лісів, збилася у великі ватаги й хазяйнувала в лісах та на пустищах, нітрохи не боючись місцевої влади й судів. І самі магнати, осівши в укріплених замках і поводячись у своїх володіннях як дрібні самодержці, теж стали поводитися ватаг, майже так само беззаконних і здирницьких, як справжні розбійники. (...) І все ж серед цього нагромадження лих як убогі, так і багаті, як простолюд, так і шляхетні дожидали турніру, цього найпишнішого видовища тих часів. Ні обов'язки, ні недуги не могли втримати й молодого, й старого від такої вистави. «Збройна забава», як тоді казали, що мала відбутись у Ешбі, в графстві Лестерському, за участю найушлавленіших лицарів у присутності самого принца Джона, який мав стати її окрасою, привабила загальну увагу, і призначеного ранку на ігрище поспішали незліченні юрми люду всіх станів і звань.

Місце, обране для турніру, було надзвичайно мальовниче. На краю великого лісу, не далі як за милю від міста Ешбі, стелився великий луг із чудовим зеленим дерням, з одного боку облямо-

ваний густим лісом, а з другого — поодинокими, інколи просто велетенськими, старими дубами.

* * *

Принц Джон звернув увагу на єврея Ісаака з донькою — красунею Ребеккою, які не могли знайти собі місця серед ворожо налаштованої до них публіки. Принц наказав Ательстанові посунути їх і дати місце Ісаакові з Ребеккою. Цей наказ спричинив сутичку між саксами й норманами.

Розділ VIII

Як глядачі сприйняли появу Лицаря, Позбавленого Спащини?

(...) Принц дав герольдам знак оголосити правила турніру.

По-перше, п'ятеро лицарів-заводіїв викликають на бій усіх охочих.

По-друге, кожен лицар, що хоче взяти участь у турнірі, має вибрати собі супротивника з числа цих п'ятох, доторкнувшись до його щита. Коли він доторкнеться тупим кінцем свого списа, це означає, що він хоче випробувати свою вправність «чемною зброєю», тобто списом, на вістря якого надіте дерев'яне кружальце, так що небезпеки тут нема — крім зіткнення коней і вершників. Та коли він доторкнеться до

audio-text

Невідомий художник.
Лицарський турнір. Книжкова мініатюра. XIV ст.

щита вістрям списа, бій слід провадити бойовою зброєю, як на справжній війні.

По-третє, коли кожен з учасників додержить своєї обітниці і зламає списа п'ять разів, король має оголосити переможця першого дня турніру, і той дістане як приз бойового коня незвичайної краси й незрівнянної сили, а на додачу до цієї нагороди за звитяжність йому припадає ще й особлива честь — обрати й проголосити Королеву кохання й краси, яка вручатиме приз наступного дня.

По-четверте, оголосили, що другого дня відбудеться загальний турнір, у якому мають узяти участь усі присутні тут лицарі, котрі хочуть здобути хвалу, їх поділять на два загони, рівні числом, і вони мужньо битимуться, аж поки принц Джон дасть знак припинити бій. Тоді обрана Королева кохання й краси має увінчати того лицаря, котрого принц визнає найкращим бійцем другого дня, короною з тонкого золота, вирізаного в подібні лаврового вінка. Того дня лицарські грища скінчаться. Але наступного мають відбутися змагання лучників, цькування бугаїв та інші народні розваги, щоб звеселити простолюд. У такий спосіб принц Джон сподівався закласти підвалини прихильності народу, що її він раз по раз руйнував якимсь нерозважним шаленим учинком, уражаючи почуття й упередження людей. (...)

Герольди закінчили те оголошення своїми звичайними вигуками: «Щедрість, щедрість, звитяжні лицарі!» — і на них градом посипалися з галерей золоті та срібні монети, бо тоді за одну з найвищих прикмет лицарства вважали щедрість до тих людей, котрих доба визнавала літописцями й істориками честі.

Кадр
із кінофільму
«Айвенго»
(режисер
Дуглас Камфілд,
США, Велика
Британія, 1982)

Дарунки глядачів були віддячені теж узвичаєними вигуками: «Любов до дам! Смерть супротивникам! Шана щедрим! Слава відважним!». (...)

Під поглядами незліченного збориська глядачів п'ятеро лицарів піднялись на плаский верх згірка, де стояли шатра заводіїв турніру, і там роз'їхались. Кожен ледь доторкнувся тупим кінцем списа до щита того супротивника, з котрим хотів зітнутися. Всі нижні ряди глядачів, котрі були на галереях, і, як кажуть, навіть кілька дам виявили розчарування тим, що перебійці обрали «чемну зброю». (...)

Виявивши отак свої досить мирні наміри, перебійці вернулись у дальший кінець арени, де зупинились, вишикувані в ряд; а заводії, вибігши кожен зі свого шатра, посідали на коней і з Бріаном де Буагильбером на чолі спустились на арену, де також стали в ряд, кожен навпроти того лицаря, котрий торкнув його щита.

Як заграли гучно дударі та сурмачі, вони рушили навстріч один одному повним чвалом, і чи то заводії турніру були такі вправні бійці, чи то їм так щастило, але супротивники Буагильбера, Мальвуазена й Фрон де Бефа зразу покотилися по землі. Супротивник Гранменіля, замість поцілити списом у його щолом або щит, зламав ратище об панцир свого супротивника, а це вважали куди більшою ганьбою, ніж вилетіти з сідла, бо впасти можна було й випадково, тоді як така похибка виказувала незграбність і невміння правити конем та володіти списом. Тільки п'ятий лицар не ущербив честі своєї сторони, бо розминувся з йоанітом¹ гідно: обидва зламали ратища, але жоден не здобув переваги.

Крик глядачів, вигуки герольдів і звуки сурм звітували тріумф переможців і поразку їхніх суперників. Перші вернулись до своїх шатрів, а другі насилу попідводились і, засоромлені, пішли з арени; аби домовитися з переможцями за викуп своїх обладунків та коней, які згідно з турнірними правилами стали здобиччю переможців. Тільки п'ятий із них лишився на арені досить часу, аби його привітали глядачі, а потім і він змішався серед них, своїм успіхом, звісна річ, іще дужче принизивши товаришів по зброї. (...)

¹Йоанніти — члени чернечого духовно-лицарського католицького ордену, заснованого під час хрестових походів (на початку XII ст.) у Палестині.

Усі очі повернулися в той бік, щоб побачити нового бійця, чию появу звістувала ця сурма, і тільки-но відсунули заставку, як він ступою виїхав на арену. Наскільки це можна побачити по людині, закутій у крицю, новий шукач удачі мав зріст не дуже й вищий від середнього й скорше струнку, ніж дебелу статуру. Його крицевий обладунок був щедро оздоблений золотим карбуванням, герб на щиті зображував молодого дубка, вирваного з корінням, з іспанським словом «*Desdichado*», що означає «*Позбавлений Спадщини*». Сидів він на чудовому вороному коні; їдучи вздовж арени, він вишуканим рухом, схиливши списа, привітав принца й дам. Умілість, із якою він правив конем, і юнацька грація, видна в його рухах, здобули йому прихильність збориська глядачів. (...)

Боець, їдучи далі під ці вигуки, піднявся на площину згірка положистим в'їздом, що вів туди з арени, і, на подив усім присутнім, рушив прямо до середнього шатра, а там торкнув вістрям списа щит Бріана де Буагильбера, аж той щит задзвенів.

Усі скам'яніли з подиву від такого зухвальства, але найдужче здивувався сам грізний лицар, діставши цей виклик на смертний бій... Він змінив коня на свіжого, випробуваного, сильного й сміливого. Вибрав нового міцного списа, бо ратище старого могло десь надтріснути в уже витриманих сутичках. І наостанку відкинув щита, трохи вже пошкодженого, й наказав джурам подати нового. На першому щиті був тільки загальний девіз його власника — зображення двох лицарів верхи на одному коні, емблема, що виражала первісну скромність та бідність храмовників — якості, що давно змінилися на пиху

Кадр
із кінофільму
«Айвенго»
(режисер
Річард Торп,
США, 1952)

та багатство, які врешті й спричинились до розгрому ордену. На новому Буагильберовому щиті красувався чорний крук у леті, з черепом у пазурах, і напис: «*Gare le Cjrbeau*» — «*Стережися крука*».

Коли два перебійці стали один навпроти одного в протилежних кінцях арени, напруження серед глядачів сягнуло вершини. Мало хто сподівався, що сутичка може скінчитися щасливо для Лицаря, Позбавленого Спадщини, але його відвага й бойове завзяття забезпечили йому прихильність майже всієї публіки. Тільки-но сурми просурмили сигнал до бою, як обидва супротивники зірвалися блискавично з місць, і ось вони вже зіткнулися посеред арени в громовому ударі. (...)

В цій другій сутичці храмовник¹ цілив у середину супротивникового щита й ударив так точно й сильно, що його спис розлетівся на друзки, а Лицар, Позбавлений Спадщини, захитався в сідлі. Але сам він, на початку теж мітивши вістря списа в Буагильберів щит, майже останньої миті спрямував списа в шолом, куди влучити було важче, зате цей удар, якщо влучити, був майже невідпорний. І він справді попав храмовникові в забороло, де вістря списа застряло між ґратками. Проте храмовник навіть тепер не зганьбив своєї слави, і, якби не луснула попруга, він би втримався в сідлі. Але попруга таки луснула; і сам боець, і його кінь, і сідло покотились по землі в хмарі пилуки. (...)

Перший виїхав на арену велетень Фрон де Беф у чорному обладунку. На його білому щиті була зображена чорна бугаяча голова, майже затерта в численних давнішніх сутичках, і зухвалий девіз: «*Cave, Ad sum*» — «*Стережися, це я*». Над цим супротивником Лицар, Позбавлений Спадщини, здобув невелику, але безперечну перевагу. Обидва лицарі поламали списи, але у Фрон де Бефа відірвалося стремено, і це розцінили як поразку...

Тисячі глядачів привітали вигуками одностайну ухвалу принца й розпорядників присудити тогоденний приз Лицареві, Позбавленому Спадщини. (...)

Лицар, Позбавлений Спадщини, не зняв шолома і не розкрив своєї таємниці після турніру. Принц Джон звелів йому обрати

¹Храмовник — член напіввійськового чернечого ордену храмовників (тамплієрів), заснованого 1119 р. для захисту володінь хрестоносців.

Королеву кохання і краси, яка на другий день мала вручити приз переможцеві. Лицар обрав леді Ровену.

Розділ XII

1. Як ставилися до леді Ровени учасники турніру?
2. На чийому боці була прихильність глядачів під час бою?

Ранок устав у незахмареній красі, і ще сонце не підбилось над обрієм, а й найледачіші, і найнетерплячіші глядачі вже висипали на луг, з усіх боків стікаючись до арени, аби зайняти вигідне місце для споглядання сьогodнішнього грища.

audio-text

Потім на арені з'явилися розпорядники та їхні помічники разом з герольдами, щоб питати тих лицарів, котрі хотіли взяти участь у бою, як їх звать і до якої сторони хто з них хоче пристати. Зробити це було доконче треба, аби забезпечити рівність між двома сторонами, що мали зітнутись одна з одною.

Відповідно до правил одну сторону мав очолити Лицар, Позбавлений Спадщини, а другу — Бріан де Буагильбер, якого визнано другим за успіхами бійцем першого дня турніру.

(...) Як тільки принц Джон побачив, що обрана Королева дня прибула до арени, він напустив на себе люб'язний вигляд — а він це добре вмів, коли хотів, — і рушив назустріч їй, скинув свою оздоблену самоцвітами шапочку і, зсівши з коня, допоміг леді Ровені зсісти зі свого. Всі члени його почту теж поскидали

Кадр
із кінофільму
«Айвенго»
(режисер
Річард Торп,
США, 1952)

шапки, а один з найвизначніших сплигнув із сідла, щоб потримати за гнuzдечку її коня.

— Аби виявити Королеві кохання й краси належну її шану, ми самі проведемо її до трону, який вона має сьогодні посідати. Дами, служіть вашій Королеві так, як ви бажаєте, щоб своєю чергою слугували вам самим.

З цими словами принц провів Ровену до призначеного їй почесного місця навпроти свого власного, а найвельможніші з присутніх дам поквапилися вслід, аби зайняти місця по змозі ближчі до їхньої тимчасової владарки. (...)

Потім герольди закликали до тиші, аби всі почули, як оголошуватимуть турнірні правила. Ті правила були до певної міри укладені так, щоб зменшити небезпеку, — остоорога тим потрібніше, що бій мали провадити гострими мечами та списами.

Тому бійцям заборонили колоти мечем, можна тільки рубати. Оголосили, що кожен лицар має право вживати бойового кия чи сокиру, але кинджал був забороненою зброєю. Лицар, збитий з коня, міг битись далі пішо із теж пішим супротивником; але вершникам нападати на нього заборонили. Коли котромусь лицареві пощастить відтиснути супротивника до краю арени і той торкнеться частоколу своїм тілом або зброєю, такий супротивник мусив здатись, і його кінь та спорядження діставались переможцеві. А переможений не міг уже брати участі в бою. Коли котрийсь із учасників падав додолу і не міг підвестися сам, його джура чи паж мав право вступити на арену й витягти свого пана з тисняви, але самого лицаря тоді вважали переможеним і він мусив віддати спорядження та коня. Бій мав

Кадр
із кінофільму
«Айвенго»
(режисер
Річард Торп,
США, 1952)

скінчитись, як тільки принц Джон кине на арену свого жезла чи прапорця. Це був запобіжний захід на випадок, якщо змагання виявиться занадто кровопролитним і довгим. (...)

Залунали сурми, списи вмить нахилились уперед і вперлися ратищами в свої гнізда при сідлі, остроги шпигонули кінські боки, передні лави обох загонів ринули одна навстріч одній і зіткнулись посередині арени з таким брязком та тріском, що його було чутно за добру милю. Задня лава кожного загону рушила вперед повільніше на підтримку побитим або щоб закріпити успіх переможців з їхнього загону.

Наслідки зіткнення видні стали не сразу, бо пилюка, збита копитами стількох коней, закрила все, і мусила минути добра хвилина, поки нетерплячі глядачі змогли побачити, що сподіялося на бойовищі. Коли розвіялась пилюка, виявилось, що половина лицарів у кожному загоні вилетіла з сідел. Одних звалив вправний спис супротивника, інших — його вага й сила, що повергли додолу і коня, і верхівця. (...)

Коли товкотнеча порідшала, бо з обох боків багато бійців визнали себе подоланими й мусили відійти в різні кінці арени або з яких інших причин не могли більше битися, храмовник і Лицар, Позбавлений Спадщини, нарешті зіткнулись лице в лице в усьому запалі, на який лишень можуть надихнути смертельна ворожнеча та суперництво в справах честі. І так спритно обидва відбивали й завдавали ударів, що глядачі мимоволі одностайно закричали, виражаючи свій захват.

Але саме тоді загін Лицаря, Позбавленого Спадщини, похитнувся: дебелинна рука Фрон де Бефа на одному крилі й могутня

Кадр
із кінофільму
«Молодий
Айвенго»
(режисер Ральф
Томас, Канада,
Франція, Велика
Британія, 1995)

сила Ательстана на другому валили й розкидали всіх, хто траплявся їм на дорозі. Позбувшись безпосередніх супротивників, обидва ці лицарі, видно, подумали водночас, що здобудуть своїй стороні вирішальну перевагу, коли допоможуть храмовникові в його змаганні з суперником. Отож, повернувши коней, норман і сакс у ту саму хвилю вдарили на Лицаря, Позбавленого Спадщини, з різних боків. І він нізащо не встояв би в такому нерівному бою, якби не остеріг його крик усіх глядачів, що не могли не схилитися на його бік у мить такої небезпеки для нього.

— Стережися! Стережися, пане Позбавлений! — прокотився крик з усіх боків, і лицар усвідомив загрозу.

Щосили рубонувши храмовника, він тої ж миті здав коня назад, ухиляючись від нападу Ательстана і Фрон де Бефа. Тому ці лицарі розминулися зі своєю ціллю і з різних боків увігнався між Лицарем, Позбавленим Спадщини, та храмовником, мало не зударивши коней і завернувши їх, усі троє разом кинулися уперед, щоб повалити Лицаря, Позбавленого Спадщини, на землю й так досягти спільної мети...

Велика вершницька вправність Лицаря, Позбавленого Спадщини, та жвавність його чудового коня дали йому змогу кілька хвилин стримувати своїм мечем наскоки трьох супротивників, крутячись поміж ними, ніби сокіл у повітрі, й не даючи їм з'їхатись докупи або накидаючись то на одного, то на другого з них і рубаючи мечем навідліг, але не дожидаючи їхніх ударів, щоб їх відбити.

Та хоч натовп глядачів гримів оплесками на честь такої спритності, очевидно було, що врешті його подужають, і вель-

Кадр із
кінофільму
«Айвенго»
(режисер Дуглас
Камфілд, США,
Велика Британія,
1982)

можі довкола принца Джона одностайно благали його кинути на арену жезла й урятувати такого відважного лицаря від ганьби падіння під натиском переважної сили.

— Е ні, присягаюся світлом небесним! — відказав принц Джон. — Цей вискочень, що приховує своє ім'я й гребує нашою гостинністю, вже виграв один приз, то хай тепер дасть і іншим виграти.

Та ще він не договорив, як одна несподіванка змінила весь хід подій.

У загоні Лицаря, Позбавленого Спадщини, був один воїн у чорному обладунку, верхи на вороному коні, рослявому, високому і на вигляд дужому, як і вершник, що сидів на ньому. Цей лицар, що не мав на щиті ніякого девізу, доти виказував дуже мало зацікавлення перебігом бою, начебто легко відбиваючи всі наскоки на нього, але не користаючи з переваги і не нападаючи сам ні на кого. Одне слово, досі він відігравав роль радше глядача, ніж учасника турніру, і за те глядачі вже прозвали його *Le noir Faineant* — Чорним Неробою.

І враз цей лицар неначе відкинув геть свою млявість, побачивши, що на проводиря його сторони так прикро насідають; давши остроги своєму коневі, зовсім не стомленому, він рвнувся на поміч Лицареві, Позбавленому Спадщини, наче блискавка, гучним, мов сурма, голосом вигукуючи: «Тримайся, *Desdichado!*»

Та й час уже було: поки Лицар, Позбавлений Спадщини, тиснув на храмовника, Фрон де Беф із піднятим мечем пробився до нього. Та не встиг він рубонуту, як Чорний Лицар так мо-

Кадр
із кінофільму
«Айвенго»
(режисер Дуглас
Камфілд, США,
Велика Британія,
1982)

Кадр
із кінофільму
«Айвенго»
(режисер
Стюарт Орм,
США, Велика
Британія, 1997)

лоснув його по голові, що меч, ковзнувши по шолому, вдарив по кінському наголовку майже з такою самою силою, що приголомшив і вершника, й коня, і вони гепнулись на землю. Тоді Чорний Нероба повернув коня проти Ательстана Конінгзбурзького, а що в сутичці з Фрон де Бефом меч його зламався, він вирвав з рук у вайлуватого сакса бойову сокиру і, вправно замахнувшись, так ударив його по шолому, що й Ательстан простягся непритомний на землі. Після цього подвійного подвигу, за який його вітали глядачі тим завзятіше, що він був зовсім несподіваним, Чорний Лицар видимо знову збайдужів, спокійно повернувся в північний кінець арени й полишив своєму проводиреві самому давати раду з Бріаном де Буагильбером. Тепер це виявилось уже не таким важким ділом. Храмовників кінь утратив багато крові й не витримав зіткнення з конем Лицаря, Позбавленого Спадщини. Бріан де Буагильбер вилетів з сідла, але нога його застрягла в стремені, і він не міг її випручати. А його супротивник сплигнув з коня, підніс меча над храмовниковою головою і наказав йому піддатись: але в ту мить принц Джон, більше зворушений храмовниковим скрутним становищем, ніж допіру скрутою його супротивника, порятував його від прикрості визнати себе переможеним, кинувши додолу свого жезла й таким чином поклавши край боєві. (...)

Тепер мав виконати свій обов'язок принц Джон — назвати лицарів, котрі найдужче відзначились у бою. І він вирішив, що героєм дня треба визнати того лицаря, котрому глядацтво дало прізвисько Чорний Нероба...

Але, на подив усім присутнім, цього лицаря так і не змогли розшукати. Він покинув арену зразу по тому, як скінчився бій і декотрі глядачі бачили, як він їхав геть однією з лісових галявин так само повільно і з таким самим байдужим виглядом, як тоді, коли його прозвали Чорним Неробою. Принц Джон не мав більше виправдань своїй неохоті віддати належне Лицареві, Позбавленому Спадщини, і тому оголосив його героєм дня.

(...) Ровена, спустившись від свого трону ходюю, сповненою грації й гідності, вже збиралась покласти вінця, якого тримала в руці, на шолом звитяжця, та розпорядники в один голос вигукнули: «Так не можна! Хай скине шолом». Лицар ледь чутно промурмотів кілька слів, яких з-під шолома не розчули, але можна було здогадатись, що він не бажає, аби шолома скинули.

Чи то з любові до формальностей, чи то з цікавості розпорядники не зважили на ту його нехіть, а перетнули зав'язки шолома й розстбнули нашійник панцера. Коли шолома скинули, всі побачили вродливе, засмагле на сонці обличчя юнака років двадцяти п'яти під кучмою густих, коротких білявих кучерів. Те обличчя було бліде як смерть, і в двох-трьох місцях по ньому сочилася кров.

Ледве-но Ровена побачила його, в неї вирвався тихий зойк; але вона враз зібрала до купи всю силу вдачі й примусила себе

Кадр із кінофільму «Айвенго»
(режисер Стюарт Орм, США,
Велика Британія, 1997)

Кадр із кінофільму «Молодий Айвенго»
(режисер Ральф Томас, Канада,
Франція, Велика Британія, 1995)

грати далі свою роль: вона поклала на схилену голову переможця коштовного вінця, що мав бути нагородою за той день, і чистим, виразним голосом промовила:

— Дарую тобі, пане лицарю, цей вінець як нагороду, призначену за звитягу цього дня. — Тоді хвильку помовчала й додала твердо: — І ніколи ще вінець лицарства не увінчував гіднішого чола!

Лицар нахилився й поцілував руку вродливій владарці, що нагородила його за звитягу. А потім, нахилившись ще нижче, впав їй до ніг.

Усі жажнулись. Седрик, що його несподівана поява вигнанця-сина вразила до німоти, кинувся вперед, ніби хотів розлучити його й Ровену. Та це зробили розпорядники: вони, здогадавшись, чому зомлів Айвенго, квапливо стягли з нього обладунок і побачили, що вістря чийогось списа пробило панцер на грудях і поранило лицаря в бік. (...)

(Переклад Юрія Лісняка
та Галини Лозинської)

express-
lesson

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Опишіть становище Англії під час подій, про які йдеться в романі «Айвенго».
2. Від імені одного з героїв або героїнь твору розкажіть про перебіг лицарського турніру. Якими були його правила?
3. Хто зібрався на лицарському турнірі? Які учасники приховали своє обличчя? Чому?
4. Чію таємницю і як було розкрито під час лицарського турніру?

check
yourself

Аналіз та інтерпретація

5. Порівняйте образи лицарів — учасників турніру.
6. Охарактеризуйте образи правителів, зображених у романі Вальтера Скотта.

Творче самовираження

7. Намалуйте улюблені образи персонажів твору, доберіть цитати.

Цифрові навички

8. *Робота в групах.* За допомогою інтернету з'ясуйте: а) у яких помешканнях жили королі та лицарі в середньовічній Англії; б) як одягалися англійські чоловіки та жінки в добу Середньовіччя; в) які звичаї і традиції панували в середньовічній Англії. Підготуйте повідомлення і презентації.

Дослідження і проєкти

9. Дослідіть, де відбуваються основні події роману «Айвенго». Покажіть ці місця на мапі.
10. Прокоментуйте герби й девізи учасників лицарського турніру в романі «Айвенго».
11. Підготуйте проєкт на тему «Роль жінки в добу лицарства». Доберіть ілюстрації, світлини.

Життєві ситуації

12. Які правила лицарського кодексу актуальні в наші дні? Поясніть.
13. Як ви розумієте поняття «шляхетність», «шляхетний/шляхетна»? Доберіть до них синоніми.
14. Розкажіть про життєву ситуацію, у якій ви особисто або ваші друзі чи знайомі вчинили шляхетно. Чи потрібна шляхетність у наш час?

З

Пам'ятаємо про минуле

Друга світова війна в європейській поезії

Той, хто рятує одне життя,
той рятує світ.

З Талмуда

На початку ХХІ століття світ сколихнула страшна збройна агресія Росії проти України. Немає жодного виправдання звірствам, які чинять російські окупанти на українській землі. Їхні злочини ніколи не будуть забуті. Але цей жахливий досвід потрібно осмислити, щоб усвідомити цінність людського життя, протистояти насильству, захищати нашу Волю і Незалежність. Український поет Сергій Жадан, який багато пише про сучасні події, зазначив: «Книжки не можуть зупинити війну, але вони можуть допомогти нам залишитися людьми». У книжках про Другу світову війну — не лише важливий досвід, а й духовні ідеали, що допомогли вижити й відродитися народам Європи, — людяність, кохання, взаємопідтримка, культура. За часів Другої світової війни люди страждали та вмирали, але вірили в краще майбутнє. Їхні думки й почуття, закарбовані в художніх творах, допоможуть краще осмислити наш час.

Кадр із кінофільму «Крадійка книжок» (режисер Брайан Персиваль, Німеччина, США, 2013)

Культура проти війни

10 травня в Німеччині щорічно відзначають День книги. Ця дата нагадує мільйонам людей у всьому світі про нелюдську сутність нацизму. Саме 10 травня 1933 року в Берліні та деяких інших німецьких містах відбулася варварська акція спалення книг, які гітлерівський режим оголосив «шкідливими». Це стало початком тотальної цензури й придушення вільного мислення. Тисячі найменувань опинилися в «чорному списку». Під заборону потрапили твори Альберта Ейнштейна, Зигмунда Фрейда, Віктора Гюго, Герберта Веллса, Генріха Манна, Стефана Цвейга, Оскара Вайлда, Теодора Драйзера, Ярослава Гашека та ін.

20 березня 1995 року на площі Бебельплатц у м. Берліні (Німеччина) було відкрито меморіал *Versunkene Bibliothek* («Бібліотека, що потонула»). У центрі площі під товстим склом розташована біла кімната з незаставленими полицями. Магічне світло, що лине з-під скла, і порожнеча утілюють ідею непоправних втрат. На пам'ятній дошці викарбувані пророчі слова Генріха Гейне 1834 р.: «Там, де спляють книжки, будуть сплявати людей».

За допомогою інтернету дізнайтеся, які книжки вважали «небезпечними» в нацистській Німеччині. Чому диктатори завжди борються з культурою і діячами/діячками культури? Наведіть приклади з минулого й сьогодення.

Спалення книжок на площі Опернплац (м. Берлін, Німеччина). 10 травня 1933 р.

Меморіал *Versunkene Bibliothek* (м. Берлін, Німеччина). Сучасне фото

Константи-Ільдефонс Галчинський (1905—1953)

Людині потрібно багато мужності,
щоб у часи лихоліття й буревіїв
не зігнути й зростати вгору,
щоб досягнути своєю тріумфальною
кроною Перемоги.

Константи-Ільдефонс Галчинський

Який досвід, набутий у період збройної агресії проти України, став для вас найважливішим? Чому?

У польській поезії символом цілої епохи є ім'я Константи-Ільдефонса Галчинського. Він має два імені: справжнє, як у батька, — Константи, і поетичне — Ільдефонс.

Константи-Ільдефонс Галчинський народився в м. Варшаві (Польща) у сім'ї залізничного майстра. У Варшавському університеті вивчав класичну англійську філософію, світову культуру та літературу. Дуже любив музику, тому всю його творчість пронизує образ скрипки.

До початку Другої світової війни Константи-Ільдефонс Галчинський писав вірші, служив в армії, виконував обов'язки помічника з питань культури в польському консульстві в Берліні. У 1934—1936 рр. поет із сім'єю жив у м. Вільнюсі (тоді Польща, нині Литва), де теж займався поетичною творчістю. На початку вересня 1939 р. його призвали до армії, а 17 вересня того ж року він потрапив до німецького полону. Понад п'ять років провів у таборі для військовополонених у м. Магдебурзі (Німеччина). Після тривалих поневірянь повернувся на батьківщину. Про жахи воєнного часу розповів у поезіях «*Пісня про солдатів з Вестерплатте*» (1939), «*Лист із полону*» (1942), «*Пісні про прапор*» (1944) та інших творах.

presentations

«ПІСНЯ ПРО СОЛДАТІВ З ВЕСТЕРПЛЯТТЕ»

Вестерплатте — півострів на польському березі Балтійського моря неподалік від м. Гданська, де у вересні 1939 р. відбувалася героїчна оборона польських укріплень. Нацистська Німеччина претендувала на м. Гданськ, у якому більшість населення були німцями. Саме це вона вважала одним з приводів для нападу на Польщу 1 вересня 1939 року. Цей день став початком Другої світової війни, яка тривала шість років і забрала мільйони життів. У 1939 р. невеликий гарнізон військового складу Вестерплатте, який належав Польщі, першим став на шляху гітлерівців і з 1 до 7 вересня 1939 року вів запеклі бої, обороняючи півострів. Однак польським воїнам бракувало озброєння, а нацисти вели щільний артилерійський вогонь, бомбардували з повітря, постійно атакували. Окупанти вважали, що зламають оборону за кілька годин, але їх спіткала несподіванка — вони зазнали величезних втрат. Та сили були нерівними. У вірші «Пісня про солдатів з Вестерплатте» автор уславлює подвиг солдатів, які захищали рідну землю від загарбників.

Півострів Вестерплатте. Польща.
Сучасне фото

ПІСНЯ ПРО СОЛДАТІВ З ВЕСТЕРПЛЯТТЕ (1939)

Які події в сучасній Україні можна порівняти з обороною Вестерплатте?

Коли вже дні спинили плин
І випало вмирати,
До неба лавами пішли
Солдати з Вестерплатте.
(*А літо було гарне того року*)

І так співали: «То пусте
Що нам боліли рани —
Зате ж весела путь веде
На осяйні поляни.

(*А на землі того року було
стільки вересу на букети*)

Стояли в Гданську ми, як мур,
Не брали нас гармати.
Тепер ми в хмарах після бур,
Солдати з Вестерплатте».

І ті, чий слух сяга зірок,
Зір плине в даль бездонну —
Почули в небі рівний крок
Морського батальйону.

І спів лунав такий: «Аби
Не згаять час чудесний,
Ми грітись будем в теплі дні
На вересі небеснім.

Коли ж подмуть вітри зими
І стане сніг кружляти
Понад Варшавою — то ми,
Солдати з Вестерплатте».

(Переклад Олени Карпенко)

video-text

Пам'ятник
захисникам
півострова
Вестерплатте.
Сучасне фото

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкажіть про історичну основу твору. Чи міг гарнізон із Вестерплатте зупинити Другу світову війну?
2. Яку громадянську відповідальність узяли на себе солдати з Вестерплатте?
3. Чому автор використав займенник *ми*, а не *я*?

Аналіз та інтерпретація

4. У якій формі написано вірш? Чому, на вашу думку, автор обрав саме її?

5. Знайдіть у тексті контрасти. Визначте їхню роль у творі.
6. Яку ідею автор утверджує у творі?

Творче самовираження

7. Підготуйте пости для соцмереж про оборону: а) Вестерплатте; б) українських територій у наш час.

Цифрові навички

8. За допомогою інтернету дізнайтеся про історію та географічне розташування півострова Вестерплатте. Покажіть його на мапі. Чому цей півострів було обрано для нападу?

Дослідження і проєкти

9. Випишіть з тексту вірша назви явищ природи, рослин. Розкрийте їхнє пряме і символічне значення.

Життєві ситуації

10. Розкажіть про українських героїв, які боронять нашу землю.

Фільм про війну та мистецтво

Одним із найкращих фільмів сучасності про Другу світову війну є стрічка режисера Романа Поланські «Піаніст» (Франція, Німеччина, Велика Британія, Польща, 2002), заснована на реальних подіях. У ній ідеться про страшні руйнування і переслідування, яких зазнали поляки та євреї за часів фашизму. До речі, сам режисер був свідком воєнних подій. Йому було вісім років, коли нацисти заарештували його батьків. Мати Романа Поланського загинула в концтаборі. Сам він дивом утік з гетто й вижив. Головний герой фільму «Піаніст» — музикант (його прототипом стала реальна людина — Владислав Шпільман). Разом з іншими євреями його відправили у варшавське гетто, але він утік. Кілька років жив, ховаючись по чужих квартирах і спостерігаючи за всім, що відбувалося, з вікна. Але талант піаніста не пропав навіть за нелюдських умов. Німецький офіцер

express-
lesson

Кадри з кінофільму
«Піаніст» (режисер
Роман Поланський,
Франція, Німеччина,
Велика Британія,
Польща, 2002)

допоміг вижити обдарованому музикантові. *Подивіться цей фільм. Які епізоди вас найбільше вразили?*

«ЛИСТ ІЗ ПОЛОНУ»

Вірш «Лист із полону» Констани-Ільдефонс Галчинський присвятив дружині Наталії. Тоді він перебував у концтаборі Альтенграбов. Їхнє кохання витримало війну. Опинившись на волі, поет зустрівся з дружиною в м. Кракові. Ця зустріч дала йому новий імпульс до творчості.

video-text

ЛИСТ ІЗ ПОЛОНУ (1942)

Як відомо, листи з концтабору за часів Другої світової війни не можна було надсилати, але поет назвав свій твір листом. Чому?

Кохана моя, кохана!
Ти спиш уже? На добраніч!
У ніч весняну, духмяну
В пітьмі я твій образ бачу.

Для мене єдина в світі!
Ім'я твоє хай святиться!
Вода ти для мене влітку,
А взимку — моя рукавиця.

Ти щастя моє весняне,
Осінь, зимове, літнє...
Прийди уві сні, кохана!
Скажи мені: «Спи спокійно!»

За що мені все це щастя
З тобою в раю у Бога?..
Світліша за сонце ясне,
Ти — пісня моєї дороги.

(Переклад Івана Вишняка)

К.-І. Галчинський із дружиною Наталією. 1947 р.

Старе місто, м. Краків (Польща).
Сучасне фото

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Як ліричний герой ставиться до коханої? Які порівняння він добирає до її образу?
2. Які явища природи згадано у вірші? Прокоментуйте їхнє значення.

check
yourself

Аналіз та інтерпретація

3. Знайдіть у творі ознаки листа. Наведіть цитати.
4. Складіть схему «Образи світла у вірші “Лист із полону”». Прокоментуйте.

Творче самовираження

5. Напишіть власний лист про життєві події та емоції, які ви пережили під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Цифрові навички

6. Поясніть останній рядок вірша: «*Ти — пісня моєї дороги*». Про яку дорогу йдеться? За допомогою інтернету доберіть мелодію, суголосну емоційній атмосфері вірша. Підготуй-

те виразне читання вірша в супроводі музики. Знайдіть і прочитайте 1—2 вірші сучасних поетів про кохання.

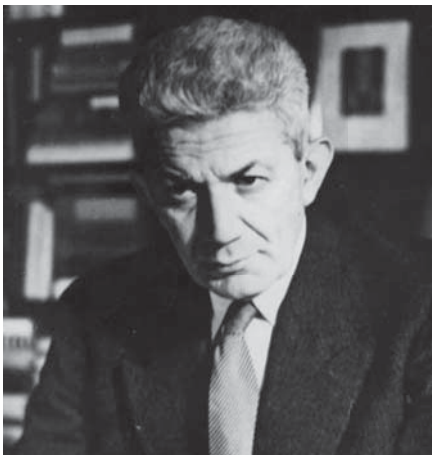
Дослідження і проєкти

7. Знайдіть інформацію про концтабори часів Другої світової війни, зокрема концтабір Альтенграбов. Підготуйте повідомлення.

Життєві ситуації

8. Чи може кохання врятувати людину від смерті? Якщо вам відомі такі випадки, розкажіть про них.

Альфред Марґул-Шпербер (1898—1967)

Моя любов — Буковина,
Мій біль — Німеччина...
І все це в одному серці.
Альфред Марґул-Шпербер

1. Чому концтабори за часів Другої світової війни називали таборами смерті?
2. За допомогою інтернету дізнайтеся про історію радянських та нацистських концтаборів. Підготуйте повідомлення.

Поет, який писав вірші німецькою мовою, народився на Буковині (тоді Австро-Угорщина, нині Україна) у єврейській родині. У 1914 р. разом з батьками переїхав до м. Відня. Коли

Діти — в'язні
концтабору
Бухенвальд
(Німеччина)

почалася Перша світова війна, його мобілізували. Після війни жив у м. Чернівцях, Парижі, Нью-Йорку. У 1940 р. після окупації Північної Буковини радянськими військами переїхав до м. Бухареста (Румунія). Уклав антології буковинсько-німецько-єврейської поезії, займався перекладами.

У багатьох творах Альфреда Маргула-Шпербера йдеться про трагічні сторінки історії Європи та любов до рідної землі. Найвиразніше характеризують його життєве кредо рядки «Моя любов — Буковина, мій біль — Німеччина... І все це в одному серці».

«Про назву концтабору Бухенвальд»

Ліричний герой твору поринає у спогади. Він згадує про місто Веймар (Німеччина), яке з XVIII ст. стало центром європейської культури. Колись тут жили видатні письменники Йоганн-Вольфганг Гете, Фрідріх Шиллер, композитори Франц Ліст, Йоганн-Себастьян Бах, Йоганн Штраус та ін. Й.-В. Гете і Ф. Шиллер заснували тут національний театр. Але у XX ст. це місто стало символом смерті й людських страждань. Неподалік від м. Веймара було створено Бухенвальд — один з найбільших концтаборів на території нацистської Німеччини. З 1937 до 1945 р. у таборі перебувало майже чверть мільйона людей. Кількість жертв становить до шістдесяти тисяч осіб.

Слово *Бухенвальд* походить з німецької *Buchen Wald* — буковий ліс. А оскільки сам поет народив-

ся на Буковині, ця назва нагадувала йому про його дитинство і батьківщину, де люди теж страждали й умирали.

ПРО НАЗВУ КОНЦТАБОРУ БУХЕНВАЛЬД (1945)

Які емоції та почуття переживає ліричний герой? Знайдіть у вірші слова, які свідчать про внутрішній стан ліричного героя.

Як близько звідси Веймар гомонів!
А тут — навіки мовкли голоси...
Мене проймає невимовний гнів,
Бо й край мій зветься: Букові ліси.

video-text

Давно було це: килим з ніжних трав,
Ліс буковий, так пам'ятний мені...
Хлопчиськом на поляні я лежав,
Пливли біляві хмари в вишині.

О лютий час, що сон дитячий стер
І кожен спомин взяв у колію!..
Коли я чую слово це тепер —
Не можу юність згадувати свою.

Бо в спомини мої вповза кошмар,
Який виймає серце із грудей:
А чи оте біляве пасмо хмар
Було не димом спалених людей?

(Переклад Петра Рихла)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкрийте історичну та біографічну основу твору.
2. Про які часи йдеться у вірші? Розкрийте значення художнього прийому переходу з одного часу в інший.
3. Виразно прочитайте рядки, у яких автор висловлює протест проти війни.

check
yourself

Аналіз та інтерпретація

4. Знайдіть у тексті художні деталі й символи, які свідчать про трагізм Другої світової війни.
5. Охарактеризуйте образ ліричного героя.

Творче самовираження

6. Створіть плакат на тему «Герої не вмирають!».

Цифрові навички

7. Знайдіть в інтернеті історію напису над входом у концтабір Бухенвальд — «Кожному своє», а також факти, світлини, що стосуються трагічної історії Бухенвальда. Підготуйте презентацію, прокоментуйте.

Дослідження і проекти

8. Як війна впливає на культуру? Проаналізуйте засоби пропаганди, які застосовує «культура війни», зокрема в наш час. Як протистояти таким явищам?

Життєві ситуації

9. Як забезпечити світ від війни та нових жертв? Запропонуйте заходи для міжнародної спільноти.

Пам'ятник тим, хто повстав проти нацизму. Концтабір Бухенвальд (Німеччина). Сучасне фото

Джон Бойн (нар. 1971)

Діти, які прочитають книжку Дж. Бойна, отримають імпульс розширити свої знання, поглибити розуміння трагічного моменту історії. Вони приймуть ці знання у своє серце, прагнучи зробити світ кращим.

Ноа Макс

1. *Що ви знаєте про Голокост?*
2. *Чи потрібно створювати художні твори про Голокост? З якою метою?*

Ірландський письменник Джон Бойн — один з найцікавіших митців сучасності. Народився в м. Дубліні (Ірландія). Вивчав літературу в Триніті-коледжі (Дублін) і письменницьку майстерність в Університеті Східної Англії (Норвіч). За свою понад 30-річну творчу діяльність написав чотирнадцять романів для дорослих, шість романів для юних читачів та читачок, збірки оповідань. Його твори перекладено багатьма мовами світу. Найпопулярнішим серед них є повість «Хлопчик у смугастій піжамі» (2006). Про найтрагічніші сторінки в житті кількох дітей під час Другої світової війни Джон Бойн пише надзвичайно просто. Він не зловживає описом негативних емоцій чи трагічних подій, однак його повість змушує думати про долі дітей під час війни, злочини, які ніколи не зітруться з пам'яті.

Повість «Хлопчик у смугастій піжамі» відзначено міжнародною Премією миру імені Густава Гайнемана за просвітницьку роботу в галузі увічнення пам'яті про Голокост. Цю премію засновано в 1983 р. на честь колишнього президента Німеччини Густава Гайнемана (1899—1976), її присуджують за твори для дітей і молоді, які пропагують громадянську мужність, терпимість і мирне співіснування. Джон Бойн — лауреат бага-

тьох міжнародних премій, за його творами знімають фільми, ставлять опери й балети.

Окрім «Хлопчика у смугастій піжамі», Джон Бойн написав для дітей і підлітків інші цікаві твори: «Ной Барлівотер тікає» (2010), «Жахлива річ, яка сталася з Барнабі Брокетом» (2012), «Залишайся на місці, а потім іди» (2013), «Хлопчик на вершині гори» (2015) та ін.

Джон Бойн про пам'ять суспільства

В інтерв'ю для журналу «Resistencia Culture» («Спротив культурі») 1 березня 2023 року Джон Бойн зазначив: «Я думаю, що пам'ять суспільства надто коротка. Багато з того, що ми робимо, — це лише розмови... Треба було б більше діяти. Історики, вчителі, кінематографісти намагаються... Ймовірно, найближчим часом знайдуться ті, хто захоче закарбувати те, що відбувається в Україні, віддати належне українцям і вшанувати пам'ять жертв. Я хочу сказати, що є багато людей, які намагаються щось зробити з найкращими намірами. “Хлопчик у смугастій піжамі” — це приклад, який переконує в тому, що дорослих і молодь цікавлять болючі питання і що ми разом можемо зробити їх доступними для розуміння».

Табір смерті

У м. Освенцим (Польща) розташований один з найбільших нацистських концтаборів Аушвіц (або Аушвіц-Біркенау).

Концентраційний табір Аушвіц-Біркенау (Освенцим). Польща. Сучасне фото

«Селекція»
евреїв
з Угорщини
в таборі
Аушвіц-Біркенау
(Освенцим).
Польща. Травень
1944 р.

кенау), де під час Другої світової війни було закатовано понад 1,1 мільйона людей, майже 1 мільйон з них — це євреї, яких звозили до табору з різних країн Європи. День звільнення табору — 27 січня 1945 року — визнано ООН Міжнародним днем пам'яті жертв Голокосту. У цьому концентраційному таборі перебували й українці (понад 14,5 тисяч). У 1947 р. на території концтабору засновано музей, який внесено до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На меморіальних плитах написано кількома мовами, зокрема українською, слова: «Нехай буде навечно криком розпачу й застереженням для людства це місце, де гітлерівці вбили майже півтора мільйона чоловіків, жінок і дітей, головним чином євреїв з різних країн Європи. Аушвіц-Біркенау. 1940—1945».

«ХЛОПЧИК У СМУГАСТІЙ ПІЖАМІ»

Відомий сюжет німецької народної казки про зустріч дітей зі злом. У творі Джона Бойна простежуються мотиви німецької казки «Гензель і Гретель», яку ще в XIX ст. записали та опублікували брати Якоб і Вільгельм Грімм. Історія про брата й сестру, на яких чигають небезпека та смерть у чужому й ворожому просторі, — традиційний сюжет для різних європейських народів, зокрема українського.

У повісті Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі» йдеться про двох німецьких дітей — брата й сестру (Бруно і Гретель), які зростали у воєнні роки. Їхнього батька, німецького офіцера, призначили комендантом концтабору, де утримували й знищу-

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамах» (режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

вали євреїв та людей інших національностей з різних куточків Європи. Родина німецького офіцера переїхала з Берліна до далекого глухого містечка, у якому був розташований табір смерті.

Бруно і Шмуль. Дев'ятирічний Бруно, син коменданта концтабору, навіть не здогадувався про трагедію, що відбувалася поруч. Його хвилювало лише те, що родина переїхала з Берліна в безлюдне місце, де йому немає з ким спілкуватися і гратися.

Маючи гострий і допитливий розум, хлопчик зацікавився місцем, де люди ходили в однакових «смугастих піжамах». Бруно швидко знайшов дорогу до табору. Біля огорожі він зустрів однолітка — єврейського хлопчика Шмуля, з яким потоваришував. Малий Бруно не розумів, чому люди в таборі ходять «у смугастих піжамах», хто такі євреї і чим вони там займаються, «хто є ми» і «що з нами таке погане, що ми не можемо піти туди погратися». Дізнавшись, що Шмуль ніяк не може знайти батька, Бруно переліз через огорожу табору, одягнув «смугасту піжаму», яку дав друг, і зник назавжди.

presentations

Фільм про хлопчика у смугастій піжамах

Режисер Марк Херман у 2008 р. зняв однойменний фільм за мотивами роману «Хлопчик у смугастій піжамах» (автори сценарію — Джон Бойн і Марк Херман). У фільмі порівняно з книжкою емоційно посилено символічні образи печі й чорного диму, а також психологічний конфлікт Бруно з батьком — комендантом табору. Бруно хоче пи-

шатися батьком, але постійно пересвідчується в тому, що той робить «щось недобре». У книжці комендант здогадався про лихо, яке сталося з його сином, аж через рік після його зникнення, а у фільмі батько одразу знайшов дещо з одягу Бруно біля огорожі й повною мірою відчув біль, якого сам завдавав євреям. Горе батька зображено у фільмі як закономірний наслідок його відданості нацизму. Гретель у фільмі показано як представницю юного покоління німців, що потрапили під вплив нацистської ідеології. Хоча вона залишається живою і сумує за загиблим братом, глядач, який знає перебіг історії, не впевнений, що з дівчинкою в майбутньому буде все добре.

ХЛОПЧИК У СМУГАСТІЙ ПІЖАМІ (2006)

ПОВІСТЬ

(Уривки)

1. Чому бабуся сказала, що погано виховала свого сина?
2. Чому бабусі було соромно і про які «жахливі речі», що роблять люди у військових мундирах, вона згадала?

Розділ восьмий

Чому бабуся розгнівалася

(...) На Різдво батько вдягнув свій новісінький однострій, накрохмалений і випрасуваний — відтоді він став носити

Кадр із
кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамах»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

його щодня, й уся родина заплескала в долоні, коли він уперше в ньому з'явився. Це справді було щось надзвичайне. Порівняно з іншими військовими, які постійно приходили в дім, батько помітно вирізнявся, а тепер, коли він так одягнувся, вони шанували його ще більше. Мати підійшла до нього, поцілувала в щоку й провела рукою по однострою, сказавши, що, на її думку, тканина чудова. Бруно особливо був вражений нагородами на мундирі, йому навіть дозволили поносити кашкета деякий час, за умови, що він надіватиме його чистими руками.

Дідусь дуже пишався своїм сином, коли побачив його в новому однострої, і тільки бабуся, здавалося, не була вражена цим. Після того, як вони пообідали, а вона, Гретель і Бруно зіграли свою чергову виставу, бабуся сумно сіла в одне з крісел і подивилася на батька, хитаючи головою, ніби він був великим розчаруванням для неї.

— Думаю, мабуть, я хибно тебе виховувала, Ральфе, — сказала вона. — Чи не всі ті вистави, що я їх робила для тебе мало, привели тебе до всього цього? Заохотили тебе вдягатися, як лялька на мотузочку.

— Облиш, мамо, — терпляче відказав батько. — Ти ж знаєш, тепер не той час, щоб таке говорити.

— Ти стовбичиш у своєму мундирі, — провадила вона, — ніби він перетворює тебе на щось незвичайне. Навіть не думаю, що насправді він означає. Для кого він призначений?

— Наталі, ми ж уже це обговорювали, — сказав дідусь, хоч кожен знав, що коли бабуся хотіла щось сказати, то вона завжди знаходила спосіб, хоч це могло не сподобатися іншим.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— Ти це обговорював, Маттіасе, — сказала бабуся. — Я була лише голою стіною, до якої ти адресував свої слова. Як завжди.

— Це вечірка, мамо, — сказав батько, зітхнувши. — І ще Різдво. Не псуймо собі настрій.

— Я пам'ятаю, коли почалася Велика Війна, — сказав дідусь із гордістю, дивлячись у вогонь і хитаючи головою. — Пам'ятаю, як ти прийшов сказати нам, що записався добровольцем, і був переконаний, що тобі доведеться кепсько.

— Йому довелося кепсько, Маттіасе, — заявила бабуся. — Подивись на нього, і ти в цьому переконаєшся.

— А тепер подивись на себе, — провадив дідусь, не звертаючи на неї уваги. — Я дуже гордий, що ти піднявся до такого відповідального чину. Допмагаєш своїй країні повернути собі повагу після того, як її так тяжко принизили. Наших ворогів треба покарати...

— О, ти чуєш, що ти базикаєш? — вигукнула бабуся. — Хто з вас найдурніший, хотілося б мені знати.

— Але ж, Наталі, — сказала моя мати, намагаючись трохи пом'якшити ситуацію, — невже тобі не здається, що Ральф дуже гарний у цьому однострої?

— Гарний? — запитала бабуся, нахилиючись уперед і дивлячись на свою невістку таким поглядом, ніби та втратила розум. — Гарний, ти сказала? Дурна ти дівка! Гадаєш, це найважливіше у світі? Здаватися гарним? (...)

Після цього Бруно не часто бачився з бабусею й навіть не мав змоги попрощатися з нею, перш ніж переселився до Геть-Звідси, але йому дуже її бракувало, й він вирішив написати їй листа.

Кадр із
кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

Того дня він сів за стіл із ручкою та аркушем паперу й написав, яким нещасним почувається тут і як йому хочеться повернутися додому в Берлін. Він розповів про свій новий дім, про садочок і лаву, про високу загорожу й телеграфні стовпи, про мотки колючого дроту й тверду землю по той бік огорожі, про хатини та маленькі будівлі, про стовпи диму та солдатів, але найбільше він розповів їй про людей, що тут живуть, і про їхні смугасті піжами та тканинні шапочки, а потім написав, як йому нудно без неї й підписав свого листа «Твій люблячий онук Бруно».

Розділ дев'ятий

Бруно пригадує, як він тішився дослідженнями

1. *Прослухайте аудіотекст. Що ви дізналися про навчання Бруно? Чому вчитель сказав, що читання і мистецтво йому не потрібні?*
2. *Що привернуло увагу Бруно в процесі його власного «дослідження»?*

audio-text

Бруно порушив заборону батьків і пішов на прогулянку вздовж колючого дроту. Там він зустрів хлопчика у смугастій піжамі. Хлопчики були приблизно одного віку, у них знайшлося чимало спільних тем для обговорення, а головне — кожен прагнув знайти друзів.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

Розділ десятий
Точка — пляма — клякла — силует,
що перетворився на хлопчика

Чому обличчя хлопчика, який сидів біля огорожі, видалося Бруно дивним?

(...) Коли Бруно вперше побачив хлопчика, той сидів схрестивши ноги на землі, дивлячись на пилюку під собою. Проте через мить він подивився вгору, й Бруно побачив його обличчя. Обличчя також було дуже дивне. Шкіра майже сіра, але такої сірості Бруно ніколи раніше не бачив. Хлопчик мав великі очі кольору солодкої карамелі. Білки були дуже білі, й коли хлопчик подивився на нього, то Бруно здалося, що на його обличчі нічого немає, крім величезних засмучених очей.

Бруно ніколи не бачив худішого або сумнішого хлопчика, але подумав, що буде цікаво побазікати з ним.

— Я досліджував місцевість, — сказав він.

— Справді? — запитав хлопчик.

— Справді. Я ходив майже дві години. (...)

— Ти щось знайшов? — запитав хлопчик.

— Дуже мало.

— Узагалі нічого?

— Я знайшов тебе, — через мить відповів йому Бруно.

Він подивився на хлопчика й хотів його запитати, чому він такий засмучений, але завагався, бо подумав, що таке запитання може здатися грубим. Він знав, що іноді люди, які сумують, не хочуть, аби їх запитували про це. Іноді вони й самі розповідають причину свого смутку, а іноді говорять про це по кілька місяців, але в цьому випадку Бруно подумав, що він ліпше зачекає, перш ніж скаже нехай там що. (...)

Він сів по цей бік огорожі, схрестив ноги так само, як той малий хлопчик, і пожалкував, що не приніс із собою плитки шоколаду або пиріжка, які вони могли б розділити.

— Я живу в будинку по цей бік загорожі, — сказав Бруно.

— Справді? Одного разу я бачив той будинок здалеку, але я не бачив тебе.

— Моя кімната на другому поверсі, — сказав Бруно. — Я можу звідти дивитися через загорожу. Мене звуть Бруно, до речі.

— А мене Шмуль, — сказав малий хлопчик.

Бруно почухав своє обличчя, не певний, що правильно почув ім'я хлопчика.

— Як тебе звати, ти сказав? — запитав він.

— Шмуль, — відповів малий хлопчик, начебто це було найзвичайнісіньке ім'я у світі. — А як, ти сказав, звуть тебе?

— Бруно.

— Я ніколи не чув такого імені, — сказав Шмуль.

— А я ніколи не чув такого, як твоє, — сказав Бруно.

— Шмуль, — він ненадовго замислився. — Шмуль... Мені подобається, як воно звучить, коли я його промовляю. Шмуль. Воно звучить як свистіння вітру.

— Бруно, — сказав Шмуль, задоволено кивнувши головою. — Так, я думаю, що твоє ім'я також мені подобається. Воно звучить так, ніби хтось тре долоню об долоню, щоб зігрітися.

— Я ніколи не зустрічав хлопця, якого звали Шмуль, — сказав Бруно.

— По цей бік загорожі є десятки Шмулів, — сказав хлопчик. — Можливо, й сотні. Мені хотілося б мати ім'я, яке належало б тільки мені.

— А я ніколи не зустрічав когось, кого би звали Бруно, — сказав Бруно. — Крім себе самого, звісно. Схоже, що я один Бруно у світі.

— Тоді ти щасливий, — сказав Шмуль.

— Мабуть, щасливий. А скільки тобі років? — запитав Бруно.

Шмуль подумав, подивився на свої пальці й став загинати їх, ніби щось підраховував.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамахі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— Мені дев'ять років, — сказав він. — Я народився п'ятнадцятого квітня тридцять четвертого року.

Бруно подивився на нього з подивом.

— Що ти сказав? — запитав він.

— Я сказав, що народився п'ятнадцятого квітня тридцять четвертого року.

Очі в Бруно широко розплющилися, а його рот витворив літеру «о».

— Не вірю, — сказав він.

— Чому ти не віриш? — запитав Шмуль.

— Ні, — сказав Бруно, швидко похитавши головою. — Я не хотів сказати, що не вірю тобі. Я хотів сказати, що здивований, от і все. Бо мій день народження також п'ятнадцятого квітня. І я народився в тисяча дев'ятсот тридцять четвертому році. Ми народилися в один і той самий день.

Шмуль поміркував про це.

— Отже, і тобі дев'ять років, — сказав він.

— Атож. Хіба це не дивно?

— Дуже дивно, — сказав Шмуль. — Бо хоч на цьому боці загорожі і є десятки Шмулів, але я не думаю, щоб мені коли-небудь зустрічався хтось із тим самим днем народження, що й у мене.

— Ми як близнюки, — сказав Бруно.

— У якомусь розумінні, — погодився Шмуль. (...)

— У тебе багато друзів? — запитав Бруно, трохи схиливши голову набік, поки чекав на відповідь.

— О, так, — сказав Шмуль. — У певному розумінні.

Бруно спохмурнів. Він сподівався, що Шмуль скаже, буцім друзів у нього немає, бо в такому разі вони б знайшли ще одну спільну рису.

— Близьких друзів? — уточнив він своє запитання.

— Не скажу, що дуже близьких, — відповів Шмуль. — Але нас багато — я маю на увазі хлопців мого віку — по цей бік загорожі. Проте більшість часу ми б'ємося. Чому я сюди й прийшов. Щоб побути на самоті.

— Це так несправедливо, — сказав Бруно. — Я не розумію, чому мене тримають по цей бік огорожі, де немає нікого, з ким я міг би поговорити або погратися, а ти маєш десятки друзів і, мабуть, щодня граєшся по кілька годин. Я повинен поговорити про це з батьком.

— Звідки ти сюди приїхав? — запитав Шмуль, звузивши очі та з цікавістю подивившись на Бруно.

— З Берліна.

— Де це?

Бруно відкрив рота, щоб відповісти, але зрозумів, що точно не знає.

— У Німеччині, звичайно, — сказав він. — А ти хіба приїхав не з Німеччини?

— Ні, я приїхав із Польщі, — сказав Шмуль.

Бруно спохмурнів.

— Тоді чому ти розмовляєш німецькою мовою? — запитав він.

— Бо ти привітався зі мною по-німецькому. То я й відповів тобі по-німецькому. Ти вмієш розмовляти польською мовою?

— Ні, — сказав Бруно, нервово засміявшись. — Я не знаю нікого, хто розмовляв би двома мовами. Тим більше в нашому віці.

— Мама була вчителькою в моїй школі, вона навчила мене німецької мови, — пояснив Шмуль. — Вона також розмовляє французькою мовою. Й італійською. Й англійською. Вона дуже розумна. Я ще не розмовляю ні французькою, ні італійською, але вона пообіцяла навчити мене англійської мови, бо одного дня знання цієї мови може мені знадобитися.

— Польща, — замислено сказав Бруно, зважуючи це слово в себе на язиці. — Вона не така гарна, як Німеччина, правда ж?

Шмуль спохмурнів.

— Чому? — запитав він.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамах»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— Ну хоч би тому, що Німеччина — найбільша з усіх країн, — відповів Бруно, пригадуючи те, що підслухав із суперечки батька з дідусем, причому не один раз. — Ми всіх переважаємо.

Шмуль подивився на нього, але не сказав нічого, й Бруно дуже схотілося змінити тему розмови, бо коли він промовляв свої слова, то вони звучали для нього не зовсім переконливо, й він не хотів, аби Шмуль подумав, що він хизується. (...)

— Я ніколи не був у Берліні, — сказав Шмуль.

— А я думаю, що ніколи не був у Польщі перед приїздом сюди, — сказав Бруно, що було правдою, бо він справді в Польщі ніколи не був. — Якщо справді ми тепер перебуваємо в Польщі.

— Я переконаний, ми перебуваємо в ній, — спокійно відповів Шмуль. — Хоч це не дуже приємна її частина.

— Ні, не дуже.

— Та частина, де я раніше жив, набагато приємніша.

— Вона, звичайно, не така приємна, як Берлін, — сказав Бруно. — У Берліні ми мали великий дім на п'ять поверхів, якщо брати до уваги підвал і кімнатку з віконцем нагорі. І там були чудові вулиці та прилавки з фруктами й городиною, а ще чимало кав'ярень. Та якщо ти коли-небудь потрапиш туди, то я не рекомендую тобі ходити містом в суботу, бо в цей день там дуже багато людей, і тебе штовхатимуть від стовпа до стовпа. Але там було набагато приємніше до того, як усе змінилося.

— Що ти маєш на увазі? — запитав Шмуль.

— Знаєш, раніше там було дуже спокійно, — пояснив Бруно, що не хотів говорити про те, як там усе змінилося. — І я міг читати в ліжку вночі. А тепер там буває іноді дуже гамірно й лячно, й ми повинні гасити світло, коли поночі.

— Там, звідки я приїхав, набагато приємніше, ніж у Берліні, — сказав Шмуль, який ніколи в Берліні не був. — Усі ставилися до нас по-дружньому, і наша родина мала багато гостей, а їжа там набагато краща.

— Либонь, ми повинні зійтися на тому, що ми багато в чому не погоджуємося, — сказав Бруно, якому не хотілося сперечатися з новим другом.

— Гарзд, — сказав Шмуль. (...)

— Чи можу я запитати тебе про дещо? — додав він через коротку мить.

— Запитуй, — сказав Шмуль.

Бруно трохи подумав. Він хотів правильно сформулювати своє запитання.

— Чому так багато людей на твоєму боці огорожі? — запитав він. — І що ви всі там робите?

Розділ одинадцятий Фурор

Про що говорили батько й матір? Які емоції переживав кожен із них? Поясніть.

(...) Бруно почув уривки розмови між матір'ю і батьком. Деякі фрази проникали крізь замкову шпарину або під дверима батькового кабінету й летіли вгору по сходах. (...) Їхні голоси лунали напрочуд гучно, й Бруно міг розчути деякі фрагменти розмови.

«...покинути Берлін. І задля такого місця...» — сказала мати.

«...немає вибору, принаймні якщо ми хочемо й далі...» — сказав батько.

«...так наче це найзвичайнісінька річ у світі, а це не так, це не так...» — сказала мати.

«...а що буде, коли мене заберуть і вчинять зі мною...» — сказав батько.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамахі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

«...і якими вони виростуть у такому місці...» — сказала мати.

«...ну, годі з цією ромовою. Я не хочу більше чути жодного слова на цю тему...» — сказав батько.

Мабуть, на цьому та розмова й закінчилася, бо мати вийшла з батькового кабінету, а Бруно заснув.

Розділ дванадцятий

Шмуль намагається відповісти на запитання Бруно

1. Чому засмутився Шмуль, розповідаючи свою історію?
2. Що найбільше вразило Бруно в розповіді Шмуля?

— Я знаю лише таке, — почав Шмуль. — До того, як ми приїхали сюди, я жив зі своєю мамою, батьком і братом Йосипом у маленькій квартирці над майстернею, де тато виготовляв годинники. Щоранку о сьомій годині ми разом снідали, а поки ми були у школі, тато ремонтував усі годинники, які люди приносили йому, й виготовляв нові. Він подарував мені чудового годинника, якого в мене більше нема. Там був золотий циферблат. Я накручував годинника щовечора, перед тим як лягти спати, і він завжди показував точний час.

— А що з ним сталося? — запитав Шмуль.

— Вони забрали його в мене.

— Хто?

Кадр із
кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— Солдати, звичайно, — сказав Шмульт, так ніби це було найочевиднішою річчю у світі.

— А потім одного разу все почало змінюватися, — провадив Шмульт свою розповідь. — Я прийшов додому зі школи й побачив, що моя мати виготовляє для всіх нас пов'язки зі спеціальної тканини й малює зірку на кожній із них. Ось таку.

Він намалював указівним пальцем на покритому пилюкою ґрунті.

— І вона сказала нам, аби щоразу, виходячи з дому, ми вдягали на руку одну з цих пов'язок.

— Мій тато також носить на руці пов'язку, — сказав Бруно. — На своєму однострої. Вона дуже гарна. Яскраво-червона з чорно-білим малюнком на ній. Він накреслив указівним пальцем інший малюнок на своєму боці колючої загорожі.

— Але ж вони зовсім різні, — сказав Шмульт.

— Ніхто ніколи не наказував мені носити пов'язку на рукаві, — сказав Бруно.

— Але я ніколи не просив, щоб мені її дали, — сказав Шмульт.

— Проте, думаю, мені це не сподобалося б, — сказав Бруно. — Хоч не знаю, яку я носив би з більшим задоволенням, таку, як у тебе, чи таку, як у тата.

Шмульт похитав головою і продовжив свою розповідь. Він більше не думав про своє минуле, бо йому було дуже сумно згадувати своє життя над годинниковою майстернею.

— Ми носили пов'язки на рукавах протягом кількох місяців, — сказав він. — А потім знову все змінилося. Я прийшов

Пов'язки
із зображенням
«Зірки Давида».
1942 р.

додому одного дня, й мама сказала, що ми більше не зможемо жити в нашому домі.

— Це саме сталося і зі мною! — скрикнув Бруно, зрадівши, що він був не єдиним хлопцем, якого примусили переселитися. (...)

— Ми мусили перебраться в іншу частину Кракова, де солдати збудували хатини, оточені високим муром, і моя мати, мій батько, мій брат і я мусили жити в одній кімнаті.

— Усі ви? — запитав Бруно. — В одній кімнаті?

— І не тільки ми, — сказав Шмуль. — Там жила ще одна родина, де батько й мати постійно билися між собою, а один із їхніх синів був більший, ніж я, і він бив мене, хоч я не вчинив нічого поганого.

— Ви не могли всі жити в одній кімнаті, — сказав Бруно, хитаючи головою. — Це безглуздо.

— Усі ми жили там, — підтвердив Шмуль, кивнувши головою. — Одинадцятьоро людей. (...) Потім одного дня приїхали солдати на величезних вантажівках. (...) І всім наказали покинути оселі. Багато людей не хотіли нікуди їхати й ховалися, де тільки могли, але зрештою, я думаю, солдати переловили всіх. І вантажівки перевезли нас до потяга, а потяг... — він завагався на мить і став кусати собі губу.

Бруно здалося, що Шмуль зараз заплаче, й він не міг зрозуміти чому.

— Потяг був жахливий, — сказав Шмуль. — По-перше, нас було надто багато в кожному вагоні. Там майже неможливо було дихати. І стояв нестерпний холод.

— Це тому, що ви напхалися в один потяг, — сказав Бруно, пригадавши два потяги, які він бачив на станції, коли вони покидали Берлін. — Коли ми їхали сюди, на протилежному боці платформи стояв інший потяг, але, схоже, його ніхто не бачив. Саме в нього ми й посідали. Ви також могли би сісти в нього.

— Не думаю, що нам би це дозволили, — сказав Шмуль, похитавши головою. — Ми не могли вийти зі свого вагона. (...) Коли потяг нарешті зупинився, ми були в якомусь дуже холодному місці, і нам треба було йти.

— Нам подали автомобіль, — сказав Бруно тепер дуже голосно.

— Маму від нас забрали, а тата, Йосипа й мене оселили в хатині, де ми живемо досі.

Розповівши свою історію, Шмульт дуже засмутився, і Бруно не розумів чому. (...)

— Ти не маєш із собою чогось їстівного? — запитав він.

— Боюся, що ні, — сказав Бруно. — Я хотів узяти із собою плитку шоколаду, але забув.

— Шоколад, — повільно промовив Шмульт, вистромивши язика. — Я їв його лише один раз у житті.

— Лише один раз? А я люблю шоколад. Я не можу його наїстися, проте мама каже, що він псує мені зуби.

— А хліба в тебе немає?

Бруно похитав головою.

— Немає нічого, — сказав він. — Обід у нас подають о пів на сьому. А коли обідаєте ви?

Шмульт знизав плечима й підвівся на ноги.

— Думаю, я ліпше піду, — сказав він.

— Можливо, ти зможеш прийти обідати до нас одного вечора, — сказав Бруно, хоч і не був переконаний, що це добра думка.

— Можливо, — сказав Шмульт, але в його словах прозвучав сумнів.

— Або я прийду до тебе, — сказав Бруно. — Можливо, я прийду, щоб зустрітися з твоїми друзями, — додав він із надією в голосі.

Він сподівався, що Шмульт сам запросить його в гості, але жодного знаку про це не було.

— Ти перебуваєш на неправильному боці огорожі, — сказав Шмульт.

Зірка Давида на місці колишнього гетто у м. Вільнюсі (Литва). Вшанування жертв Голокосту. Сучасне фото

— Я міг би пролізти під нею, — сказав Бруно, нахилившись і піднявши із землі колючий дріт.

Посередині між двома телеграфними стовпами він підіймався досить легко, й такий малий хлопчик, як Бруно, міг там легко пролізти. Шмуть подивився, як Бруно намагався це зробити, й нервово поточився:

— Мені треба повертатися назад, — сказав він. (...)

Розділ тринадцятий Пляшка вина

Прослухайте аудіотекст. Як ви вважаєте, чому Шмуть не погодився з Бруно?

audio-text

Розділ п'ятнадцятий І як він тільки міг?

- 1. Чому руки Шмуля були не такими, як у Бруно?*
- 2. Що стало причиною появи почуття сорому в Бруно?*

Протягом кількох тижнів дощ то лив, то переставав, і Бруно й Шмуть не бачилися так часто, як їм би хотілося. Коли вони побачилися після першої великої зими, Бруно відчув тривогу за свого друга, бо той ніби ще дужче схуд, а його обличчя стало ще сірішим, ніж було. Іноді Бруно приносив йому хліба з сиром. Але від будинку до місця зустрічі було далеко, іноді Бруно хотілося їсти дорогою, і він виявляв, що, надкусивши пиріжок, він не міг не надкусити його ще, і зрештою від пиріжка залишався такий маленький шматок, що його не можна було давати Шмулеві.

Наближався батьків день народження, й хоч батько не хотів, щоб його перетворювали на суету, та мати вирішила влаштувати вечірку для всіх офіцерів, які служили в Геть-Звідси. Щоразу, коли вона сідали обмірковувати плани на вечірку, лейтенант Котлер виявляв бажання допомогти їй і вдвох вони склали набагато більше списків, ніж було потрібно. (...)

Бруно ввійшов до кухні, де його чекав найбільший сюрприз у житті. Там, дуже далеко від протилежного боку дротяної огорожі, сидів за столом Шмуль. Бруно не повірив своїм очам.

— Шмуль! — вигукнув він. — Що ти тут робиш?

Шмуль підвів погляд, і його нажахане обличчя розпливлося в широкій усмішці, коли він побачив перед собою друга.

— Бруно! — сказав він

— Що ти тут робиш? (...)

— Він привів мене сюди.

— Він? — запитав Бруно. — Ти ж не маєш на увазі лейтенанта Котлера?

— А кого ж? Він сказав, що тут є для мене робота.

І коли Бруно подивився вниз, то побачив шістдесят чотири маленькі келишки, якими користувалася мати. (...)

— Що, в Бога, ти тут робиш? — запитав Бруно.

— Вони наказали мені почистити келихи. Їм знадобився хтось із тонкими пальцями.

Ніби бажаючи підтвердити те, що Бруно вже знав, він простяг руку, й Бруно не міг не помітити, що вона схожа на руку скелета, якого гер Ліст приніс із собою одного дня, коли вони вивчали анатомію людини.

— Я ніколи раніше не помічав, — сказав він тихо, ніби звертаючись сам до себе.

— Чого ти ніколи не помічав? — запитав Шмуль.

— Наші руки, — сказав Бруно. — Вони такі різні, поглянь!

Обидва хлопці водночас подивилися вниз і завважили різницю. Хоч Бруно був малий для свого віку, його рука здавалася

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

здоровою і сповненою життя. Вени не виднілися крізь шкіру, а пальці не здавалися засохлими гілочками. Проте рука Шмуля розповідала зовсім іншу історію.

— Як вона в тебе стала такою? — запитав Бруно.

— Не знаю, — сказав Шмуль. — Колись вона була такою, як і в тебе, але я не помітив, як вона змінилася.

Бруно спохмурнів. Він подумав про людей у їхніх смугастих піжамах і про те, що могло відбуватися з ними, і, певно, відбувалося щось дуже погане, якщо люди ставали такими хворими.

Не бажаючи більше дивитися на руку Шмуля, Бруно відвернувся й відчинив дверцята холодильника, шукаючи там чогось поїсти. Він знайшов половину фаршированого курчати... Він узяв ніж із шухляди, відрізав собі кілька шматків і намастив їх начинкою, перш ніж обернувся до свого друга.

— Я дуже радий, що ти тут, — сказав він, розмовляючи з напханим ротом. — Якби тобі не треба було почистити келишки, я показав би тобі свою кімнату.

— Він наказав мені не сходити з місця, бо інакше мене покарають.

— Нехай він мені не вказує, — промовив Бруно, намагаючись здаватися хоробрішим, ніж насправді був. — Це мій дім, а не його, і коли батька немає, то я тут розпоряджаюся. Чи можеш ти повірити, він навіть не читав «Острова скарбів»?

Шмуль, здавалося, зовсім його не слухав. Натомість його погляд зосередився на шматках курятини та начинки, що їх Бруно недбало запихав собі в рот. Через мить Бруно усвідомив, на що дивиться його друг, і відразу почув себе винним.

— Пробач, Шмулю, — швидко сказав він. — Я мав би дати кілька шматків курятини тобі. Ти голодний?

— Це те запитання, якого ти ніколи не повинен ставити мені, — сказав Шмуль.

— Зачекай, я відріжу кілька шматків і для тебе.

— Ні, бо він може знову зайти. (...)

— Шмулю! Ось, їж! — сказав Бруно, підступивши до друга й поклавши йому в долоню скибочки курятини.

Хлопець подивився на їжу у своїй долоні, а потім глянув на Бруно широко розплющеними і вдячними, але нажаханими очима. Він кинув ще один погляд у напрямку дверей, а тоді,

здавалося, ухвалив рішення, бо вкинув усі три шматки собі в рот, усі відразу, й розкусив їх за двадцять секунд.

— Не їж так швидко, — сказав Бруно. — Ти захворієш.

— Мені байдуже, — сказав Шмуль, слабо усміхнувшись. — Дякую тобі, Бруно. (...)

Саме в цю мить лейтенант Котлер увійшов до кухні й зупинився, побачивши, що двоє хлопчаків розмовляють між собою. Плечі Шмуля опустилися, він узяв наступний келишок і заходився полірувати його. Не звертаючи уваги на Бруно, лейтенант Котлер підійшов до Шмуля й обпалив його лютим поглядом.

— Що ти робиш? — загорлав він. — Хіба я не наказав тобі відполірувати келишки?

Шмуль швидко кивнув головою й затремтів усім тілом, а тоді взяв іншу серветку й занурив її в миску з водою.

— Хто тобі дозволив розмовляти в цьому домі? Ти смієш не підкорятися мені? Ти щось їв? Ти їв! Ти щось украв із холодильника?

Шмуль розтулив рота і стулив його. Тоді розкрив його знову і спробував знайти слова, але нічого не знайшов. Він подивився на Бруно, його очі благали допомоги.

— Відповідай! — загорлав лейтенант Котлер. — Ти щось украв із холодильника?

— Ні, пане. Це він мені дав їжу з холодильника, — сказав Шмуль, сльози наповнили йому очі, коли він подивився у бік Бруно.

— Він мій друг, — додав він. (...)

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— Що ти маєш на увазі, сказавши «мій друг»? Ти знаєш цього хлопця, Бруно? Ти знаєш цього хлопця? Ти розмовляв із ув'язненим?

— Я... він був тут, коли я ввійшов, — сказав Бруно. — Він чистив келишки.

— Я не про це тебе запитав, — сказав Котлер. — Раніше ти його бачив? Ти з ним розмовляв? Чому він каже, що ти йому друг? (...)

— Я ніколи з ним не розмовляв, — відповів Бруно. — Я ніколи не бачив його раніше у своєму житті. Я не знаю його.

— Ти відполіруй усі ці келишки, — сказав лейтенант Котлер дуже тихим голосом, таким тихим, що Бруно його майже не чув. — А тоді я прийду забрати тебе й відведу в табір, де ми поговоримо про те, як треба поводитися з хлопцями, які крадуть. Ти мені зрозумів?

Шмуль кивнув головою, підняв наступну серветку й почав полірувати наступний келишок, Бруно спостерігав, як тремтіли його пальці. (...)

Бруно озирнувся й покинув кухню, не озираючись назад. У шлунку йому булькотіло, й на мить він подумав, що його зараз знудить. Він ніколи не відчував такого сорому у своєму житті; він ніколи не сподівався, що може повестися так жорстоко. (...)

Кожного з наступних полуднів Бруно приходив до того місця в загорожі, де вони зустрічалися, але Шмуля там жодного разу не було. Через тиждень він переконався в тому, що його провина надто жахлива, й друг ніколи не пробачить, але того ж дня прийшов у захват, побачивши, що Шмуль чекає на нього, сидячи на землі зі схрещеними ногами, як зазвичай, і споглядаючи пилкуку під собою.

— Шмулю, — сказав він, підбігши до нього й сідаючи, майже плачучи від полегкості й каяття. — Пробач мені, Шмулю. Я не знаю, чому я так повівся. Скажи, що ти прощаєш мене.

— Усе гаразд, — сказав Шмуль, подивившись на нього.

Його обличчя було вкрите синцями, й Бруно скривився, на мить забувши про своє пробачення.

— Що з тобою сталося? — запитав він, але не став чекати на відповідь. — Ти впав із велосипеда, чи не так? Бо таке було зі

мною в Берліні два роки тому. Я впав, коли їхав надто швидко, й кілька тижнів ходив чорний і синій. Тобі болить?

— Я більше не відчуваю болю, — сказав Шмуль.

— Схоже, що це болить.

— Я більше нічого не відчуваю, — повторив Шмуль.

— Пробач мені за те, що сталося минулого тижня, — сказав Бруно. — Я ненавиджу цього лейтенанта Котлера. Він думає, що може тут усім розпоряджатися, але це не так.

Він на мить завагався, відчуваючи, що повинен сказати це ще раз і якомога переконливіше.

— Пробач мені, Шмулю, — промовив він дзвінком і прозорим голосом. — Мені не віриться, що я не сказав йому правди. Я ніколи не підводив друга так, як тепер. Мені дуже соромно, Шмулю.

І коли він це сказав, то Шмуль усміхнувся, кивнув головою, і Бруно знав, що друг його простив, а тоді Шмуль зробив щось таке, чого не робив ніколи. Він підняв нижню дротину колючої загорожі, як підіймав її, коли Бруно приносив йому їжу, але цього разу він просунув туди свою руку й тримав її там, чекаючи, поки Бруно зробить те саме, а тоді два хлопчики потисли один одному руки й усміхнулися один одному. (...)

Минув майже рік, як батько Бруно отримав посаду коменданта концтабору. Родина мала повернутися на кілька днів до Берліна, бо померла Наталі, бабуся Бруно і Гретель. Діти підросли. Бруно став замислюватися над багатьма питаннями. Змінилася і Гретель.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

Розділ шістнадцятий

Стрижка

1. Чи зрозумів Бруно пояснення Гретель? Що його збентежило?
2. Як ви гадаєте, що позначала Гретель кнопками на мапі Європи?

audio-text

Мати переконувала батька в тому, що родина має повернутися до Берліна. Але батько не міг полишити своїх обов'язків. Урешті-решт було прийнято рішення, що матір з дітьми пойдуть додому, а батько залишиться працювати в концтаборі. Бруно зі страхом думав, як він повідомить Шмулю цю новину. Перед тим як попрощатися, хлопчики вирішили, що Шмуль принесе «смугасту піжаму» для друга і Бруно проникне через загорожу до табору, щоб допомогти Шмулю знайти його тата.

Розділ дев'ятнадцятий
Що сталося наступного дня

Якою була реакція Бруно на побачене в концтаборі? Чому він не пішов одразу додому?

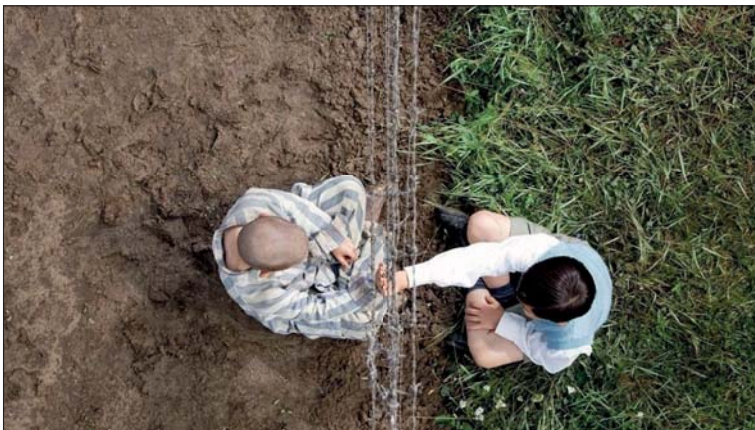

audio-text

Шмуль чекав на Бруно. Він не сидів, схрестивши ноги й дивлячись на пилюку під собою, а стояв, спираючись на загорожу.

— Привіт, Бруно, — сказав він.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— Привіт, Шмулю, — відповів Бруно.

— Я не був певен, що ми коли-небудь іще побачимося — через дощ і все інше, — сказав Шмуль. — Я думав, тебе не випустять з дому.

— Атож, такий ризик був, — сказав Бруно. — Погода була несприятливою.

Шмуль кивнув головою й простяг руки до Бруно, який у захваті роззявив рота. Він приніс піжамні штани, піжамну курточку та смугасту шапочку — такий одяг був на ньому. Він не здавався особливо чистим, але був маскувальним, а Бруно знав, що справжні дослідники неодмінно перевдягалися, щоб їх ніхто не впізнав.

— Ти ще хочеш допомогти мені знайти тата? — запитав Шмуль, і Бруно покvapно кивнув головою.

— Звичайно, — сказав він, хоч знайти Шмулевого тата в його свідомості було не так важливо, як дослідити світ по той бік загорожі. — Я тебе не покину.

Шмуль відірвав від землі низ загорожі й просунув під ним одяг для Бруно, докладаючи всіх зусиль, щоб не вимастити його в багнюку.

— Дякую, — сказав Бруно. (...) Відвернися, я не хочу, щоб ти дивився на мене.

Шмуль відвернувся, а Бруно взяв свій плащик і поклав його на землю, обережно, як тільки міг. Потім скинув сорочку й затремтів на холодному повітрі, перш ніж одягти піжамну курточку. Коли він натягував її через голову, то ненароком дихнув крізь неї носом, а вона пахла не дуже приємно.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— Коли її востаннє прали? — гукнув він, і Шмульт обернувся.
— Думаю, її ніколи не прали, — сказав він. (...)

Шмульт обернувся, коли Бруно закінчив перевдягатися, надивляючись на голову смугасту шапочку. Шмульт закліпав очима й похитав головою. Він побачив дещо надзвичайне: якби Бруно був ще такий худий, як хлопці з протилежного боку огорожі, і такий блідий, відрізнити їх між собою було б важко. Складалося враження, що вони зовсім однакові.

— Знаєш, про кого я подумав? — запитав Бруно. — Про бабусю, про п'єси, які вона ставила за нашою з Гретель участю. (...) Я пригадав, як вона завжди знаходила для мене правильний костюм. Коли ти носиш правильний костюм, ти відчуваєшся тією особою, якою претендуєш бути, завжди казала вона мені. Саме це я тепер роблю, чи не так? Претендую бути собою на твоєму боці огорожі.

— Тобто євреєм, — сказав Шмульт.

— Так, — підтвердив Бруно. (...)

Вони швидко дійшли до місця призначення. Бруно здивовано дивився на все. Досі він думав, що всі хатини тут населені щасливими родинками, які часто сидять увечері надворі й кріслах-гойдалках і розповідають історії про те, що в часи їхнього дитинства все було набагато кращим, вони шанували старших, зовсім не так, як сьогоднішні діти. Він думав, що хлопці й дівчата, які тут жили, збираються групами, граючи в теніс або футбол, стрибають у класики, які малюють для себе на землі.

Він думав, що в центрі тут стоїть крамниця, а може, і невеличка кав'ярня, схожа на ті, що в Берліні; він сподівався поба-

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

чити тут прилавки й фруктами й овочами. Але, як з'ясувалося, тут не було нічого з того, що він сподівався побачити. Не було дорослих людей, які сиділи б у кріслах-гойдалках біля своїх ганків. І діти не збиралися групами погратися в якісь ігри. Не було тут ні прилавків із фруктами й городиною, ані кав'ярні, тобто не було нічого з того, що він бачив у Берліні.

Натомість він побачив людей, які сиділи групами, дивлячись у землю, і здавалися неймовірно сумними. Усі вони мали одну спільну рису: були жахливо худими, з проваленими очима й поголеними головами. (...)

В одному кутку Бруно побачив трьох солдатів, які, здається, стерегли гурт із приблизно двадцятьох чоловіків. Солдати кричали на них, і деякі з чоловіків попадали навколішки й залишилися стояти так, обхопивши голови долонями.

В іншому кутку він побачив ще більше солдатів, які стояли, сміялися й дивилися на цівки своїх рушниць, націлюючи їх у різних напрямках, але не стріляючи.

Фактично повсюди, куди він дивився, він бачив два різні типи людей: або веселих солдатів в одностроях, які сміялися й кричали, або нещасних заплаканих людей у смугастих піжамах, більшість із яких, здавалося, втупилися в простір, наче сонні.

— Я не сказав би, що мені тут подобається, — через якийсь час промовив Бруно.

— Не подобається тут і мені, — сказав Шмульт.

— Думаю, мені треба повернутися додому, — промовив Бруно, з хвилину помовчавши.

Шмульт зупинився й подивився на нього.

Кадр
із кінофільму
«Хлопчик
у смугастій
піжамі»
(режисер
Марк Херман,
Велика Британія,
США, 2008)

— А як же мій тато? — запитав він. — Ти пообіцяв мені, що допоможеш його знайти. (...)

Бруно дотримав свого слова. (...) Але вони не знайшли нічого, що могло би дати їм ключ до пошуків Шмулевого тата, а вже почало поночіти.

— Пробач мені, Шмулю, — сказав зрештою Бруно. — Пробач за те, що ми не знайшли жодного доказу.

Шмуль сумно кивнув головою. Він і не сподівався, що вони знайдуть докази. Та йому, проте, було приємно, що друг побачив, як йому живеться.

— Гадаю, я тепер піду додому, — сказав Бруно. — Ти проведеш мене до загорожі?

Шмуль розтулив рота, щоб відповісти, але саме в цю мить пролунав голосний свист, і десять солдатів оточили територію табору, ту саму, на якій тепер перебували Бруно і Шмуль.

— Що відбувається? — прошепотів Бруно.

— Таке іноді буває, — сказав Шмуль. — Вони примушують людей марширувати. (...)

Усіх людей у смугастих піжамах у цій частині табору солдати зігнали до купи, а вони зі Шмулем сховалися в центрі, де їх не було видно. Бруно не розумів, чому всі були налякані. (...)

Бруно спохмурнів. Він подивився на небо й почув гучний звук — просто над головою прогрімів грім, і відразу небо стало ще темнішим, майже чорним, і полив дощ — густіший, ніж уранці. Бруно на мить заплющився й відчув, що вже геть мокрий. Коли знову розплющився, то він уже не так марширував, як ішов, спотикаючись, підштовхуваний гуртом людей, і відчував тільки грязюку, яка обліпила все тіло разом із мокрою від дощу піжамою, і йому захотілося бути вдома, спостерігаючи за всім цим із відстані, а не бути тут, у самому центрі.

— Оце так, — сказав він Шмулю. — Я спіймаю тут нежить. Я повинен повернутися додому.

Та щойно він це сказав, ноги пронесли його вгору сходами, він виявив, що дощ більше не летить йому на голову, бо їх усіх заштовхнули до довгої кімнати, напрочуд теплої й дуже надійно збудованої, бо дощ у неї зовсім не проникав. Не проникало в неї й повітря.

— Це вже щось, — сказав він, радіючи, що опинився поза штормом принаймні а кілька хвилин. — Сподіваюся, ми пере-

чекаємо тут, поки дощ перестане, а тоді я піду додому.

Шмуль притиснувся дуже близько до Бруно й подивився на нього переляканими очима.

— Мені шкода, що ми не знайшли твого тата, — сказав Бруно.

— Не переймався, — відповів Шмуль.

— Мені також шкода, що ми з тобою не погралися, та коли ти прийдеш до Берліна, то ми неодмінно пограємося. І я познайомлю тебе з... О, як же їх звать? (...) Проте не має значення, пам'ятаю я їх чи ні. Бо вони вже не найкращі мої друзі.

Він подивився вниз і зробив дещо дуже не характерне для себе: узяв тоненьку руку Шмуля у свою долоню й міцно стиснув.

— Ти мій найкращий друг, Шмулю, — сказав він. — Мій найкращий у житті друг.

Шмуль, певно, розкрив рота, аби сказати щось у відповідь, але Бруно так і не почув його слів, бо в цю мить пролунало одностайне гучне зітхання людей, які заповнили кімнату, коли вхідні двері несподівано зачинилися й гучне металічне клацання пролунало зовні.

Бруно підняв брову, неспроможний зрозуміти, що відбувається, але подумав, що це пов'язано з намаганням не пропустити в кімнату дощ і вберегти людей від застуди.

А тоді в кімнаті стало зовсім поночі, й усупереч хаосу, який розпочався, Бруно виявив, що досі тримає у своїй руці руку Шмуля, й ніщо у світі його не примусить її відпустити.

(Переклад Віктора Шовкуна)

express-
lesson

В'язні
концтабору
Аушвіц-Біркенау.
Фото 1945 р.

АКТИВНОСТІ

check
yourself

Комунікація

1. Назвіть членів родини Бруно. Як вони ставилися до батькової нової роботи? Чи змінювалися їхні погляди протягом розвитку сюжету твору?
2. Які країни згадано у творі? Як з ними пов'язані долі Бруно і Шмуля?
3. Що подібного й відмінного в поглядах і думках хлопчиків ви помітили? Коли вони стали справжніми друзями?
4. Що найбільше вразило Бруно в концтаборі? Що він зрозумів і чого не зрозумів під час «останньої пригоди», коли вони шукали Шмулевого батька?

Аналіз та інтерпретація

5. Проаналізуйте книжки, які любив читати Бруно. Як вони вплинули на його сприйняття світу?
6. Що, на вашу думку, стало основою дружби Бруно і Шмуля?
7. Як вплинула Друга світова війна на долі й свідомість дітей?

Монумент
пам'яті жертв
Голокосту,
м. Одеса.
Сучасне фото

Творче самовираження

8. Напишіть продовження повісті про долі батька й матері Бруно та його сестри Гретель.

Цифрові навички

9. За допомогою інтернету дізнайтеся, чому нацисти в роки Другої світової війни переслідували й знищували євреїв. Які ще народи та нації вони вважали «небезпечними»? Поясніть.
10. Підготуйте пост для соцмереж «Ніколи знову!».

Дослідження і проекти

11. З'ясуйте історію символів на пов'язках, про які говорили Бруно і Шмуль. Що означали ці символи для євреїв і для нацистів у роки Другої світової війни? На прапорі якої держави нині розміщено «Зірку Давида»? Що вона означає для цієї країни?
12. Дослідіть значення понять *геноцид*, *нацизм*, *антисемітизм*, *ксенофобія*. Як до цих явищ ставляться в цивілізованому світі? Чи спостерігаються їх прояви в сучасний період?
13. Підготуйте проект на тему «Аушвіц-Біркенау: історія і сучасність». Створіть презентацію.

Життєві ситуації

14. Чому Шмуль пробачив Бруно? Чи можна пробачити зраду друга або подруги? У яких випадках?
15. Що таке справжня дружба? Чи можна назвати стосунки Бруно і Шмуля справжньою дружбою?
16. Як відзначають Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту у світі та Україні? У вашому місті або селі?

4

Сила дружби і кохання

Новела як літературний жанр

Текст — це вирва, яка затягує в себе, і ти опиняєшся у зовсім іншому світі. Світі, який тебе кудись веде, щось говорить тобі. Тексти дають дуже багато задоволення. Інтелектуального передусім. Але й емоційного, чуттєвого... Розгадування загадки тексту, як він плететься, як народжується — це надзвичайна магія.

Тамара Гундорова

Особливості жанру. Новела — це невеликий переважно прозовий твір, подібний до оповідання. У новелі небагато персонажів і зазвичай одна сюжетна лінія, не розгалужена, не переобтяжена описами та характеристиками. Їй властиві гострота та напруженість дії, несподіваний перебіг подій і неочікуваний фінал. Внутрішній світ персонажів у новелі показано не прямо, а через прихований сенс подій, образів і ситуацій. Йоганн-Вольфганг Ґете писав: «Новела є ніщо інше, як нечувана подія». Едгар-Аллан

Франс Галс. Хлопчик, який читає. Друга половина XVII ст.

По визначив одну з провідних ознак новели — «єдність ефекту або враження».

Коли виникла новела. Витоки новели сягають XIII—XIV ст. У європейській культурі цю епоху називають Відродженням, або Ренесансом. У 1281 р. в Італії з'явилася збірка під назвою «*Новеліно*», де було вміщено понад сто різноманітних оповідок, у яких ішлося про цікаві випадки із життя городян. Хто був автором цієї збірки, достеменно невідомо. Імовірно, вона мала багатьох авторів, а хтось один зібрав і записав ті історії, які люди переказували одне одному на міських площах і вулицях.

Важливим етапом в утвердженні жанру новели була творчість італійського письменника Джованні Боккаччо. Талановитими авторами/авторками новел були: у XIX ст. — Едгар-Аллан По, Вашингтон Ірвінг, Проспер Меріме (США), Ернст-Теодор-Амадей Гофман (Німеччина) та ін.; у XX ст. — Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Михайло Коцюбинський (Україна), Акутагава Рюноске (Японія), Герберт-Джордж Веллс (Англія), Анна Гавальда (Франція) та ін.

Різновиди новел. Відомі такі види новел: *психологічна* (розкриває особливості характерів персонажів), *філософська* (порушує важливі питання сенсу буття людини), *фантастична* (зображує фантастичні події), *гумористична* чи *сатирична* (виявляє смішне в характерах персонажів, висвітлює комічні ситуації) тощо. Новела може мати ознаки різних видів, які поєднуються, що цілком природно для літератури, адже художній твір є багатозначним явищем.

Джон-Вільям
Вотергаус.
Цікава оповідка.
1880-ті роки

● Теорія літератури

Новела (з італійської *novella* — новина) — невеликий за обсягом епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом.

Розповідач/розповідачка — вигадана автором особа, від імені якої ведеться оповідь в епічному творі.

О. Генрі (1862—1910)

Персонажі О. Генрі є не менш яскравими, аніж герої та героїні В. Шекспіра — Ромео і Джульєтта, Гамлет та інші, бо вони запам'ятаються вам на все життя.

Джон Стейнбек

1. Які книжки або фільми митців/мисткинь США ви читали або дивилися? Поділіться враженнями.
2. Хто ваші улюблені герої або героїні американської літератури? Чому?

Справжнє ім'я письменника О. Генрі — Вільям-Сідні Портер. Він народився в м. Грінсборо (штат Північна Кароліна, США). Мати рано померла, і вихованням Вільяма займалася тітка Евеліна Портер, яка намагалася дати йому хорошу освіту. Коли Вільямові виповнилося двадцять років, він погодився на пропозицію друга — доктора Джеймса Холла — поїхати до Техасу, де той мав невеличке ранчо. Там він написав перші гумористичні оповідання.

Трохи згодом Вільям Портер оселився в м. Остіні — столиці Техасу. Він часто змінював професії, шукаючи справу до душі.

О. Генрі з дружиною Атол-Естес

О. Генрі з дружиною Атол і донькою Маргарет. Початок 1890-х років

Одного разу на вечірці познайомився з красунею Атол-Естес Роуч, і невдовзі вони обвінчалися.

Під впливом дружини Вільям Портер зосередився на роботі над оповіданнями і почав друкувати їх у місцевих газетах. Тоді він працював бухгалтером-касиром в Остінському національному банку. Однак за порушення у веденні документації Вільяму загрожувало ув'язнення, і він вирішив утекти спочатку до Нового Орлеана, а відтак до Гондурасу. Так почалися найважчі часи в його житті.

Вільям Портер повернувся, коли дізнався, що дружина помирає. Одразу після похорону його заарештували. Протягом трьох років перебування за ґратами він спілкувався із сотнями людей. Своїми творами намагався допомогти їм повернути втрачені почуття, подолати відчай, запалював вогник надії. Перше оповідання *«Різдвяний подарунок Діка-свистуна»* Вільям Портер надіслав до журналу, сподіваючись заробити на різдвяний подарунок для дочки Маргарет. І йому пощастило — він отримав гроші.

Невдовзі літературна Америка помітила письменника О. Генрі. У 1904 р. вийшов друком його роман *«Королі й капуста»*, у 1906 р. — перша збірка новел *«Чотири мільйони»*. Пізніше було ще сім збірок про героїв і героїнь, яких доля випробовує різними обставинами, а нерідко кидає на самісіньке дно суспільства. Однак персонажі О. Генрі ніколи не втрачали справжніх почуттів і людяності. Цим вони нам і цікаві.

Що означає псевдонім О. Генрі?

За однією з версій, походження псевдоніма пов'язане з фармацевтичним довідником Етьєна-Оссіана Генрі, яким часто користувався Вільям Портер, працюючи в аптеці. За іншою версією, цей псевдонім походить від вигуку: «*Oh, Henry!*», який часто звучав на адресу бешкетного kota друга письменника Джозефа Гаррела. Але достеменно ніхто не знає, що означає псевдонім митця. *Можливо, ви знайдете інші версії?*

О. Генрі в м. Остіні (США).
1880-ті роки

«ДАРИ ВОЛХВІВ»

Хто такі волхви? Сюжетом про поклоніння волхвів Ісусові Христу починаються всі чотири Євангелія (Новий Заповіт) у Біблії. Волхви — це мудреці, які по зірках дізналися про народження Ісуса Христа і прийшли йому вклонитися. На знак благоговіння перед Ісусом Христом, котрий мав урятувати людство, волхви принесли Йому подарунки — *золото* (як новому Царю Іудейському), *ладан* (ароматична смола з ладанного дерева, що росте на Аравійському півострові та у Східній Африці; нині використовують під час богослужінь) і *смирну*, або *mirru* (спеціальний бальзам, мазь, яким змащували в давнину тіло небіжчика). Отже, золото символізувало народження духовного Царя для людей, ладан указував на Божественне походження Ісуса, а смирна була дана Йому як людині, що є смертною. Волхви своїми дарами започаткували традицію різдвяних подарунків, які треба дарувати від щирого серця та з великою любов'ю. Відтоді й ми на Різдво даруємо подарунки своїм рідним і близьким.

Що означають несподівані подарунки? Твір О. Генрі побудований за законами жанру новели. Розповідач веде нас за собою, ніби підказуючи роз-

presentation

виток подій, але водночас дивує. Якщо про перший подарунок Делли можна легко здогадатися, то подарунок Джима є несподіваним. Автор навмисно будує оповідь так, що вся увага зосереджена на переживаннях Делли. Подарунки миттєво втрачають свій практичний сенс, але набувають символічного значення, як і все, що пов'язане з Різдвом та образом Спасителя. Подарунки персонажів є втіленням їхньої щирої та жертвовної любові.

Поклоніння волхвів у живописі

До сюжету зустрічі святого сімейства з волхвами зверталися видатні художники минулого. Відомі у всьому світі картини Джотто ді Бондоне, Альбрехта Дюрера, Ієроніма Босха, Паоло Веронезе, Рембрандта, Едварда Берн-Джонса. І всім їм властива особлива святковість, адже обличчя персонажів, осяяні Віфлеємською різдвяною зіркою, світяться радістю. *Прокоментуйте одну з картин на тему Різдва Христового.*

Джотто. Поклоніння волхвів.
1304–1306 рр.

ДАРИ ВОЛХВІВ (1905)

НОВЕЛА

1. *Читаючи текст, подумайте, що викликає сум і радість у персонажів твору.*
2. *Які грошові суми названо у творі? Як вони впливають на емоційний стан Делли та Джима?*

audio-text

Один долар вісімдесят сім центів. Це було все. Із них шістдесят центів — монетками по одному центу. Вона від-

войовувала кожну монетку, торгуючись із бакалійником, зеленярем, м'ясником так запекло, що аж вуха палали від мовчазного осуду її скупості, викликаної надмірною ощадливістю. Делла тричі перелічила гроші. Один долар вісімдесят сім центів. А завтра Різдво.

Що було діяти — хіба впасти на стару, потерту маленьку кушетку і заплакати. Так Делла і зробила. З цього маємо дійти повчального висновку, що життя складається зі сліз, зітхань, усмішок, причому зітхання переважають.

Поки господиня переходить поступово від першої стадії до другої, огляньмо її господу. Мебльована квартира за вісім доларів на тиждень. Не можна сказати, що вона зовсім убога, але щось спільне з цим поняттям, безперечно, має.

Внизу, у вестибюлі, скринька для листів, у щілину якої не ввійшов би жоден лист, і кнопка електричного дзвоника, з якої жодному смертному не пощастило б витиснути ніякого звуку. На дверях була ще прикріплена картка з написом «*М-р Джеймс Діллінгем Янг*».

Слово «Діллінгем» розтягнулося на всю довжину в той недавній час процвітання, коли власник цього імені одержував тридцять доларів на тиждень. Тепер він заробляв тільки двадцять доларів, і літери в слові «Діллінгем» поблякли, немовби серйозно замислились, чи не скоротитись їм до скромного, без претензій «Д». Та хоч коли містер Джеймс Діллінгем Янг, приходячи додому, піднімався у свою квартиру на верхньому поверсі, його завжди зустрічав вигук «Джим!» і гарячі обійми місіс Джеймс Діллінгем Янг — її ви вже знаєте як Деллу. А це й справді так гарно!

П.-Дж. Лінч.
Ілюстрація до
новели «Дари
волхвів». 2008 р.

Делла перестала плакати й провела пуховкою по щоках. Вона стояла біля вікна, сумно дивлячись на сірого kota, який прогулювався по сірому паркану в сірому дворі. Завтра Різдво, а у неї тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джимові! Вона місяцями економила буквально кожен цент, і ось це все, що вдалося зібрати. За двадцять доларів на тиждень далеко не заїдеш. Витрати були більші, ніж вона розраховувала. Витрати завжди більші. Тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джимові! Її Джимові! Багато щасливих годин провела вона, роздумуючи, що б таке подарувати йому на Різдво. Щось особливе, рідкісне, коштовне, хоч трохи гідне високої честі належати Джимові. (...)

Вона раптом одійшла од вікна і зупинилась перед дзеркалом. Очі її сяяли, як діаманти, але за якихось двадцять секунд лице втратило свої кольори. Вона хутенько висмикнула шпильки і розпустила своє довге волосся.

У подружжя Джеймс Діллінгем Янг було дві речі, якими вони дуже пишалися. Одна — це золотий годинник Джима, що належав колись його батькові та дідові, друга — волосся Делли. Якби цариця Савська¹ жила в будинку навпроти, Делла часом, помивши голову, сушила б своє волосся біля вікна, щоб затьмарити блиск оздоб і коштовностей її величності. Якби цар Соломон був швейцаром у будинку, де вони жили, і збері-

П.-Дж. Лінч. Ілюстрація до новели «Дари волхвів». 2008 р.

¹Цариця Савська — цариця однієї з найбагатших країн Південної Аравії. Згідно з біблійними переказами, вона піднесла Соломону коштовні подарунки, щоб той навчив її божественної мудрості.

гав би всі свої скарби в підвалі, Джим, проходячи повз нього, завжди діставав би свій годинник, щоб побачити, як Соломон рве собі бороду від заздрощів.

Прекрасне волосся Делли розсипалося каштановими хвилями, сяючи, мов струмені водоспаду. Воно спадало нижче її колін і вкривало, наче плащем, майже всю її постать. Потім вона знову, нервуючи і поспішаючи, підбрала його. Завагавшись, постояла якусь мить нерухомо, і дві чи три сльози впали на потертий червоний килим.

Мерщій надіти старенький коричневий жакет і старенький коричневий капелюшок! Махнувши спідницею, Делла кинулася до дверей і вибігла з дому на вулицю, а в очах у неї ще блискували діамантовими краплями сльози. (...)

Вона зупинилася перед дверима з вивіскою: «М-м Софроні. Найрізноманітніші вироби з волосся». Делла вибігла на другий поверх і спинилася, переводячи дух, серце її швидко билосся. Мадам Софроні була здоровенна білява жінка з сухими манерами.

— Чи не купите ви моє волосся? — спитала Делла.

— Я купую волосся, — відповіла мадам. — Зніміть капелюшок, треба подивитися, що за товар.

Знову заструменів каштановий водоспад.

— Двадцять доларів, — сказала мадам, звично зважуючи в руці волосся.

Кадр
із кінофільму
«O. Henry's
Full House» —
«Аншлаг
О. Генрі» (новела
«Дари волхвів»,
режисер Генрі
Кінг, США, 1952)

— Давайте мерщій, — промовила Делла.

Дві години після цього пролетіли на рожевих крилах — вибачайте за банальну метафору. Делла бігала по крамницях, шукаючи подарунок Джимові.

Нарешті знайшла. Безперечно, ця річ була створена для Джима, і тільки для нього. Нічого схожого не було в жодній іншій крамниці, вона вже все перевернула там догори дном. Це був платиновий ланцюжок для кишенькового годинника, простий і строгий, він привертав увагу коштовністю матеріалу, з якого був зроблений, а не мішурним блиском — саме такими мають бути всі гарні речі. Він навіть був гідний годинника. Побачивши його, Делла відразу дійшла думки, що ланцюжок повинен належати Джимові. Він був такий, як Джим. Скромність і гідність — ці якості були в них обох. За ланцюжок довелося заплатити двадцять один долар. У Делли лишилося ще вісімдесят сім центів, і вона поспішила додому. З таким ланцюжком Джим у будь-якому товаристві зможе дістати свій годинник, глянути, котра година, бо хоч який чудовий був той годинник, а Джим іноді дивився на нього крадькома, бо висів він не на ланцюжку, а на старому шкіряному ремінці.

Коли Делла повернулася додому, її захоплення трохи вщухло, натомість з'явилися передбачливість та розсудливість. Вона дістала щипці для завивання, запалила газ і почала виправляти спустошення, вчинені великодушністю та

Кадр
із кінофільму
«O. Henry's
Full House» —
«Аншлаг
О. Генрі» (новела
«Дари волхвів»,
режисер Генрі
Кінг, США, 1952)

любов'ю. А це завжди надзвичайно важка праця, дорогі друзі, велетенська праця.

За сорок хвилин її голова вкрилася дрібними кучериками і Делла стала дуже схожою на хлопчиська, що втік з уроків. Довгим, уважним і критичним поглядом вона глянула на себе в дзеркало.

«Якщо Джим не вб'є мене з першого погляду, — подумала, — то, глянувши вдруге, скаже, що я схожа на хористку з Коні-Айленда¹. Але що, що могла б я зробити з одним долларом і вісімдесятьма сімома центами?!»

О сьомій годині кава була готова, а гаряча сковорода стояла на плиті, чекаючи, коли на ній смажитимуться котлети. Джим ніколи не спізнювався. Делла затиснула в руці платиновий ланцюжок і сперлася на краєчок стола біля вхідних дверей. Невдовзі вона почула його кроки вниз на сходах і на мить зблідла. Вона мала звичку звертатися до Бога з коротенькими молитвами з приводу всяких життєвих дрібниць і тепер швиденько зашепотіла:

— Господи, зроби, будь ласка, так, щоб я все ще сподобалася йому!

Двері відчинилися, Джим увійшов і причинив їх. Його худе обличчя було заклопотане. Бідолаха, в двадцять два роки він мав годувати сім'ю! Йому давно треба було купити нове пальто, і рукавичок у нього не було.

Джим увійшов і завмер, наче сетер, що збирається кинутися на перепелицю. Його очі спинилися на Деллі, в них був вираз, якого вона не могла зрозуміти, і їй стало страшно. (...)

— Джиме, милий, — вигукнула вона, — не дивись так на мене! Я обстриглась і продала волосся, бо я б не пережила, якби нічого не змогла подарувати тобі на Різдво. Воно знову виросте! Ти ж не гніваєшся, ні? Я повинна була це зробити. Волосся у мене росте дуже швидко. Поздоров мене з Різдвом, Джиме, і будьмо щасливі. Ти ж навіть не знаєш, який гарний, чудовий подарунок я приготувала для тебе!

— Ти обстригла волосся? — насилу спитав Джим так, наче він не міг усвідомити цього очевидного факту, хоч його мозок напружено працював.

¹Коні-Айленд — центр розваг у Нью-Йорку.

— Обстригла і продала його, — відповіла Делла. — Але ж я тобі все одно подобаюсь? Я ж така сама, тільки з коротким волоссям!

Джим здивовано оглянув кімнату.

— То, виходить, твого волосся вже нема? — спитав він з якимсь безглуздим виразом.

— І не шукай його, не знайдеш, — відповіла Делла, — кажу ж тобі: я його продала — обстригла і продала. Сьогодні Святвечір, Джиме. Будь зі мною ласкавий, це ж я зробила для тебе. Можливо, волосся на моїй голові і можна було б перелічити, — в її голосі раптом прозвучала глибока ніжність, — але ніхто й ніколи не зможе виміряти мою любов до тебе! Смажити котлети, Джиме?

І Джим раптом наче прокинувся від важкого сну. Він обняв свою Деллу. Будьмо скромні — відвернімося на якихось десять секунд і займімося чимось іншим. Подумаймо, наприклад, яка різниця між вісьмома доларами на тиждень і мільйоном на рік? І математик, і мудрець дадуть неправильні відповіді. Волхви принесли коштовні дари, але серед них не було одного. Цей туманний натяк ми роз'яснимо пізніше.

Джим витяг з кишені свого пальта пакуночок і кинув його на стіл.

— Зрозумій мене правильно, Делл, — сказав він. — Ніяка стрижка, ніякі нові зачіски не примусять, щоб я розлюбив тебе,

Кадри з кінофільму «O. Henry's Full House» — «Аншлаг О. Генрі» (новела «Дари волхвів», режисер Генрі Кінг, США, 1952)

дівчинко. Але розгорни цей пакунок і ти зрозумієш, чому я спершу трохи розгубився.

Білі спритні пальчики розірвали мотузку й папір. Пролунав крик захвату, а на зміну йому — ой леле! — прийшли, як то буває тільки у жінок, потоки сліз та зойки. Довелось негайно вдатися до всіх заспокійливих засобів, які тільки були у господаря квартири.

Річ у тому, що на столі лежали гребінці, набір гребінців — бічні й задні, — якими Делла давно любилася на одній з бродвейських вітрин. Чудові гребінці, справжні черепахові, прикрашені по краях дрібними коштовними каменями, і саме того відтінку, що пасував би до її волосся. Гребінці коштували дорого, вона знала це, і її серце давно вже нило від того, що не було ніякої надії купити їх. Тепер вони належали їй, але де ж ті коси, що їх прикрасили б ці довгождані гребінці.

А проте вона міцно притисла їх до грудей, підвела нарешті затуманені сльозами очі, всміхнулась і промовила:

— У мене дуже швидко росте волосся, Джиме!

Делла підскочила, як ошпарене котеня, і вигукнула:

— О господи!

Джим ще не бачив свого чудового подарунка. Вона хутенько подала йому на долоні ланцюжок. Матовий коштовний метал, здавалося, засяяв відбитим світлом її гарячої і щирої радості.

— Ну, правда ж гарний, Джиме? Я обнишпорила все місто, поки знайшла його. Тепер ти можеш дивитися, котра година, хоч сто разів на день. Дай-но мені свій годинник. Я хочу побачити, який вигляд він матиме з ланцюжком.

Але Джим не послухався — він ліг на кушетку, заклав руки під голову і всміхнувся.

— Делл, — сказав, — давай сховаємо свої подарунки до іншого часу. Вони занадто гарні, щоб так зразу ними користуватися. Я продав годинник, щоб купити тобі гребінці. А тепер, гадаю, пора смажити котлети.

Волхви, ті, що принесли дари немовляті у яслах, були, як ви знаєте, мудрі люди, надзвичайно мудрі люди. Вони винайшли звичай робити різдвяні подарунки. Бо вони були мудрі, і дари їхні були мудрі, можливо їх можна було навіть замінити, якщо траплялися два однакових подарунки. А я розповів вам нічим не примітну історію про двох дурненьких дітей, які жили у

восьмидоларовій квартирі і зовсім немудро пожертвували одне для одного найдорожчими своїми скарбами. Але до відома мудреців наших днів слід сказати, що з усіх, хто робив подарунки, ці двоє були наймудріші. З усіх, хто приносить і приймає дари, наймудріші тільки такі, як вони. Це всюди так. Вони і є волхви.

(Переклад Юрія Іванова)

Нобелівський лауреат Джон Стейнбек — розповідач у фільмі за творами О. Генрі

У 1952 р. група американських кінематографістів створила кінофільм «*O. Henry's Full House*» — «Аншлаг О. Генрі», який містить п'ять самостійних сюжетів за новелами письменника. Серед них «Дари волхвів» (режисер Генрі Кінг) та «Останній листок» (режисер Жан Негулеско). Цікаво, що розповідачем у фільмі є американський письменник, лауреат Нобелівської премії Джон Стейнбек, який емоційно коментує події та вчинки персонажів. *Подивіться цей фільм і знайдіть подібності та відмінності між творами О. Генрі. Які коментарі Джона Стейнбека вам сподобалися?*

Кадр із кінофільму «*O. Henry's Full House*» — «Аншлаг О. Генрі» (новела «Дари волхвів», режисер Генрі Кінг, США, 1952)

● Теорія літератури

Композиція — побудова твору, поєднання всіх його компонентів у художню цілість, зумовлену логікою зображеного світу, задумом автора, особливостями обраного жанру.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Коли й де відбуваються події новели?
2. Опишіть помешкання персонажів і спосіб їхнього життя.
3. Як Делла і Джим готувалися до Різдва? Що кожен з них прагнув зробити до свята? Розкрийте мотиви їхніх учинків.
4. Що важливіше для персонажів новели — дарувати чи отримувати подарунки?

Аналіз та інтерпретація

5. Визначте художні деталі, які свідчать про скрутне матеріальне становище Делли і Джима.
6. Доведіть, що оповідач у новелі «Дари волхвів» співчуває герою та героїні, має власну думку. Виразно прочитайте та прокоментуйте його висловлення.
7. Чому оповідач у творі О. Генрі назвав Деллу і Джима «дуренькими дітьми» і «волхвами»? Поясніть.

Творче самовираження

8. Створіть лепбук до новели «Дари волхвів».
9. Створіть (усно або письмово) сюжет власної різдвяної новели.

Цифрові навички

10. Підготуйте різдвяний пост для соцмереж.

Дослідження і проєкти

11. Як відзначають свято Різдва в Україні та США? Підготуйте презентацію.

Життєві ситуації

12. Про які нематеріальні скарби йдеться в новелі О. Генрі? Чи важливі вони для вас?
13. Що ви даруєте близьким людям на Різдво? Який смисл ви вкладаєте у свої подарунки?

● Теорія літератури

Символ (з грецької *symbolon* — умовний знак, нятяк) — предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища. Символ має завжди переносне значення. Символічними у творі можуть бути предмети, образи та інші елементи тексту.

«ОСТАННІЙ ЛИСТОК»

Звичайні люди і велика мета. За словами письменника О. Генрі, найвеличніша книга у світі — це життя, у якому поєднані романтичне і буденне, смішне і сумне. О. Генрі зображував у своїх творах звичайних людей, до яких доля не завжди прихильна. Художникам — героям і героїням новели «Останній листок» — скрутно живеться у великому місті, де панує влада грошей, а мистецтво витісняє масова культура. Проте їх усіх об'єднує ідея служіння мистецтву.

Молода мисткиня Джонсі має заповітну мрію — намалювати пейзаж Неаполітанської затоки, який неодноразово зображали відомі художники. Але поки що Джонсі та її подруга заробляють собі на життя ілюстраціями в масових журналах, мріючи про успішний шлях у мистецтві.

Творчість заради життя. Про плани художника Бермана автор докладно не розповідає, а лише називає шедевром його майбутнє творіння, яке має відповідати засадам краси. Зображуючи портрет художника, автор згадує про видатного майстра доби Відродження, символ найвищої мистецької досконалості — Мікеланджело та його відому статую «Мойсей». Мойсей — біблійний персонаж, предтеча Христа, утілення людяності й самопожертви.

Харрісон Фішер. Художниця.
Поч. XX ст.

Але чомусь полотно в кімнаті Бермана залишається чистим. Можливо, це своєрідне неприйняття тих цінностей, які процвітали в тогочасному мистецтві. Про це варто подумати. Коли Джонсі захворіла, Берман намалював осінній листок як символ волі до життя. Це стало порятунком для героїні твору, але коштувало життя Берманові. Автор утверджує ідею про те, що мистецтво здатне творити дива.

presentations

Символіка. Останній листок — центральний образ, у якому поєднано багато значень. Лист плюща в уяві дівчини перетворився спочатку на символ смерті, а потім — на символ волі до життя. Останній малюнок майстра, у який він вклав усю свою душу, символізує милосердя і самопожертву.

ОСТАННІЙ ЛИСТОК (1905)

НОВЕЛА

1. Як ви думаєте, чому Джонсі не хотілося жити?
2. Знайдіть у тексті натяк на нещасливе кохання дівчини.

audio-text

У невеличкому районі на захід від площі Вашингтона вулиці показалися й розбилися на вузькі смужки, що називаються

Район
Грінвіч-Вілідж,
м. Нью-Йорк
(США).
Сучасне фото

ваються проїздами. Ці проїзди утворюють химерні кути й повороти. Там одна вулиця перетинає навіть сама себе разів зо два. Якомусь художникові пощастило відкрити надзвичайно цінні властивості цієї вулиці. Уявімо собі, що збирач боргів з рахунком за фарби, папір та полотно, йдучи цим маршрутом, раптом стрічає самого себе, коли він уже повертається назад, не діставши в оплату жодного цента!

Отож люди мистецтва незабаром налетіли в старий чудернацький Грінвіч-Вілідж¹ у пошуках вікон, що виходять на північ, гостроверхих дахів XVIII століття, голландських мансард і низької квартирної платні. Потім вони притягли туди з Шостої авеню кілька олов'яних кухлів та одну-дві жаровні й утворили «колонію».

Студія Сью і Джонсі містилася на горищі присадкуватого триповерхового цегляного будинку. Джонсі — пестливе від Джоанна. Одна дівчина приїхала з штату Мен, друга — із штату Каліфорнія. Вони познайомилися за табльдотом² у місцевому «Дельмоніко»³, ресторанчику на Восьмій вулиці, побачили, що їхні погляди на мистецтво, салат з листя цикорію та широкі рукави цілком збігаються, і вирішили найняти спільну студію.

Це було в травні. А в листопаді холодний, невидимий пришелець, якого лікарі називають Пневмонією, почав бродити по колонії, торкаючись то одного, то другого своїми крижаними пальцями. По Іст-Сайду цей зарізяка розгулював сміливо, ішов швидко, вражаючи десятки жертв, але тут, у лабіринті вузьких, порослих мохом проїздів, насилу переставляв ноги.

Містера Пневмонію не можна було назвати благородним старим джентльменом. Для цього підтоптаного задишкуватого бовдура з червоними кулацюрами мініатюрна дівчина, недокрівна від каліфорнійських зефірів, навряд чи була тією дичиною, на яку дозволялося полювати. Проте він напосівся на неї, і тепер Джонсі, нездатна й поворухнутися, лежала на фарбованому залізному ліжку, дивлячись крізь невеличкі шибки голландського вікна на глуху стіну сусіднього мурованого будинку.

¹Грінвіч-Вілідж (Манхеттен) — район у західній частині Нью-Йорка, де мешкали художники, поети, музиканти, актори.

²Табльдот — меню.

³«Дельмоніко» — дорогий ресторан у центрі Нью-Йорка.

Одного ранку заклопотаний лікар порухом кошлатої сивої брови запросив Сью в коридор.

— У неї один шанс... ну, скажімо, з десяти, — повідомив він, збиваючи ртуть у термометрі. — І цей шанс полягає в тому, щоб вона хотіла жити. Та коли люди починають діяти в інтересах гробаря, то вся фармакопея¹ — марнота. Ваша маленька подруга вже вирішила, що ніколи не одужає. Які в неї були наміри на майбутнє?

— Вона... вона хотіла намалювати коли-небудь Неаполітанську затоку, — сказала Сью.

— Намалювати? Дурниці! Чи нема у неї чогось такого, про що справді варто було б думати — наприклад, якогось хлопця?

— Хлопця? — перепитала Сью голосом, схожим на звук натягнутої струни. — Хіба хлопець вартий... ні, докторе, нічого такого немає. (...)

Коли лікар пішов, Сью вибігла в майстерню й плакала в японську паперову серветку, аж доки та геть не розмокла.

Потім узяла креслярську дошку і, насвистуючи веселий мотивчик, незалежно увійшла до кімнати.

Джонсі, майже непомітна під ковдрою, лежала, повернувшись обличчям до вікна. Сью перестала насвистувати, подумавши, що Джонсі заснула. (...)

Малюючи героя оповідання, ковбоя із штату Айдахо в елегантних штанях, з моноклем, Сью почула тихий шепіт, що повторився кілька разів. Вона швидко підійшла до ліжка.

Очі у Джонсі були широко розплющені. Дівчина дивилась у вікно й лічила — лічила в зворотному порядку:

— «Дванадцять», — мовила вона і трохи згодом: — «одинадцять», — потім: — «десять» і «дев'ять», — а тоді, майже одночасно: — «вісім» і «сім».

Сью стривожено подивилась у вікно. Що там лічити? Адже перед очима лише порожніє безмежно похмуре подвір'я та глуха стіна цегляного будинку на відстані двадцяти футів. До половини тієї стіни видряпався старезний плющ, вузлуватий і підгнилий біля коріння. Холодний подих осені струсив з ньо-

¹Фармакопея — посібник для аптекарів.

го листя, й було добре видно, як майже голі галузки рослини чіпляються за потріскані цеглини.

— Що там таке, серденько? — спитала Сью.

— Шість, — ледь чутно мовила Джонсі. — Тепер вони падають швидше. Три дні тому їх було майже сто. Аж голова боліла рахувати. А сьогодні вже легко. Он іще один упав. Тепер лишилося тільки п'ять.

— П'ять чого, серденько? Скажи своїй Сьюзі.

— Листків. На плющі. Коли впаде останній, я помру. Я знаю це вже три дні. Хіба лікар нічого тобі не сказав? (...)

— Не треба більше купувати вина, — мовила Джонсі, не відриваючи погляду від вікна. — Он іще один полетів. А бульйону я не хочу. Залишилося усього чотири листочки. Я хочу, поки не стемніло, побачити, як одірветься останній. Тоді помру і я.

— Джонсі, люба, — сказала Сью, схиляючись над ліжком, — ти можеш пообіцяти мені, що заплющиш очі й не дивитимешся у вікно, поки я закінчу роботу? Я повинна здати ці малюнки завтра. Мені потрібне світло, інакше я опустила б штору.

— А чи не могла б ти малювати в другій кімнаті? — холодно спитала Джонсі.

— Краще я побуду біля тебе, — відповіла Сью. — До того ж я не хочу, щоб ти весь час дивилась на ті дурні листки.

Джон-Френч
Слоан. Місто
з вікна
Грінвіч-Вілідж.
1922 р.

— Тоді скажи мені, коли закінчиш, — заплющуючи очі, попросила Джонсі, бліда й непорушна, мов повалена статуя, — бо я хочу побачити, як упаде останній листок. Я стомилася чекати. Стомилася думати. Мені хочеться розслабитись, ні за що не триматися й полетіти — дедалі нижче й нижче — як один з отих нещасних, виснажених листків.

— Спробуй заснути, — порадила Сью. — Мені треба покликати сюди Бермана, щоб намалювати з нього відлюдька-золотощукача. Я вийду на хвилинку, не більше. А ти лежи й не рухайся, поки я не повернуся.

Старий Берман був художником і жив на першому поверсі під ними. Йому вже перевалило за шістдесят, і борода в нього, як у скульптури Мікеланджело «Мойсей», кільцями спускалася з його голови сатира на тіло карлика. У мистецтві Берман був невдахою. Сорок років тримав він у руках пензель, але й на крок не наблизився до своєї Музи, щоб хоч торкнутися краю її мантиї. (...)

Сью застала Бермана в його тьмяно освітленій комірчині внизу. В кутку стояв мольберт з підрамником, на якому було натягнуте чисте полотно, що вже двадцять п'ять років чекало перших штрихів шедевра. Сью розповіла старому про химери Джонсі й про свої побоювання відносно того, як би її подруга, легенька й тендітна, немов листок, не відлетіла від них, коли зв'язок із світом у неї ще послабшає.

Старий Берман з червоними очима, які помітно сльозилися, галасливо виявив свою зневагу, знущаючись із таких ідіотських вигадок.

— Що, — кричав він з жакливим німецьким акцентом, — хіба ще є такі дурні, щоб умирати через листя, яке осипається з клятого плюща? Вперше чую. Ні, не хочу позувати для вашого йолопа відлюдька! Як це ви дозволяєте їй забивати голову такими дурницями? Ах, маленька бідолашна міс Джонсі!

Кадр із кінофільму «O. Henry's Full House» — «Аншлаг О. Генрі» (новела «Останній листок», режисер Жан Негулеско, США, 1952)

— Вона дуже хвора й зовсім знесилена, — сказала Сью, — а від високої температури ще наче й схибнулася, бо в голові у неї повно всяких химер. Гаразд, містере Берман, якщо не хочете позувати мені, то й не треба. Просто я думаю, що ви гидкий старий... старий базіка.

— Ви справжня жінка! — загорлав Берман. — Хто каже, що я не хочу позувати? Ану вперед. Я йду з вами. Півгодини я намагаюся пояснити, що готовий позувати. Боже мій! Тут зовсім невідходяще місце хворіти такій гарній дівчині, як міс Джонсі. Колись я намалюю шедевр, і ми всі виберемося звідси. Їй-бо, виберемося! (...)

Наступного ранку, прокинувшись після короткого сну, Сью побачила, що Джонсі не зводить сумних, широко розплющених очей із опущеної зеленої штори.

— Підніми її, я хочу подивитися, — пошепки наказала Джонсі.

Сью стомлено послухалась.

Неймовірна річ! Цілу ніч періщив дощ і шаленів рвучкий вітер, а на цегляній стіні ще виднів листок плюща. Один-єдиний. Темно-зелений біля стебла, але з жовтизною тління й розкладу по зубчастих краях, він хоробро тримався на галузці за двадцять футів від землі.

— Це останній, — мовила Джонсі. — Я думала, він неодмінно впаде вночі. Я чула, який був вітер. Сьогодні він упаде, тоді й я помру.

— Та Бог з тобою! — сказала Сью, схилиючись змученим обличчям над подушкою. — Подумай хоч би про мене, якщо не хочеш думати про себе. Що буде зі мною?

Джонсі не відповіла. Душі, яка лаштується вирушити в далеку таємничу подорож, усе на світі стає чуже. Невідчепна думка про смерть опановувала Джонсі дедалі дужче в міру

Кадр із кінофільму «O. Henry's Full House» — «Аншлаг О. Генрі» (новела «Останній листок», режисер Жан Негулеско, США, 1952)

того, як одна по одній слабшали ниточки, що зв'язували її з по-другою і всім земним.

День повільно минув, але навіть у присмерку вони бачили на тлі цегляної стіни, що самотній листок плюща тримається на своїй ніжці. А потім, коли настала ніч, знову зірвався північний вітер, знов у вікна періщив дощ, тарабанячи по низьких голландських карнизах.

Коли розвидніло, Джонсі безжально звеліла підняти штору.

Листок плюща був ще на своєму місці.

Джонсі лежала й довго дивилась на нього. А потім озвалася до Сью, яка на газовій плитці розігрівала для неї курячий бульйон.

— Я була поганим дівчиськом, — сказала Джонсі. — Щось примусило цей останній листок залишитись там, де він є, щоб показати, яка я була противна. Це гріх — хотіти вмерти. Тепер ти можеш дати мені трохи бульйону й молока з портвейном... Або ні, принеси спочатку дзеркало, потім обклади мене подушками — я сидітиму й дивитимусь, як ти готуєш їсти.

Через годину вона сказала:

— Сьюзі, я сподіваюсь намалювати коли-небудь Неаполітанську затоку.

Удень прийшов лікар, і Сью, проводжаючи його, знайшла привід вийти в коридор.

— Шанси рівні, — сказав лікар, потискуючи худеньку тремтячу руку Сью. — Гарний догляд — і ви виграєте. А тепер я повинен навідатися ще до одного хворого, тут унизу. Його прізвище Берман, здається, він художник. Теж пневмонія. Він старий, німецький, а хвороба в тяжкій формі. Надії ніякої, але сьогодні його заберуть до лікарні, там йому буде зручніше.

Наступного дня лікар сказав Сью:

— Небезпека минула. Ви перемогли. Тепер харчування й догляд — і більше нічого не треба.

Кадр із кінофільму «O. Henry's Full House» — «Аншлаг О. Генрі» (новела «Останній листок», режисер Жан Негулеско, США, 1952)

А надвечір того ж дня Сью підійшла до ліжка, де лежала Джонсі, умиротворено плетучи дуже синій і зовсім непотрібний вовняний шарф, і однією рукою — разом з подушками та плетивом — обняла подругу.

— Мені треба щось тобі розповісти, біле мишенятко, — сказала вона. — Сьогодні в лікарні від запалення легенів помер містер Берман. Він хворів тільки два дні. Позавчора вранці двірник знайшов старого в його кімнаті безпорадного від страждань. Його черевики й одяг геть промокли й були холодні як лід. Ніхто не міг збагнути, куди він ходив такої жахливої ночі. Потім знайшли ліхтар, який ще горів, драбину, перетягнуту в інше місце, кілька розкиданих пензлів і палітру, на якій було змішано зелену та жовту фарби. А тепер подивись у вікно, люба, на останній листок плюща. Тебе не дивувало, що він ні разу не затремтів і не колихнувся від вітру? Ах, сонечко, це і є шедевр Бермана, він намалював його тієї ночі, коли впав останній листок.

(Переклад Миколи Дмитренка)

express-
lesson

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкажіть про життя героїнь новели О. Генрі.
2. Опишіть помешкання художниць, їхні мистецькі уподобання.
3. Як поводяться Сью і Джонсі в момент випробування?
4. Чому останній листок виявився для Джонсі таким важливим?

check
yourself

Аналіз та інтерпретація

5. Яке перше враження справив Берман? Як змінюється образ художника впродовж розгортання сюжету?
6. Поясніть мотиви вчинку художника, що призвів до його смерті.
7. Розкрийте символічне значення малюнка Бермана.

8. Які очікувані та неочікувані вчинки роблять герої та героїні? Намалюйте схему. Поясніть причини та наслідки вчинків персонажів.

Творче самовираження

9. Спираючись на знання тексту й характеристики персонажів новели О. Генрі «Останній листок», запропонуйте можливі сюжети для їхніх полотен. Використайте ілюстрації з інтернету або світлини. Опишіть (усно) і поясніть свої припущення.

Цифрові навички

10. Підготуйте буктрейлер за змістом новели «Останній листок».
11. Здійсніть віртуальну екскурсію Нью-Йорком у район Грінвіч-Вілідж. Що привернуло вашу увагу в цьому історичному районі?

Дослідження і проєкти

12. Знайдіть в інтернеті зображення рослини, про яку йдеться у творі. Як ви вважаєте, чому саме цю рослину зобразив письменник? Дослідіть її властивості та символічне значення в різних народів.
13. Покажіть на мапі Неаполітанську затоку. Знайдіть її опис і зображення в довідниковій літературі. Як ви гадаєте, чому саме її мріяла намалювати Джонсі?

Життєві ситуації

14. Розкрийте поняття *людяність* на прикладі твору О. Генрі. Доберіть синоніми. Наведіть подібні життєві приклади з власного досвіду.
15. Чи доводилося вам доглядати за хворими? Що треба робити для них, щоб полегшити їхній стан? Чи достатньо лише лікувальних засобів? Поділіться вашим досвідом.
16. Чи впливають думки й почуття на наше ментальне здоров'я?

Сторінки світової любовної лірики

Води великі не зможуть
загасити кохання,
ані ріки його не заллють!

Із Біблії («Пісня над піснями»)

Кохання — найсильніше почуття, яке надихає людину. Як зазначив італійський письменник Данте Аліг'єрі, любов «рухає сонце і світила». Справді, кохання робить довколишній світ яскравим, змінює людину, спонукає до творчості. У кожного народу протягом століть сформувалися свої уявлення про кохання. Кохані жінки й чоловіки оспівані в безлічі художніх творів. Незважаючи на це, кохання досі залишається великою таємницею. Спробуємо долучитися до розгадування цієї таємниці й ми, гортаючи сторінки любовної лірики кращих поетів світу.

Поцілунок у мистецтві

Митці/мисткині завжди прагнули закарбувати людські почуття. Наприклад, австрійський художник Густав Клімт на своїй картині «Поцілунок» використав багато кольорів, які поєднують світ природи та світ людини. Він прикрасив квітами не лише галявину, а й образ коханої жінки. А ще на цьому полотні дуже багато золота, що ніби огортає постаті закоханих. *Чому, як ви думаєте? А французький скульптор Огюст Роден створив скульптуру «Поцілунок». Різноманітністю поверхонь мармуру зумів відобразити динаміку людських почуттів. Тому його скульптури називають «рухливими». А як звучить кохання? Угорський композитор Ференц Ліст створив безсмертний ноктюрн «Мрії любові». Знайдіть його в інтернеті, послушайте й поділіться враженнями. Які картини виникли у вашій уяві?*

Огюст Роден. Поцілунок.
1882 р.

П'єр де Ронсар (1524–1585)

Не бути коханим — це лише невдача,
не кохати — ось нещастя.

Альбер Камю

Пригадайте 2–3 українські прислів'я про кохання. Розкрийте їх актуальність для нашого часу.

П'єр де Ронсар — один з найпопулярніших поетів Франції XVI ст. — доби Відродження (Ренесансу). Народився у вельможній дворянській родині. Навчався в Наварському коледжі в Парижі, був пажем синів, а потім сестри короля Франциска I. Під час служби на короля відвідав Шотландію, Англію, де познайомився з багатьма відомими вченими, письменниками. Трохи згодом працював у паризькому коледжі Кокре, де очолював групу поетів «Плеяда», які вважали, що національну літературу варто збагачувати давньогрецькою і давньоримською культурами. Він захищав французьку мову й започаткував у Франції потужну

presentations

Замок Блуа.
Франція.
Сучасне фото

поетичну реформу, наблизивши лірику до реального життя і почуттів людей. Любовні вірші П'єра де Ронсара із задоволенням читали французькі королі й прості люди. Найбільше сонетів про кохання він присвятив юній селянці Марії Дюпен.

ДО ТОГО, ЯК ЛЮБОВ У СВІТ ПРИЙШЛА... (1547)

Якою була і якою стала душа ліричного героя? Що спричинило ці зміни?

До того, як любов
у світ прийшла
І теплим сяйвом
хаос освітила,
В нім плавала планет
незмірна сила
Без ладу, і без форми,
й без числа.
Так і душа несміливо жила,
Без ладу й форми
у мені бродила,
Поки любов її
не озорила,
Коли з очей ти
сяйво розлила.
І, скорений любові
верховенством,
Дух у мені наповнився
блаженством,
В думках моїх вогонь
запломенів.
Любов дала життя,
і рух, і силу,
І душу відродила
осмутнілу —
Її любовний племінь відігрів.
(Переклад Федора Скляра)

video-text

Жан-Батист Грез. Дівчина в білій
накидці. 1760-ті роки

АКТИВНОСТІ

check
yourself

Комунікація

1. На які дві частини поділив світ ліричний герой? Що зумовило цей поділ?
2. Які небесні тіла згадано у вірші? Чому автор створив космічну картину на початку твору?
3. Як вплинуло почуття кохання на ліричного героя?

Аналіз та інтерпретація

4. Знайдіть у вірші порівняння. Розкрийте їхнє значення.
5. Назвіть образи світла у творі. Яку функцію вони виконують?

Творче самовираження

6. Яким ви уявили образ коханої жінки у вірші П. Ронсара? Опишіть її усно або намалюйте портрет.

Цифрові навички

7. За допомогою інтернету знайдіть 2—3 портрети жінок доби Відродження. Прокоментуйте.

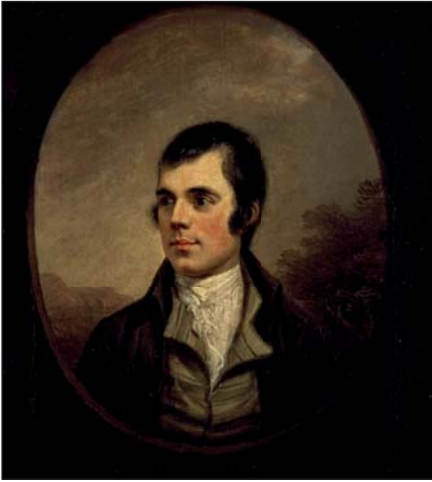
Дослідження і проєкти

8. Дослідіть форму французького сонета. Доведіть, що вірш П. Ронсара — сонет.

Життєві ситуації

9. Чи здатна любов відродити стомлену й засмучену душу?
10. Розкажіть історію кохання (із життя ваших близьких, з преси або соцмереж) під час збройної агресії Росії проти України. Які людські якості виявили учасники/учасниці цієї історії?
11. Чи впливають час і відстань на стосунки між людьми? Чи вірите ви в кохання на відстані?

Роберт Бернс (1759–1796)

Любов — це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість.

Ліна Костенко

1. Кого, на вашу думку, можна назвати національним письменником/ письменницею?
2. Чому Роберта Бернса вважають національним поетом Шотландії?

Шотландський поет Роберт Бернс народився і виріс у селі біля міста Ейр на півдні графства Ейршир у Шотландії. Його творчість тісно пов'язана з історією та фольклором країни, де дуже люблять співати, у тому числі пісні про кохання. Роберт Бернс

Джеймс Арчер. Обітниця Роберта Бернса. 1881 р.

Пам'ятник Джин Армор, м. Дамфріс (Шотландія). Сучасне фото

був справжнім поціновувачем жіночої краси. Він поетизував образ дівчини у своїх віршах. Своє кохання знайшов у 1785 р., коли познайомився із Джин Армор. Багатий батько Джин не давав дозволу на шлюб і почав судове переслідування молодого бідного поета, і той змушений був тривалий час переховуватися. Потрапивши до м. Единбурга, опублікував вірші, які пізніше увійшли до зібрання його творів. Так Роберт Бернс здобув славу. Кохання і далі жило в його серці, а в 1788 р. він таки зміг офіційно одружитися із Джин Армор.

Роберт Бернс присвятив коханій дружині багато віршів. До речі, першим слухачем його творів завжди була саме вона.

presentations

МОЯ ЛЮБОВ... (1794)

Чому в культурах різних народів порівнюють кохану дівчину або жінку з трояндою?

Моя любов — рожевий квіт
В весінньому саду,
Моя любов — веселий спів,
Що з ним я в світ іду.

О, як тебе кохаю я,
Єдина моя!
Тому кохання не зміліть,
Хоч висхнуть всі моря.

Нехай посохнуть всі моря,
Потануть брили скал,
А ти навек любов моя, —
Аж згасне сонця пал.

Прощай, прощай,
мій рідний край,
Прощай, моя любов,
Та де б не був я, мила, знай —
Прийду до тебе знов!

(Переклад Миколи Лукаша)

video-text

Джон-Вільям Вотергаус. Душа троянди. 1908 р.

Шотландське свято «Ніч Роберта Бернса»

Щороку 25 січня шотландці відзначають «Ніч Роберта Бернса». Того дня всі читають його вірші, співають пісні, готують улюблені страви, а ще — оспівдчуються в коханні текстами ліричних творів митця. У такий спосіб шотландці переконують увесь світ у тому, що великий Роберт живий. *Які твори ви б запропонували для цього свята? Підготуйте їх виконання.*

АКТИВНОСТІ

Комунікація

check
yourself

1. Які явища природи допомагають поетові розкрити силу кохання?
2. Що для ліричного героя означає слово *любов*? Наведіть цитати.

Аналіз та інтерпретація

3. Назвіть ознаки народної пісні у творі.
4. Охарактеризуйте образ ліричного героя.
5. Випишіть із тексту вірша слова, які розкривають значення любовного почуття для ліричного героя.

Творче самовираження

6. Доберіть власні асоціації (7—8) до слова *любов/кохання*. Створіть «хмару слів».

Цифрові навички

7. Вірш Роберта Бернса став піснею. Знайдіть в інтернеті його пісенне втілення, прослухайте та поділіться враженнями.

Дослідження і проекти

8. Якщо ви знаєте англійську мову, знайдіть текст оригіналу вірша («A Red, Red Rose...»), прочитайте та перекладіть його дослівно. Зіставте текст оригіналу й перекладу.

Життєві ситуації

9. Що таке вірність у коханні? Як, на вашу думку, досягти її?

5

Розслідуємо детективні історії

Детектив як жанр літератури

Найбільша сила на світі —
це сила людського інтелекту.

Рей Бредбері

1. Які детективні твори в художній літературі або кіно привернули вашу увагу?
2. Які персонажі детективів вам найбільше подобаються?

Виникнення жанру. Одним із різновидів пригодницької літератури є жанр детективу, що має багато прихильників у різних країнах. Детектив започаткував у 1830—1840-х рр. американський письменник Едгар-Аллан По, який створив кілька оповідань про розкриття злочину або таємниці, пов'язаної зі злочинцем: «Золотий жук», «Убивство на вулиці Морґ» «Таємниця Марі Роже» та ін. У цьому жанрі працювали *Вільям-Вілкі Коллінз*, *Артур Конан Дойл*, *Агата Крісті*, *Жорж Сіменон* та ін.

Ознаки детективу. Характерними ознаками детективу є:

- 1) наявність злочину й таємниці, пов'язаної з ним;
- 2) злочин має бути розкритий не за допомогою збігів, випадковостей, фантастичних подій, а логічним методом;
- 3) слідць — той, хто розгадує таємницю, має бути найрозумнішим серед персонажів і не може бути злочинцем;
- 4) слідць повинен мати (переважно в інтелектуальному детективі) щиросердного друга, який спостерігає за розгадуванням таємниці, а нерідко розповідає читачам про перебіг розслідування;

- 5) небагато описів і відсутність розлогіх характеристик;
- 6) читачі мають однакові з персонажами можливості для розкриття таємниці, вони неначе залучені до процесу розумових дій, пов'язаних із розслідуванням;
- 7) у фіналі таємниця обов'язково має бути розгадана, а зло викрите.

Сюжет і композиція. Зазвичай детектив вибудований за усталеною сюжетною схемою: *експозиція* — знайомство з головними персонажами (їх небагато); *зав'язка* — надходження інформації про злочин чи таємницю, пов'язану з ним; *розвиток дії* — процес розгадування таємниці (огляд місця злочину, опитування свідків, збирання фактів, переслідування злочинців тощо, але головне — логічні умовиводи слідця); *розв'язка* — слідець розгадує таємницю, усі дивуються його висновкам, тому згодом він повідомляє про кроки розслідування друзям чи колегам.

У детективах часто використовують наскрізні образи, які завдяки популярності стали традиційними. Серед них персонажі Артура Конан Дойла — Шерлок Холмс і містер Вотсон; Жоржа Сіменона — комісар Мегре; Агати Крісті — міс Марпл і Еркюль Пуаро; Рекса Стаута — Ніро Вулф і Арчі Гудвін та ін. Ці персонажі перейшли з літературних творів в інші види мистецтва (кіно, театр тощо).

Ознаки детективу виявляються переважно в межах епічних творів — оповідань, повістей, романів, хоча цей жанр поширений і в драматургії, і в кіно.

Кадр із серіалу
«Комісар Рекс»
(керівник
проекту Петер
Хаек, Німеччина,
Австрія, Італія,
з 1994 р.
до сьогодні)

Класична та масова література. Детективи виникли як продукт масової літератури. Детективні твори, котрі визнані широкою публікою в багатьох країнах і не втрачають своєї популярності, називають *класичними*. Це справді шедеври світової літератури. У них виявилися провідні ознаки та національна специфіка жанру. Нині з'являється багато творів, написаних за традиційною детективною схемою, але художньо недосконалих. Вони влилися в широкий потік масової культури. Її творці часто керуються не естетичними вимогами, а лише комерційними інтересами. Проте й серед масової літератури трапляються цікаві твори. Потрібно навчитися відрізняти художньо досконалі твори від тих, що написані на потребу дня. Критеріями художності є передовсім наявність гуманістичної ідеї, загальнолюдських образів і висока майстерність автора, який уміє цікаво розповісти про проблеми, які хвилюють багатьох людей, відобразити соціально значущі явища, особливості людської психології.

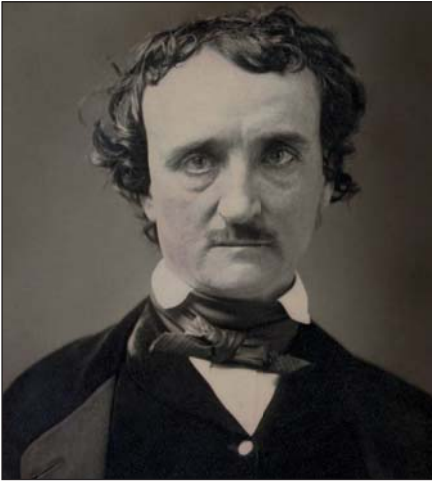
Різновиди детективів

Вид жанру	Особливості
Інтелектуальний детектив	У центрі — інтелектуальна таємниця
Психологічний детектив	Побудований на психологічних колізіях, розкритті особливостей характерів персонажів, зокрема слідця і злочинця
Кримінальний, або поліцейський, детектив	Характеризується гостротою подій, стрімкістю сюжету, значною кількістю персонажів, у тому числі підозрюваних
Гумористичний, або іронічний, детектив	Трагічні елементи поєднані з комічними ситуаціями

● Теорія літератури

Детектив (з англійської *detective* — агент розшуку, з латинської *detection* — розкриття) — різновид пригодницької літератури, у якій розкривається таємниця, пов'язана зі злочинном.

Едгар-Аллан По (1809–1849)

Розумні не ображаються,
а роблять висновки.

Агата Крісті

1. Які емоції викликає у вас щось таємниче? Чи варто боятися таємничого й незрозумілого?
2. Як ви дієте, якщо стикаєтеся з таємницями?

Загадковий, фантастичний, жахливий та яскравий — так характеризують художній світ американського письменника Едгара-Аллана По. Завдяки йому з'явився жанр детективу.

Едгар-Аллан По народився в м. Бостоні (США). Його батько залишив сім'ю, коли Едгарові було лише три роки. Дитинство його минуло в м. Річмонді (столиця штату Вірджинія, США).

Музей Е.-А. По,
м. Річмонд
(штат Вірджинія,
США). Сучасне
фото

Кадр
із кінофільму
«Ворон»
(режисер
Джеймс Мактиг,
США, 2012)

Мати померла зовсім молодою, залишивши трьох дітей сиротами. Едгара взяла на виховання бездітна сім'я Джона Аллана, багатого торговця. Пані Аллан була доброю і турботливою жінкою, проте невдовзі й вона померла. Вітчим надто суворо ставився до пасерба, і згодом юнак залишився без допомоги.

presentations

Після закінчення школи Едгар-Аллан По вступив до Вірджинського університету (штат Вірджинія, США), проте не зміг завершити навчання через нестачу коштів. У юності він мріяв мандрувати, відкривати нові землі, стати борцем за свободу народів. Але відчуття справжньої свободи знайшов у світі мистецтва. Творча уява відкрила йому шлях до небачених світів.

Едгар-Аллан По почав писати художні твори ще в університеті. Першу поетичну збірку «*Тамерлан*» видав 1827 р. У 1831 р. вийшла збірка «*Поєми*», а справжня слава прийшла до нього після виходу у світ оповідання «*Рукопис, знайдений у пляшці*» (1835).

Улітку 1838 р. Едгар-Аллан По з дружиною переїхали до м. Філадельфії. За шість років, які вони там прожили, митець написав тридцять оповідань, які започаткували детективний жанр.

Після смерті дружини Едгар-Аллан По уже мало писав, постійно переїжджаючи з місця на місце. У 1849 р. повернувся до рідного Річмонда, а звідти — до Балтимора, де помер.

Ніколи більше

Одним із найпопулярніших творів Едгара-Аллана По є вірш «Крук», або «Ворон» (англ. «The Raven»), у якому чорний птах прилітає до молодого чоловіка, котрий утратив свою кохану, і час від часу каже «Ніколи більше» (англ. *nevermore*). Уже понад століття людство розгадує цей таємничий вислів. *За допомогою інтернету знайдіть цей вірш, прочитайте або прослухайте аудіотекст і спробуйте розгадати смисл символічної фрази. До яких явищ і подій реального життя ви могли б застосувати слово «nevermore»?*

Едуард Мане. Ілюстрація до вірша Е.-А. По «Крук». 1875 р.

● Теорія літератури

Оповідач/оповідачка — літературний суб'єкт, вигадана автором/авторкою особа, від імені якої в художньому творі письменник/письменниця оповідає про події і людей. Позиція оповідача/оповідачки виявляється у викладі від першої особи («я»). Оповідач/оповідачка може мати вигадану літературну біографію, брати участь у подіях чи спостерігати за ними.

«ЗОЛОТИЙ ЖУК»

Сила людської думки. В оповіданні «Золотий жук» ідеться про пошуки скарбів, але автор утверджує не силу золота, а силу людської думки, багатство творчої уяви й розуму, завдяки яким герой розгадав таємницю та знайшов скарб.

Оповідання стало популярним ще за життя письменника і принесло йому перемоги та премії в конкурсах газет і журналів. З появою твору в суспільстві посилювався інтерес до *крипто-*

графії — шифрування задля збереження таємної інформації.

Образ Леграна. Високий рівень інтелекту та наполегливість дають змогу головному героєві Леграну долати складні обставини й бідність. У його образі втілено американську мрію — утвердження особистості завдяки власним силам, енергії та розумовим здібностям.

Едгар-Аллан По не сприймав надмірного практицизму та прагматизму своїх співвітчизників і тому світові, у якому домінував культ грошей, протиставив світ людської уяви й розуму. Він любив створювати загадкові ситуації, але значно цікавіше йому було стежити за таємними порухами душі людини, за тим, як вона виявляє себе за різних обставин.

Дмитро Лебедь. Загадковий світ Е. По. 2023 р.

Де розташований Саллієновий острів?

Задля створення ефекту достовірності оповіді Едгар-Аллан По в оповіданні «Золотий жук» використав реальні географічні назви. Наприклад, Саллієновий острів (його

Саллієновий острів. Штат Південна Кароліна (США). Сучасне фото

площа 8,5 кв. км) — острів у Атлантичному океані, штат Південна Кароліна (США), розташований у гавані Чарльстон. Його названо на честь капітана Ф. О'Саллівена, який прибув туди одним з перших і заснував ірландське поселення в Чарльстоні. Форт Моултрі — група укріплень на Саллієновому острові, місце військової служби Едгара-Аллана По з листопада 1827 до грудня 1828 р. Форт названо на честь генерала Вільяма Моултрі, який брав участь в обороні Саллієнового острова. У межі реального географічного простору письменник увів вигаданих персонажів, які розгадують таємницю, знаючи ландшафт і природні особливості регіону.

ЗОЛОТИЙ ЖУК (1843)

ОПОВІДАННЯ

(Скорочено)

1. Чому оповідач вважає, що «острів цей дуже незвичайний»? У чому полягає незвичайність Саллієнового острова?
2. Що несподіваного сталося того дня, коли оповідач завітав до Леграна?
3. Що здивувало оповідача?

Го-го! Він скаче, мов скажений:

Його тарантул укусив.

«Усі помиляються»¹

Багато років тому я був заприятелював з таким собі містером Вільямом Леграном. Він походив з давнього *гугенотського роду*² і колись був маєтний. Але ціла низка знегод довела його мало не до вбозтва, і, щоб уникнути принижень, неминучих при втраті багатства, він вибрався з Нью-Орлеана, міста

¹«Усі помиляються» — комедія англійського драматурга Артура Мерфі (1727—1805). Е.-А. По бачив виставу за цією п'єсою в м. Нью-Йорку й використав цитату з неї.

²Гугенотського роду — тут: акцентовано належність героя не так до одного з напрямів у християнстві, як до аристократії, інтелектуальної еліти.

своїх предків, і поселився на *Саллівеновому острові* поблизу Чарльстона в штаті Південна Кароліна.

Острів цей дуже незвичайний. Завдовжки він десь так зо три милі й майже весь покритий морським піском. Ширина його ніде не більша за чверть милі. Від материка острів відділяє ледь помітна протока, де течія насилу пробиває собі шлях крізь намул та густий очерет, — улюблене пристановище болотяних куріпок. Рослинність на острові, як і можна було сподіватись, не багата й хирлява. Великих дерев не побачиш. Біля західного кінця острова, де споруджено *форт Моултрі* й де стоїть кілька жалюгідних осель, в яких улітку живуть утікачі від чарльстонської куряви й пропасниці, можна ще знайти колючу карлувату пальму, але взагалі весь острів, окрім цього західного мису та смуги кам'янистого білого берега, що лицем до моря, покривають зарості пахучого мирту, такого любого англійським садівникам. Ці кущі сягають п'ятнадцяти-двадцяти футів заввишки і утворюють майже непрохідні хащі, де повітря густо просякло пахощами мирту.

Серед цих чагарів, ближче до східного, найвіддаленішого від материка кінця острова Легран поставив собі невеличку хатину, в якій і жив, коли мені судилося випадково з ним познайомитися.

Наше знайомство незабаром перетворилося на дружбу, бо у вдачі цього відлюдника чимало було такого, що збуджувало цікавість і викликало повагу. Легран мав добру освіту й надзвичайно сильний розум, але був заражений *мізантропією*¹, і раз у раз то проймався запалом, то впадав у *меланхолію*². У нього було багато книжок, хоч заглядав до них він рідко, натомість воліючи ходити на полювання та ловити рибу або блукати над берегом і в миртових заростях, де вишукував різні мушлі та комахи. Його колекції комах позаздрив би навіть *Сваммердам*³. У цих мандрах Леграна звичайно супроводив старий афроамериканець на ім'я Джупітер. Відпущений на волю ще до того,

¹Мізантропія (з грецького «ненавидіти») — ненависть, недовіра до людей. Мізантроп — людина, яка уникає товариства, відлюдькувата.

²Меланхолія — сум, туга, похмурий настрій.

³Сваммердам Ян (1637—1680) — голландський ентомолог, автор праці «Загальна історія комах».

як зубожіла господарева родина, він, одначе, вважав за свій обов'язок і далі залишатися при молодому «маса¹ Вілові», і ні добром, ні злом його не можна було від цього відвернути. Родичі Легранові, здається, ще й підтримували цю затятість Джупітера, маючи певність, що Легран трохи схибнувся і, отже, потребує постійного догляду й опіки.

Сувора зима на широті Саллівенового острова — рідкісне явище, і восени майже ніколи не доводиться обігрівати приміщення. Проте в середині жовтня 18** року випав досить таки холодний день. Саме перед заходом сонця я нарешті пробився крізь хащі до хатини приятеля, що його не бачив уже кілька тижнів. Мешкав я тоді у Чарльстоні, за дев'ять миль від острова, перебратися на який у ті часи було куди тяжче, ніж тепер.

Добувшись до хатини, я постукав, як звичайно, а не почувши відповіді, дістав ключа з відомого мені сховку, відімкнув двері й увійшов. У каміні палахкотів яскравий вогонь. Це була несподіванка, і аж ніяк не неприємна. Я скинув пальто, вмовстився у кріслі перед тріскучими поліняками й став терпляче дожидати господарів.

Вони повернулися, тільки-но смеркло, і привітали мене вельми щиро. Джупітер, широко усміхаючись, заходився готувати на вечерю болотяних куріпок. Леграна посів черговий напад гарячкового запалу — інакше, мабуть, і не скажеш. Він знайшов новий різновид двостулкового молюска, та ще й більше того — вистежив і з Джупітеровою допомогою вполював жука, нібито зовсім невідомого науці, і завтра збирався вислухати мою думку про нього.

Дмитро Лебедь. Ілюстрація до твору «Золотий жук». 2023 р.

¹Маса — тут: шанобливе звертання слуги до свого господаря, що йде від тих часів, коли в Америці існувало рабство.

— А чому не сьогодні? — запитав я, потираючи руки над вогнем і подумки посилаючи під три чорти все жукове поріддя.

— Якби ж знаття, що ви тут! — вигукнув Легран. — Але я вас так давно вже не бачив, і звідки ж мені здогадатися, що ви саме сьогодні завітаєте? Дорогою додому ми зустріли лейтенанта Дж** з форту, і я, з головою не порадившись, дав йому на вечір жука. Отож до ранку вам його ніяк не побачити. Переночуйте в нас, і на світанку я пошлю Джупа, щоб приніс жука. Такої краси скільки світ світом не бувало!

— Це ви про світанок?

— Який там світанок! Жук, от що. Він яскраво-золотої барви, завбільшки з великий горіх гікорі і має дві чорні, як вугіль, цятки вгорі на спині, а третю таку саму — внизу. Вусики тоненькі...

— Тоненькі, але важкенькі! — докинув своє слово Джупітер. — Та цей жук із щирого золота, все до цятки в ньому золоте, усередині й зверху, — такого важкого жука я зроду-віку не бачив.

— Нехай і так, Джупе, — відказав Легран занадто вже поважним тоном, — але це не підстава, щоб ми їли пересмажену дичину. Жук і справді такої барви, — Легран обернувся до мене, — що я майже згоден із Джупітером. Надкрильця мають такий металевий відблиск, якого ви ще ніколи не бачили. А втім, завтра й самі переконаєтесь. А тим часом я ось вам покажу, якої він форми.

Кадр
із кінофільму
«Золотий жук»
(режисери Спайк
Карпентер,
Канада, 2009)

Сказавши це, Легран сів до невеликого столу, де лежали перо й чорнило, але не було видно ані клаптика паперу. Попорпався він у шухляді — проте й там теж паперу не знайшлося.

— Нічого, — сказав урешті Легран, — нам і цього вистачить.

Він дістав із кишені камізельки клапоть, як мені видалося, дуже брудного паперу і став побіжно накреслювати на ньому обриси жука. А я все так і сидів собі коло каміна, ще не встигши зігрітися. Легран скінчив своє малювання і, не підводячись із місця, передав мені папір. (...)

— Еге ж, — промовив я, уважно розглянувши малюнок. — Жук таки чудний, ніде правди діти, — чогось подібного я ще в житті не бачив... Хіба що це, може, череп, череп із кістками навхрест. В усякому разі, цей жук ні на що в світі так не скидається, як на емблему смерті.

— Череп! — повторив Легран. — Таки й справді, на папері воно начебто й подібне. Безперечно. Дві верхні чорні цятки — ніби очі, правда? А довша вниз — ніби отвір рота... Та й весь контур овальний.

— Може, й так, — озвався я, — але з вас, Легране, художник ніякий. Я краще почекаю, поки побачу самого жука, якщо хочу скласти собі уявлення про його вигляд.

— Що ж, ваша воля, — трохи ображено пробурмотів Легран. — Я малюю досить стерпно, принаймні мені так здається. У мене були добрі вчителі, і не зовсім же я безкебетний, смію думати.

— Ну, тоді ви жартуєте, любий друже, — сказав я. — Тут намальовано доволі-таки непоганий череп — можу погодитись, що навіть пречудовий череп, як на мою профанську думку, і ваш жук, якщо він подібний до цього черепа, — найдивніший жук у світі. Побачивши такого жука, недовго й у нечисту силу повірити! Гадаю, ви назвете його *scarabaeus caput hominis*¹ або-що; у природничій історії чимало таких назв. Але де ж ті самі вусики, що ви казали?

— Вусики?! — вигукнув Легран, уже почавши дратуватись нашою розмовою. — Та не могли ж ви їх не побачити. Я нама-

¹*Scarabaeus caput hominis* (з латини — людська голова) — вважається, що Е.-А. По вигадав цього жука, об'єднавши прикмети двох різних видів.

лював вусики точнісінько такі, які вони є насправді. Уже де-де, а тут ви не можете мати до мене претензій.

— Може, й справді ви намалювали, — відказав я, — тільки я їх не бачу.

Нічого більше не кажучи, я повернув Легранові папірця, щоб зайве його не дратувати. Але все-таки мене дуже здивувало, чому справа обернулася таким боком, і я ніяк не міг збагнути, що вивело Леграна з рівноваги. А щодо зображення жука — то там насправду ніяких вусиків не було видно, та й сам жук подібний був швидше до черепа.

Легран сердито забрав папірця й уже майже зіжмакав його, щоб викинути, очевидно, у вогонь, коли це раптом щось прикувало його увагу до малюнка. Умить лице йому побагровіло, а тоді зробилося смертельно бліде. Кілька хвилин він придивлявся до малюнка, не рушаючи з місця. Потім підвівся, узяв свічку й сів на морську скриню в найдальшому кутку кімнати. Там він знов почав ретельно розглядати папір з усіх боків. (...) Невдовзі Легран дістав з кишені *сурдута*¹ гаман, обережно вклав туди папірця і, заховавши його у письмовий стіл, замкнув шухляду. (...)

1. *Що стривожило Джупітера в поведінці господаря? Якого висновку дійшов афроамериканець?*
2. *Як оповідач сприйняв записку Леграна? Які припущення зробив оповідач?*
3. *Чому оповідач вирішив допомогти Легранові, хоча й не вірив в успіх експедиції?*
4. *Коли і як почала змінюватися точка зору оповідача?*

audio-text

З тяжким серцем супроводив я свого приятеля. (...) Човном ми перебралися через протоку біля виступу острова, вийшли на високий берег материка і рушили в північно-західному напрямку. Місцина мала дикий і пустельний вигляд, ніде не було й сліду людської ноги. (...) Так ми подорожували години зо дві, і вже перед заходом сонця дійшли до околиці ще похмуришої, ніж та, що лишилася позаду. (...)

¹*Сурдута* — сюртук, верхній чоловічий одяг.

Площина, на яку ми вийшли, всуціль поросла ожиною, і незабаром ми зрозуміли, що без коси далі не продертися. Там-то за вказівкою хазяїна Джупітер став прокладати нам стежину до височезного тюльпанового дерева, що росло в гурті з якимось десятком дубів. Розложистістю гілля, красою листяної крони і взагалі величним своїм виглядом воно перевершувало й ці дуби, і всі інші дерева, що я будь-коли бачив. Коли ми дісталися під тюльпанове дерево, Легран обернувся до Джупітера і спитав, чи зможе він видертися на цей стовбур. (...)

— Авжеж, маса, ще не було такого дерева, щоб Джуп на нього не виліз, — просто сказав афроамериканець.

— Тоді лізь мерщій, бо скоро смеркне і ми не встигнемо побачити, що нам треба.

— А високо лізти, маса? — поцікавився Джупітер.

— Лізь по стовбуру, а там я скажу тобі... Стривай-но! Візьми жука з собою.

— Жука, маса Віле?! Золотого жука?! — скрикнув Джупітер, аж відсахнувшись перелякано. — Для чого цей жук на дереві? Нехай мене повісять, щоб я його взяв!

— Якщо ти, Джупе, боїшся торкнутися до цієї мирної мертвої комахи, то бери її за шворку. Але якщо ти ніяк її не візьмеш, доведеться розтовкти тобі макітру ось цією лопатою.

— Та нащо хвилюватися, маса? — відказав Джупітер, помітно осоромлений і вже упокорений. — Ото аби погримати на мене! Я ж тільки в жарт. Щоб я боявся жука? Та що мені той жук!

Дмитро Лебедь.
Ілюстрація до
твору «Золотий
жук». 2023 р.

Він обережно взяв шворку за самий кінчик і, тримаючи жука якнайдалі від себе, приготувався лізти на дерево.

Замолоду тюльпанове дерево, *Liriodendron Tulipiferum*, цей найвеличніший мешканець американських лісів, має дуже гладенький стовбур і часто випускає гілля тільки високо від землі. Але з часом кора на дереві робиться нерівна й гудзувата і на стовбурі з'являються короткі відростки. Тож-бо труднощі, які поставили перед Джупітером, лише на перший погляд здавалися нездоланними. (...)

— Тепер куди, маса Віле? — запитав афроамериканець.

— Угору по найгрубшому суку, в оцей бік, — сказав Легран.

Джупітер не забарився виконати команду. Незабаром почувся його голос, немовби десь іздалеку.

— Довго ще лізти?

— А ти вже високо? — запитав і собі Легран.

— Ще й як! — відказав Джупітер. — Я вже бачу небо крізь верхівку дерева.

— Небо — це байдуже, ти слухай, що от я скажу. Оглянься назад і порахуй, скільки гілок ти проминув.

— Одна, дві, три, чотири, п'ять... Позад мене п'ять гілок, маса.

— Тоді вилізь ще на одну вище.

За кілька хвилин почувся голос, запевняючи, що власник його дістався до сьомої гілки.

— Тепер, Джупе, — збуджено закричав Легран, — лізь по цій гілці так далеко, як тільки зможеш! А коли побачиш щось чудне, озвешся!

Якщо досі я ще не зовсім був певний, що мій бідолашний приятель схибнувся, то в цю хвилину розвіялися в мене й останні сумніви. Він таки збожеволів. Тільки як тепер приставити його додому? Поки я міркував над цим, Джупітер знову подав голос:

— Я боюся далі лізти, гілка геть струхла.

— Ти кажеш «струхла», Джупітере? — тремтячим голосом промовив Легран.

— Еге ж, маса, вона трухлява, як старий пеньок.

— Що ж його робити, Боже мій?! — скрушно запитав Легран.

— Що робити? — радо захопився я за нагоду. — Та вертатися додому й лягати в постіль. Не барімся, любий друже. Вже смеркає, та й ви ж не забули, що мені обіцяли.

— Джупітере! — закричав Легран, не звертаючи на мене ніякісної уваги. — Ти чуєш? (...)

— Я вже сунуся, маса Віле, вже-вже, — хутко відповів Джупітер. — Ось і кінець гілляки.

— Уже кінець?! — мало не вереснув Легран. — Кажеш, ти вже на кінці гілляки?

— Та вже близько, маса!.. О-о-о! Боже милосердний, що це тут на дереві?

— Ну? — зраділо скрикнув Легран. — Що там таке?

— Та нічого, тільки череп. Хтось лишив свою голову на дереві, а вороння видзьобало все м'ясо до крихти.

— «Череп» кажеш? Чудово! А як його прикріплено до гілляки? Чим він тримається?

— А й правда, маса, — зараз гляну. Чудасія, їй-бо! Здоровецький цвях у черепі. Оце ж він і держить черепа на гілляці.

— Тепер слухай, Джупітере, — зроби точно, як я скажу. Ти чуєш?

— Еге ж, маса.

— То добре вважай! Знайди ліве око черепа.

— Га, оце ж пак маєш! Таж у нього ніяких очей нема.

— А хай тобі з таким телепнем! Ти знаєш, де в тебе права рука, а де ліва?

— Авжеж, знаю, я добре знаю, де в мене ліва рука. Це та, що я нею дрова рубаю.

— Ну та звісно, ти ж лівак. А ліве око в тебе з того самого боку, що й ліва рука. Тепер ти вже знайдеш, може, де ліве око

Кадр із
кінофільму
«Золотий жук»
(режисер Моріс
Роне, Франція,
1981)

черепа, себто місце, де було ліве око? Знайшов? (...) Пропусти жука вниз крізь той отвір, скільки шворки стане. Але стережися, щоб шворка не випала з руки.

— Уже зробив, маса Віле. Нема легше, як пропустити жука крізь дірку. Оно він висить унизу. (...)

Забивши кілочок саме в тому місці, де впав жук, мій приятель дістав із кишені рулетку. Один кінець її він прикріпив під стовбуром дерева, — з того боку, що найближчий до кілочка, — потім розмотав рулетку і через кілочок протяг далі, у напрямку, визначеному двома пунктами: деревом і кілочком. Джупітер ішов попереду й підтинав косою кущі ожини. За п'ятдесят футів від кілочка Легран зупинився й забив ще один кілочок. Узявши його за центр, він окреслив коло діаметром десь так у чотири фути. Після цього схопив сам лопату, дав по одній Джупітерові й мені і сказав якомога швидше братися до роботи. (...)

Мені було ясно, що Леграна посіла притаманна південцям жага шукати заховані скарби, і ця його химерність ще й посилилася, коли він надібав жука, а Джупітер до того ж забалакав йому вуха тим, що цей жук, мовляв, «із щирого золота». (...)

Наприкінці другої години роботи яма досягла п'яти футів завглибшки, хоч ніяких ознак скарбу ніхто ще не завважив. Ми перестали копати, і я почав сподіватися, що наша комедія вже завершується. Проте Легран, хоч сам і дуже розгублений, задумливо витер піт з чола і знов заходився працювати. Викопана яма мала в перетині чотири фути і в обводі покривала те коло, що окреслив був Легран. Тепер ми трохи розширили площу ями й заглибилися ще на два фути. Знову ніякого знаку. (...)

— Ти, мерзотнику, — просичав Легран крізь зуби, — відповідай мені зараз же, чуєш? Щоб без усяких викрутів! Де в тебе ліве око?

— Ой, на Бога, маса Віле! Та от же моє ліве око, хіба ні? — заголосив нажаханий Джупітер, кладучи долоню на свій правий орган зору й невідривно там її тримаючи, немовби хазяїн намірявся видерти йому те око.

— Я так і думав! Я знав! Гур-ра! — закричав Легран. (...) — Ходімо назад! Вертаймося! — скомандував Легран. — Гру ще не програно. — І він перший рушив знову до тюльпанового дерева.

— Ану, Джупітере! — гукнув він свого служника, коли ми були вже біля дерева. — То як череп прибито до гілляки — лицем до стовбура чи від стовбура?

— Назовні, маса, щоб вороння могло без усякого клопоту видзьобати очі.

— Гаразд. А крізь яке око ти пропустив жука: крізь це, а чи оце? — Легран торкнувся рукою одного, а потім другого ока Джупітера.

— Крізь оце, маса, крізь ліве, як ви наказували, — і афро-американець тицьнув пальцем на своє праве око.

— Ага, так, тоді почнімо спочатку.

Тоді мій приятель, у божевіллі якого тепер мені вже привиджувалася певна система, переставив кілочка, що позначав те місце, де впав жук, на три дюйми західніше. Простягнувши знову рулетку від стовбура дерева до кілочка, він відміряв ще п'ятдесят футів по прямій і таким чином установив нову кінцеву точку на відстані в кілька ярдів від викопаної ями.

Цього разу Легран окреслив коло трохи більше діаметром, ніж попереднє, і ми знову заходилися копати. (...) Так минуло півтори години. І саме коли ці химери уяви цілком полонили мене, наш собака раптом знову несамовито розгавкався. (...) За кілька секунд він вигріб купу людських кісток, що колись були двома скелетами, усуміш із металевими гдзиками та зітлілою

Дмитро Лебедь. Ілюстрація до твору «Золотий жук». 2023 р.

Ханс Віганд. Ілюстрація до твору «Золотий жук». 1966 р.

вовняною одежею. Ще кілька ударів лопатою — і на видноті показалося лезо здорового іспанського ножа, а далі — три-чотири золотих та срібних монети.

Побачивши їх, Джупітер пройнявся нестримним захватом, але на обличчі його хазяїна проступило цілковите розчарування. Легран наполягав, одначе, щоб ми не кидали роботи. Та тільки-но він скінчив свої слова, як я упав долілиць, перечепившись ногою через велике залізне кільце, що випиналося з землі.

Тепер ми заходилися працювати куди завзятіше, і такого гарячкового збудження, як у подальші десять хвилин, я ще зроду не зазнавав. Ми очистили від землі довгасту дерев'яну скриню, яку, — судячи з того, що вона чудово збереглася і дошки не втратили твердості, — колись було оброблено якоюсь хімічною речовиною. (...) Усі ми гуртом, хоч як натужувалися, спромоглися тільки ледь зрушити скриню з місця. Нам відразу стало ясно, що втрюх ми такої ваги не подужаємо винести. На щастя, віко скрині закріплювали тільки два висувні прогоничі. Задихаючись із хвилювання, ми тремтячими руками вирвали їх. І вмить — незмірний скарб зблиснув перед нами. Коли світло ліхтарів упало в яму, від накиданої купи золота та самоцвітів сяйнуло таким блиском, що нас мало не посліпило. (...)

Легран, здавалося, геть знесилів від збудження і майже не озивався. Джупітерове обличчя на кілька хвилин зблідло, мов смерть, — якщо взагалі може збліднути афроамериканець. Він стояв не просто приголомшений, а ніби аж громом уражений. (...) Урешті Джупітер глибоко зітхнув і прорік голосно щось на взірець монолога:

— І все це він, золотий жук! Любенький золотий жук! Маленький мій, золотенький, а я ж так його шпетив! І не сором тобі, старий Джупітере? Ну, чого мовчиш?..

Нарешті мені довелося повернути до дійсності їх обох, і господаря, і служника: скарб же треба було забрати. (...)

Коштовностей, накиданих у скриню натрусом, абияк, було по самі вінця. (...) Тієї ночі весь вміст скрині ми оцінили десь так на півтора мільйона доларів; подальша реалізація золота й коштовностей (собі на вжиток ми залишили їх зовсім мало) показала, що ми були надміру стримані у своїх підрахунках. (...)

1. Як ви думаєте, який золотий жук «укусив» Леграна? То була «золота лихоманка» чи щось інше?
2. Що допомогло Легранові знайти скарб? Золотий жук? Розум? Чи його фантазія?

Коли ми переглянули весь скарб, і наше гостре збудження трохи вляглося, Легран, бачивши, що мені страшенно кортить почути розгадку цієї надзвичайної таємниці, почав нарешті докладно про все розповідати.

— Ви пам'ятаєте той вечір, як я показав вам нашвидку намальований обрис жука. (...) Отож коли ви повернули мені клапоть пергаменту, я вже ладен був зібгати його й кинути у вогонь.

— Клапоть паперу, ви хочете сказати? — урвав я Леграна.

— Ні. Він і справді нагадує папір, я й сам був так думав, але почавши малювати на ньому, відразу побачив, що то дуже тонкий пергамент. Ви ж пам'ятаєте, який він був брудний. Ну, і коли я взяв його, щоб зібгати, то ненароком глянув на той малюнок, куди й ви дивились, і вкрай зчудувався, бо й справді розпізнав обриси черепа на тому самісінькому місці, де я нібито малював жука. На хвилюку це мене так вразило, що я не міг і думок докупити зібрати. Я ж бачив, що мій малюнок деталями

Кадр із кінофільму «Золотий жук» (режисери Вісенте-Хуан Мартін, Хуан-Пікер Симон, Іспанія, 1999)

Ханс Віганд. Ілюстрація до твору «Золотий жук». 1966 р.

дуже різнився від того, який був у мене перед очима, хоч у цілому обриси їхні й були близькі. Тоді я взяв свічку, сів у найдальшому кутку кімнати й пильніше приглянувся до пергаменту. Перегорнувши його, я побачив на звороті свій малюнок — точнісінько такий, яким його й малював. Насамперед мене взяв подив, що ось же можлива така різюча подібність, такий химерний збіг — череп на звороті пергаменту, саме під моїм жуком, і то не тільки обрисами, а й розміром до жука подібний. Кажу ж бо: дивність оцього збігу зовсім мене спантеличила на якусь хвилю. (...) Але, отямившись, я раптом виразно пригадав, що, коли я починав малювати жука, на звороті пергаменту ніяких обрисів не було. Я був певний цього, бо ж спочатку кілька разів перегортав пергамент, шукаючи чистішого куточка. І що-що, а черепа я б уже не міг не помітити. Відкриття це вразило мене навіть дужче, аніж подібність жука формою до черепа. За цим усім, безперечно, крилась якась нерозгадана таємниця. (...)

Коли ви пішли, а Джупітер міцно заснув, я почав докладніше обмірковувати всю справу. Найперше я пригадав, за яких саме обставин пергамент потрапив до мене. На материку, за милю на схід від острова, але близько до смуги припливу ми знайшли жука. Коли я схопив його, він боляче куснув мене, і я мусив його випустити. Жук упав біля ніг Джупітерові. Той, одначе, не зразу підняв жука, а перше своїм звичаєм розглянувся туди-сюди, шукаючи листка або чогось такого, щоб було безпечніше пальцям. У цю мить Джуп, вірніше, ми обоє, завважили клопоть пергаменту, що тоді мені видався папером. Він лежав, присипаний піском, і тільки крайчик його виднів назовні. Неподалік від цього місця я побачив кістяк начебто баркаса. Пролежав він тут, либонь, довгенько, бо від дерев'яного каркаса залишилися лише сліди.

Отже, Джупітер узяв той пергамент, загорнув у нього жука й дав мені. Незабаром ми рушили додому і дорогою зустріли лейтенанта Дж**. Коли я показав йому комаху, він попрохав у мене дозволу взяти її до форту. Ледве встиг я висловити свою згоду, як він уже заховав жука до кишені камізельки, а пергамент лишився в моїх руках. (...) Десь у цю, видно, хвилину я несвідомо й поклав той шматок пергаменту до кишені.

Ви пам'ятаєте, що, підійшовши до столу намалювати жука, я не знайшов паперу там, де він звичайно лежав. У шухляді

теж нічого не було. Тоді я почав нишпорити по кишенях — може, де трапиться старий лист,— і раптом рукою намацав пергамент. (...)

Уважайте мене за фантазера, як собі хочете, але я вже тоді відчув певний зв'язок між окремими явищами. Я з'єднав докупи дві ланки довгого ланцюга. На березі моря лежав човен, а неподалік валявся пергамент — таки пергамент, не папір! — із намальованим черепом. Ви, звичайно, спитаєте, де ж тут зв'язок? Я відповім, що череп, череп зі схрещеними кістками під ним,— це піратська емблема. У кожній сутичці пірати виступають під прапором із зображенням черепа.

Отже, то був пергамент, а не папір. (...) Я також звернув увагу на форму пергаменту. Хоч один його ріжок і був колись обірваний, видно було, що первісно пергамент мав подовгасту форму. Це була саме така пергаментна смужка, на якій можна зробити пам'ятний запис, призначений для тривалого зберігання.

— Але ж ви самі сказали,— утрутився я,— що черепа не було на пергаменті, коли ви малювали свого жука! То як ви могли простежити якийсь там зв'язок між човном та черепом, якщо цей самий череп хтось — бозна-хто і як — намалював уже після вашого жука?

— Власне, тут і починається таємниця. Хоча якраз у цьому моменті мені було не так уже й важко її розв'язати. (...) Надворі було холодно (рідкісний випадок, але ж який щасливий!), і в каміні палав вогонь. Я розігрівся з дороги й тому сів біля столу. Ви, однак, присунули своє крісло ближче до каміна. Тільки-но

Кадр
із кінофільму
«Золотий жук»
(режисери Алехо
Могильянські,
Фіа-Стіна
Сендлунд,
Швеція, Данія,
Аргентина,
2014)

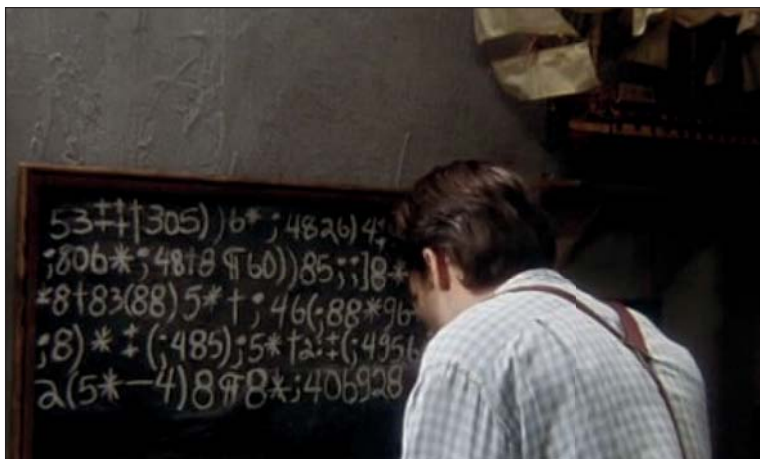
ви взяли від мене пергамент і почали розглядати, як убіг Вовк, наш собака, — він кинувся до вас і передніми лапами скочив вам на груди. Лівою рукою ви стали гладити собаку, стримуючи його запал, а ваша права рука, що з пергаментом, упала між колін, зовсім близько до вогню. (...) Ви, безперечно, знаєте, що існують, і споконвіку існували, хімічні препарати для невидимих записів на папері або на пергаменті — прочитати їх можна лише після нагрівання. (...) За якийсь час, коли папір чи пергамент вихолодне, колір зникає, але знов стає видимий при нагріванні.

Тепер я почав пильно вивчати зображення черепа. Зовнішні його обриси, ті, що ближчі до країв пергаменту, проступали набагато чіткіше, ніж внутрішні. Було, отже, ясно, що тепло діяло або недостатньо, або нерівномірно. Я негайно ж розпалив вогонь і рівномірно прогрів увесь пергамент. Спершу чіткішими зробилися тільки лінії черепа, але згодом у протилежному від черепа — по діагоналі — кутку пергаменту проступили на видноті обриси начебто якоїсь звірини. Ще пильніше глянувши, я побачив, що то мав бути кіт.

— Ха-ха! — вирвалося в мене. — Звісно, сміятися з вас мені не випадає, півтора мільйона це занадто поважна штука, аби жартувати, але ж не думаєте ви й третю ланку доточити до ланцюга! Знайти щось спільне між піратами й кішками?! Пірати, як відомо, до хатнього затишку не вельми охочі, тож і кішки їм ні до чого.

— Але ж я кажу, що там зображена була зовсім не кішка.

— Ет, кішка чи кіт — невелика різниця.

Кадр
із кінофільму
«Золотий жук»
(режисери
Вісенте-Хуан
Мартін,
Хуан-Пікер
Симон, Іспанія,
1999)

— Невелика, але є, — сказав Легран. — Ви, можливо, чули про капітана *Кіда*. Оце ж вам *кіт* і *Кід*. Я відразу зрозумів зображення кота немов своєрідний підпис-ієрогліф, як-от малюнок у ребусі абощо. Я кажу «підпис», бо кота було намальовано саме в тому місці, де підписуються. А зображення черепа в протилежному по діагоналі кутку навіювало думку про герб чи печатку. Але мене збивало з пантелику те, що десь поділося головне в моєму гаданому документі: текст. (...) Ви, безперечно, чули, що існують тисячі туманних легенд про капітана Кіда і його спільників, ніби вони позакопували свої скарби десь на Атлантичному узбережжі. В основі цих легенд мусять лежати якісь дійсні факти. (...) Ви чули про якийсь більш-менш значний скарб, знайдений на узбережжі?

— Ніколи не чув.

— А проте ж багатства Кідові були незмірні, це кожен знає. І я був певен, що його скарб досі ще лежить у землі. (...) Я тоді ще більше нагрів пергамент над вогнем, але ніяких знаків не проступило. Тоді я подумав, чи не заважає, часом, бруд, і вирішив обмити пергамент теплою водою. Поклав його на сковороду, донизу тим боком, що з черепом, а сковороду поставив на жарівницю з деревним вугіллям. За кілька хвилин, коли сковорода добре прогрілась, я взяв пергамент і на превелику свою радість побачив розташовані в ряд так начебто цифри. Я знову поклав пергамент на сковороду і зачекав ще з хвилину. Коли я зняв сковороду з вогню й узяв пергамент, запис проступив повністю — ось зараз ви й самі побачите.

З цими словами Легран нагрів пергамент і дав мені. Поміж черепом та котом видніли такі знаки, незграбно виведені червоним чорнилом:

5 3 Δ Δ = 3 0 5) 6⁺; 4 8 2 6) 4 Δ §) 4 Δ); 8 0 6⁺; 4 8 = 8 || 6 0)) 8
5 ; ;] 8⁺; : Δ⁺ 8 = 8 3 (8 8) 5⁺ = ; 4 6 (; 8 8⁺ 9 6⁺ ? ; 8)⁺ Δ (; 4 8 5) ;
5⁺ = 2 :⁺ Δ (; 4 9 5 6⁺ 2 (5⁺ - 4) 8 || 8⁺; 4 0 6 9 2 8 5) ;) 6 = 8) 4 Δ
Δ ; 1 (Δ 9 ; 4 8 0 8 1 ; 8 : 8 Δ 1 ; 4 8 = 8 5 ; 4) 4 8 5 = 5 2 8 8 0 6⁺ 8 1
(Δ 9 ; 4 8 ; (8 8 ; 4 (Δ ? 3 4 ; 4 8) 4 Δ ; 1 6 1 ; : 1 8 8 ; Δ ? ;

— Але мені щось від цього анітрохи не проясніло, — промовив я, віддаючи Легранові пергамент Навіть за всі коштовності *Голконди*¹ я б не зміг розгадати цієї загадки.

¹*Голконда* — індійська держава XVI—XVII ст., у якій видобували багато алмазів. Вона стала символом незліченних багатств, самоцвітів і виробів з них.

— Ці знаки й цифри утворюють шифр, тобто в них криється певний зміст. Але з того, що я чув про Кіда, можна було зробити висновок, що він не здатний був укласти вигадливої криптограми. Отож я вирішив, що цей код не складний. (...)

Як ви бачите, запис на пергаменті не має поділу на слова, що значно ускладнює завдання. Якби текст не йшов усучіль, я почав би з того, щоб відшукати й зіставити найкоротші слова, і, натрапивши на слова з однієї літери, як-от англійське «I» (займенник «я»), вважав би, що успіху досягнуто. Але оскільки поділу на слова не було, то спершу мені довелося підрахувати, які знаки вжито частіше, а які рідше. Підрахунки дали таку таблицю:

Знак «8» вжито 34 рази,
 «;» — 27 разів,
 «4» — 19 разів,
 «)» — 16 разів,
 «Δ» — 15 разів,
 «+» — 14 разів,
 «5» — 12 разів,
 «6» — 11 разів,
 «=» — 8 разів,
 «1» — 7 разів,
 «0» — 6 разів,
 знаки «9» і «2» — по 5 разів,
 знаки «:» і «3» — по 4 рази,
 «?» — 3 рази,
 «||» — 2 рази,
 знаки «§», «-» і «]» — по 1 разу.

В англійській мові, як відомо, на письмі найчастіше зустрічається літера *e*. В міру дедалі меншої частотності літери розташовуються так: *a o i d h n i r s t u y c f g e m w b k p q x z*. Літеру *e*, однак, вживають куди частіше від інших, — узагалі важко знайти речення, де б вона не переважала. (...)

Отже, можемо вважати, що 8 це *e*. Далі, з усіх англійських слів найуживаніше *the*, означений артикль. Тепер подивімося, чи не знайдемо тут сполучень трьох, щоразу розташованих у тій самій послідовності знаків, з яких останнім знаком було б 8. Якщо знайдемо такі сполучення, вони найімовірніше озна-

чатимуть слово *the*. Придивившись, ми й справді знаходимо не менш як сім разів повторене сполучення знаків ;48. Таким чином, можемо вважати, що крапка з комою це *t*, 4 це *h*, а 8 — це *e*. У цьому, останньому, ми вже добре пересвідчилися. Це вже посуває нас набагато вперед.

Розшифрувавши ціле одне слово, ми можемо встановити перші й останні літери багатьох інших слів, що дуже важливо. Ось візьмімо хоча б передостаннє сполучення ;48 — це майже на самому кінці. Перший після 8 знак, крапка з комою, як ми знаємо, починає нове слово. З шести подальших, після *the*, знаків п'ять нам уже відомо. Підставляємо замість знаків літери *i*, замінивши невідому літеру крапкою, записуємо *t.eeth*.

Літери *th* доводиться відразу відкинути, бо такого закінчення не має жодне англійське слово зі стількох літер, що починається з *t*. У цьому легко пересвідчитись, підставляючи на порожнє місце одну по одній усі літери абетки. Залишається, отже,

t.ee.

Перебравши, якщо потрібно, усю абетку, знаходимо єдине можливе прочитання — *tree*, тобто «дерево». Маємо, таким чином, ще одну літеру — *r*, зображену в шифрі як (, і можемо прочитати вже два слова поспіль:

the tree.

Трохи далі бачимо знову сполучення ;48, тобто *the*. Випишимо тепер цей уривок тексту поміж відомими нам словами:

the tree ; 4 (Δ? 3 4 the.

Підставивши вже розшифровані літери, маємо:

the tree thr Δ? 3h the

З крапками замість невідомих літер уривок виглядатиме так:

thetreethr...hthe

Тут відразу напрошується слово *through*, «через», що дає нам ще три літери — *o*, *u* і *g*, зашифровані відповідно знаками Δ? і 3.

Пильно приглянувшись тепер до сполучень розшифрованих уже знаків у криптограмі, знаходимо неподалік від початку запис **83(88**, тобто *egree*, що, безперечно, означає слово *degree* («градус») без першої літери. Звідси маємо ще одну літеру — *d* (знак “=”).

Поминувши чотири знаки після слова *degree*, бачимо сполучення ;46(88⁺, або ж, якщо під розшифровані знаки підставити літери, а нерозшифрований знак замінити на крапку — *th.rtee*.

На думку відразу спадає слово *thirteen*, тобто «тринадцять», що дає нам ще дві нових літери, *i* та *n*, у криптограмі відповідно 6 та +.

Звертаємося тепер до початку шифрованого запису: 53 Δ Δ =
Після підстановки одержуємо: *.good*.

Звідси бачимо, що перший знак це *a*, неозначений артикль, а перші два слова — це *Agood* («добрий»).

Щоб уникнути плутанини, складемо табличку розшифрованих знаків, розташувавши їх за абеткою:

5	означає	a
=	—	d
8	—	e
3	—	g
4	—	h
6	—	i
+	—	n
Δ	—	o
(—	r
?	—	t

Розшифровано, отже, десять найважливіших літер. Гадаю, немає потреби докладно зупинятися на тому, як я розшифрував решту. В усякому разі, ви, мабуть, переконалися, що такого роду криптограми не дуже важко розгадувати, знаючи їхню будову. Але майте на увазі, що ця криптограма належить до найпростіших. Залишається дати вам повний текст розшифрованого запису на пергаменті. Отже, прошу:

«A good glass in the Bishop's hostel in the Devil's seat twenty one degrees and thirteen minutes northeast and by north main branch seventh limb east side shoot from the left eye of the death's-head a bee-line from the tree through the shot fifty feet out».

(«Добре скло в Єпископовім заїзді на чортовім сідалі двадцять один градус і тринадцять мінут північ-північ-схід головний сук сьома гілляка східний бік стріляй з лівого ока мертвої голови пряма лінія від дерева через постріл на п'ятдесят футів»). (...)

— Але загадка поки що так і не розв'язалася, — зауважив я. — Як видобути хоч який-небудь глузд з усіх цих «чортових сідал», «мертвих голів» та «єпископових заїздів»?

— Маєте рацію, — погодився Легран, — як на перший погляд, ясності тут мало. Головне, що я мав тепер зробити, — це

розчленувати текст на логічно зв'язані між собою фрази. (...) Я бачив, що укладач криптограми зумисне писав усі слова всуціль, щоб важче було її розгадати. Ну, а коли за таке діло береться хтось не аж надто тямущий, він майже неодмінно переборшить. Там, де йому в процесі писання трапляється кінець речення чи слова, він конче намагатиметься дальший знак поставити якнайближче до попереднього. Ось пригляньтеся до криптограми й ви легко помітите п'ять таких місць. Виходячи з цього, я так помежував текст:

«Добре скло в Єпископовім заїзді на чортовім сідалі — двадцять один градус і тринадцять мінут — північ-північ-схід — головний сук сьома гілляка східний бік — стріляй з лівого ока мертвої голови — пряма лінія від дерева через постріл на п'ятдесят футів».

— Проте від цього межування мені зовсім не стало ясніше, — сказав я.

— У перші дні мені теж так само, — відповів Легран. — А тим часом я заходився ревно розпитувати кожного, чи не знає хто поблизу Саллівенового острова будівлі під назвою «Єпископів заїзд». Нічого не довідавшись, я вже мав намір розширити смугу обстежень і повести їх систематичніше, коли це одного ранку мені раптом спало на думку: а може, цей «Єпископів заїзд» якось стосується давнього роду Біскопів, що колись володів старовинною садибою за чотирма милями на північ від острова. Я подався на плантацію і розпитав тамтешніх старих афроамериканців. Нарешті одна старенька бабця сказала, що чула про такий собі «Єпископів заїзд» і, може, навіть і покаже мені туди дорогу, тільки то зовсім не заїзд, ані шинок, а просто висока скеля.

Я пообіцяв їй добре віддячити за клопіт, і вона, трохи повагавшись, погодилася провести мене. Знайшли ми те місце без будь-яких труднощів,

Альфред Кубін. Ілюстрація до твору «Золотий жук». 1909 р.

і, відпустивши бабцю, я став розглядатися довкола. «Заїзд» виявився нагромадженням диких урвищ та скель, найвища з яких стояла трохи осторонь і скидалася на штучну споруду. Я видерся на вершечок цієї скелі й зупинився, не знаючи, що ж робити далі.

Коли я так роздумував, погляд мій упав на вузький прискалок на східному узбіччі скелі, десь так за ярд нижче від вершини. Цей прискалок виступав наперед дюймів на вісімнадцять і був не більш як фут завширшки, а заглибина в скелі саме понад ним робила його трохи подібним до крісла з увігнутою спинкою, що були модні за наших прадідів.

Я здогадався, що це і є «чортове сідало», згадане в криптограмі; тепер таємниця була неначебно розв'язана. «Добре скло», ясна річ, означало не що інше, як підзорну трубу — моряки часто вживають слово «скло» в такому значенні. Отже, тут, як я відразу збагнув, треба було вдатися до підзорної труби, до того ж дивитись у неї з точно визначеної позиції. А «двадцять один градус і тринадцять мінут» та «північ-північ-схід» означали, безперечно, спрямування труби. Страшенно збуджений своїми відкриттями, я поспішив додому, озброївся підзорною трубою й вернувся на скелю. (...)

Піднісши трубу під кутом десь так у двадцять один градус, став обережно водити нею вгору-вниз, аж поки увагу мою привернув круглий отвір чи то просвіт у листі величезного дерева, що вдалині підносилося над усіма своїми сусідами. Посеред того просвіту я помітив білу цятку, але що воно таке, спершу не міг розгледіти. Відрегулювавши фокус труби, я глянув ще раз і побачив, що то людський череп.

Це відкриття так піднесло мене на душі, що й уся загадка видалась розгаданою. Адже ясно було, що слова «головний сук сьома гілляка східний бік» могли означати лише розташування черепа на дереві, а вказівка «стріляй з лівого ока мертвої голови» також дозволяла тільки одне тлумачення, коли йшлося про пошук захованого скарбу. Я міркував так: якщо опустити до землі кулю, пропущену крізь лівий очний отвір черепа, і провести пряму лінію від найближчої точки стовбура через «постріл» (тобто місце, куди впала куля) далі на п'ятдесят футів, то саме там і буде місце, де ймовірно закопано скарб. (...)

— Коли ми вперше копали, — сказав я, — то схибили місцем, певно, через те, що Джупітер з дурного свого розуму опустив жука із правої очниці черепа замість лівої, так?

— Саме через це. На місці нашого «пострілу», тобто де ми забили кілочок під деревом, відхилення становило тільки зо два дюйми, і якби скарб там було й закопано, така похибка анітрохи б не зашкодила. Але ж «постріл» і найближча точка дерева вказували тільки напрямок, тож що далі ми відходили від дерева, більшало й відхилення, і за п'ятдесят футів відстані скарб залишився зовсім осторонь. Якби не моє найглибше переконання, що скарб таки справді десь неподалік, уся наша праця пішла б намарне.

— Гадаю, цю химерію з черепом, щоб кулю неодмінно пропустити крізь очницю черепа, нав'яв Кідові піратський прапор. Кідові не бракувало поетичної уяви, коли він зробив так, щоб шлях до його скарбу вказувала ця зловісна емблема.

— Можливо; хоч я схильний думати, що в даному разі тверезий глузд заважив не менше, ніж поетична уява. Невелика річ, щоб її побачити з «чортового сідала», повинна бути біла, а щодо білини ніщо не зрівняється з людським черепом: від усяких негод він тільки білішає.

— А цей ваш проречистий тон, оці вимахування жуком? Це щось украй дивне. Я був певний, що ви збожеволіли. І чом ви хотіли опустити з очниці черепа неодмінно жука, а не кулю?

— Та, щиро кажучи, мене трохи роздратували ваші натяки, що я, мовляв, з'їхав з глузду, тож я нишком поклав собі відплатити вам невеличкою містифікацією. Через це я й вимахував жуком і через це ж таки надумав опустити його з дерева. До речі, на цей намір наштовхнуло мене якраз ваше зауваження, що жук дуже важкий.

— Ага, розумію. Тепер лишається тільки ще одне з'ясувати. Оці скелети, що в ямі, — звідки вони могли взятися?

— Про це я знаю не більше за вас. Можливе, одначе, лиш одне правдоподібне пояснення — хоча й страшно уявити собі таку нелюдську жорстокість. Звісна річ, Кідові — якщо це справді Кід заховав скарб, у чому я не маю сумніву, — Кідові хтось мусив допомагати у цій роботі. А коли основну частину роботи було виконано, він, мабуть, вирішив, що усунути зайвих свідків не завадить... (...)

(Переклад Ростислава Доценка)

Хто такий пірат Кід, про якого розповів Легран?

Кід Вільям (прибл. 1650—1701) — капітан королівського англійського флоту, який став піратом і закінчив своє життя на лондонській шибениці. Про нього існувало чимало легенд, зокрема про величезні скарби, начебто сховані ним у різних місцях на узбережжі Атлантичного океану в Америці. Е.-А. По скористався цими реальними фактами та легендами для створення сюжету детективного оповідання про пошуки скарбів.

Г. Пейл. Пірат Кід. Ілюстрація до твору «Золотий жук». 1893 р.

Образ Едгара-Алана По на екрані

Спадщина Едгара-Алана По цікавить сучасних письменників і кінематографістів. Американський прозаїк Луїс Баярд у 2003 р. створив роман «Блідо-блакитне око» про молодого митця. А в 2022 р. в США було знято однойменну стрічку за цим твором (режисер Скотт Купер). У ній ідеться про розслідування серії вбивств у Військовій академії

express-
lesson

Кадр
із кінофільму
«Блідо-блакитне
око» (режисер
Скотт Купер,
США, 2022)

США, розташованій у Вест-Пойнті. Події відбуваються в 1830 р. У цей час Едгар-Аллан По був студентом цієї академії, тому автори фільму створили його образ, спираючись на факти біографії. У стрічці студент Військової академії Едгар По (його роль зіграв Гаррі Меллінг) допомагає в розслідуванні злочинів ветеранові-детективу Августові Ландору (його роль зіграв Крістіан Бейл). У фільмі панує атмосфера захопливого інтелектуального пошуку. Для розумних героїв немає нічого неможливого. *А ви як думаєте?*

АКТИВНОСТІ

Комунікація

check
yourself

1. Чому золотий жук зацікавив Леграна? Як змінилася поведінка героя через появу жука?
2. Як поставилися до змін у характері й поведінці Леграна Джупітер та оповідач?
3. Усно опишіть жука або прокоментуйте ілюстрацію (чи власний малюнок) до твору.
4. З якою метою персонажі вирушили в експедицію? Як вони поводитися в незвичайних ситуаціях?
5. Чому не вийшло одразу знайти скарб?
6. Як Легран знайшов ключ до таємниці? Доведіть, що герой був наполегливим на шляху до своєї мети.

Кадр
із кінофільму
«Блідо-блакитне
око» (режисер
Скотт Купер,
США, 2022)

Аналіз та інтерпретація

7. Визначте ознаки детективу в оповіданні «Золотий жук».
8. Розкрийте символічне значення назви твору.
9. Що ви дізналися про оповідача з його розповіді? А про що можна здогадатися?
10. Складіть цитатний план роздумів Леграна.

Творче самовираження

11. Розкажіть від імені оповідача або Джупітера про те, як було знайдено скарб.
12. Напишіть епілог до твору «Золотий жук», у якому розкажіть, як склалася подальша доля персонажів.

Цифрові навички

13. Підготуйте постер для соцмереж за оповіданням «Золотий жук».

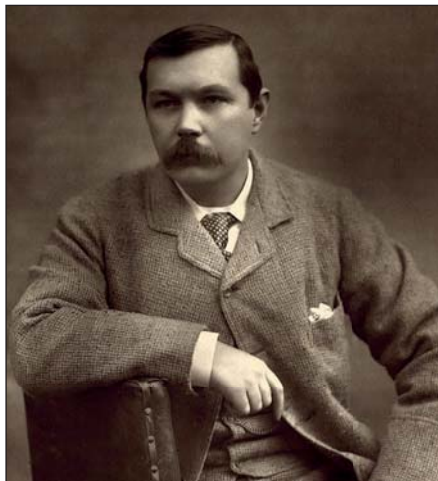
Дослідження і проєкти

14. Дослідіть природу Саллівенового острова. Випишіть із тексту назви представників фауни та флори, згаданих у творі. Знайдіть інформацію про них, доберіть світлини. Яку роль відіграли флора і фауна в розкритті таємниці?
15. Підготуйте проєкт на тему «Який вид жука знайшов Легран?». Обґрунтуйте власну наукову гіпотезу. Підготуйте презентацію.

Життєві ситуації

16. Як розвинути власний інтелект? Сформулюйте 3—4 правила, які можуть бути корисними для вас і ваших однокласників/однокласниць.
17. Чи потрібні інтелектуальні особистості в суспільстві? Яка їхня роль у світі? Що вони могли б зробити нині для України?
18. Які різновиди інтелекту актуальні для сучасного суспільства? Якими з них володієте ви особисто? А над якими ще треба попрацювати?

Артур Конан Дойл (1859–1930)

Я завжди хотів зіграти інтелектуального героя-детектива, бо за інтелектуалами майбутнє. Інтелектуальні задачі — тренажери для розуму.

Бенедикт Камбербетч

1. Які чинники впливають на розвиток розумових здібностей особистості? Освіта? Досвід? Інше?
2. Що означають поняття «джентльмен» і «леді»? Розкрийте їх прямі та переносні значення.

У зарубіжній літературі є персонажі, якими захоплюються багато поколінь читачів. Серед них — герої Артура Конана Дойла — слідць Шерлок Холмс та його друг доктор Вотсон. У чому ж секрет їх популярності? Про це точно сказав сам письменник: «Я люблю свого героя за те, що він перемагає не фізичною силою і не зброєю, а лише розумом». Отже, детективи про Шерлока Холмса уславляють людський розум та його безмежні можливості на шляху подолання зла.

Артур-Ігнатіус Конан Дойл народився в м. Единбурзі (Шотландія). Справжнє його прізвище — Дойл, а Конан — одне з імен, проте в зрілому віці він став використовувати його як частину прізвища — *Конан Дойл*.

Артур Конан Дойл здобув медичну освіту і працював лікарем. Знаходив час і на подорожі, побував навіть в Арктиці та Африці. Мав багату творчу уяву й талант розповідача, тому література стала його основною професією, заради якої він залишив медицину. Утім, в образі доктора Вотсона втілено досвід мандрівок і лікарської практики автора, риси Шерлока Холм-

Артур Конан
Дойл
із родиною.
Поч. 1900-х років

са — пристрасть до всього незвичайного, логічне мислення і бажання захистити скривджених — теж від нього.

Перші твори про Шерлока Холмса Артур Конан Дойл написав на початку 1880-х років, але до великого успіху було ще далеко. У 1892 р. вийшла друком збірка оповідань *«Пригоди Шерлока Холмса»*. Згодом таких збірок буде ще кілька: *«Спогади про Шерлока Холмса»* (1892—1893), *«Повернення Шерлока Холмса»* (1905), *«Випадок із судової практики Шерлока Холмса»* (1927). Крім того, було опубліковано детективні повісті *«Собака Баскервілів»* (1901—1902) і *«Долина жахів»* (1914—1915), а також історичні та фантастичні романи. Однак письменник прославився саме детективними творами про Шерлока Холмса і доктора Вотсона.

presentations

Кадр
із кінофільму
«Шерлок Холмс»
(режисер
Гай Річі, США,
Велика Британія,
2009)

Музей Шерлока Холмса,
м. Лондон.
Сучасне фото

Музей Шерлока Холмса в Лондоні

За творами Артура Конан Дойла, Шерлок Холмс і його друг доктор Вотсон жили у квартирі на вулиці Бейкер-стріт, 221b в період з 1881 до 1904 р. Але такої адреси насправді тоді не існувало. Нині за цим номером розташований музей популярного в усьому світі слідця. *За допомогою інтернету вийдіть на сайт Музею Шерлока Холмса і здійсніть віртуальну екскурсію. Які експонати, відомі вам з книжок письменника, привернули вашу увагу?*

«ПІСТРЯВА СТРИЧКА»

Борець зі злочинним світом. Як літературний герой, Шерлок Холмс має свою біографію і риси характеру. Усе життя він присвятив боротьбі зі злочинністю. Гроші, кар'єра й слава не мали для нього значення. Він брався за кримінальні справи не заради грошей, а щоб розслідувати таємниці й допомагати тим, хто страждає від зла. Це стало основою сюжету оповідання «Пістрява стрічка».

«Дедуктивний метод» Шерлока Холмса. За задумом Артура Конана Дойла, це особливий метод розслідування злочинів, який вигадав його герой. «Дедуктивний метод» полягає в ретельному збиранні фактів, аналізі їх, а також уважному вивченні психології та мотивів людських учинків. Через оповідача — доктора Вотсона — письменник повідомляє читачам усі подробиці, пов'язані зі злочином або таємницею, але їх може

з'єднати в одне ціле тільки інтелект Шерлока Холмса, який робить на підставі побаченого й почутого обґрунтовані висновки. Шерлок Холмс завжди приходиться на допомогу людям, які потрапили в біду.

ПІСТРЯВА СТІЧКА (1883)

ОПОВІДАННЯ

(Скорочено)

- 1. Чому Шерлок Холмс займався розслідуванням злочинів? Що його приваблювало в цій діяльності, подеколи небезпечній?*
- 2. У якому емоційному стані була жінка, яка прийшла до Шерлока Холмса? Що її тривожило?*

Переглядаючи свої записи про більш ніж сімдесят пригод Шерлока Холмса, які я вів протягом останніх восьми років, і вивчаючи методи свого друга, я бачу між ними багато трагічних, кілька кумедних, чимало дивних, але не можу назвати бодай однієї банальної, бо Холмс, працюючи з любов'ю до мистецтва, а не заради грошей, ніколи не брався за розслідування, якщо справа не обіцяла чогось надзвичайного, навіть фантастичного.

З усього цього різноманіття я, проте, не можу пригадати нічого винятковішого за випадок, пов'язаний із добре відомою у

Кадр із серіалу
«Шерлок»
(режисери
Ейрос Лін,
Рейчел Талалай
та ін., Велика
Британія,
2010–2017)

графстві Суррей родиною Ройлоттів із Стоук-Морана. А подія, про яку я хочу тут розповісти, трапилася десь невдовзі по нашому знайомстві, коли ми з Холмсом, тоді ще обоє нежонаті, наймали разом квартиру на Бейкер-стріт. (...)

Це було на початку квітня 1883 року. Прокинувшись одного ранку, я побачив, що Шерлок Холмс, уже одягнений, стоїть біля мого ліжка. (...)

— Даруйте, що розбудив вас, Вотсоне, — сказав Шерлок Холмс, — але сьогодні всі так роблять. Спочатку розбудили місіс Хадсон, вона розбудила мене, а я — вас.

— А що таке? Пожежа?

— Ні, клієнтка. Приїхала якась молода леді, вона, здається, дуже схвильована й будь-що бажає зустрітися зі мною. Зараз вона чекає у вітальні. Ну, а коли молоді жінки мандрують по Лондону в таку ранню годину й піднімають людей з ліжок, то, гадаю, в них є на це досить поважні причини. Якщо ж справа виявиться цікавою, ви, не сумніваюся, захочете почути все з самого початку. От я й подумав, що треба покликати вас, щоб ви мали таку можливість. (...)

Коли ми спустились униз до вітальні, біля вікна сиділа вдягнута в усе чорне із густою вуаллю на обличчі дама. Побачивши нас, вона підвелася.

— Доброго ранку, пані, — привітно мовив Холмс. — Мене звуть Шерлок Холмс. А це мій близький друг і помічник лікар Вотсон, в присутності якого ви можете говорити так само відверто, як і зі мною. Дуже добре, що місіс Хадсон здогадалася

Кадр із серіалу
«Пригоди
Шерлока
Холмса»
(«Пістриява
стрічка»,
режисер
Джон Брюс,
Велика Британія,
1984)

затопити камін. Прошу вас, сідайте ближче до вогню, а я зараз накажу принести вам чашечку гарячої кави, бо ви, бачу, тремтите.

— Я тремчу не від холоду, — стиха відказала жінка, пересідаючи до каміна.

— А чому?

— Зі страху, містере Холмсе. Навіть більше, з жаху.

Шерлок Холмс ковзнув по ній своїм швидким, проникливим поглядом.

— Вам не треба боятися, — заспокійливо мовив він, нахилившись уперед і поплескавши її по руці. — Я певен, що ближчим часом ми все владнаємо. Я бачу, ви приїхали поїздом сьогодні вранці.

— Хіба ви мене знаєте?

— Ні. Але за вашою лівою рукавичкою я помітив квиток на зворотну дорогу. Ви вирушили в дорогу рано-вранці і, перш ніж дістатися до станції, довго їхали світанковим путівцем на бідарці¹.

Дама рвучко сіпнулася і спантеличено глянула на мого друга.

— У цьому, люба пані, ніякої таємниці немає, — мовив він усміхаючись. — Лівий рукав вашої жакетки заляпано грязюкою не менш як у семи місцях. Плями зовсім свіжі. А бідарка, як жоден інший вид транспорту, обляпує їздця болотом, надто коли сидіти від кучера по ліву руку.

— Хай би як ви дійшли своїх висновків, але все було саме так, — сказала вона. — Перед шостою я виїхала з дому, о двадцятій хвилині на сьому була в Лезерхеді і першим поїздом прибула в Лондон, на вокзал Ватерлоо. Сер, я не можу більше терпіти такого нервового напруження, я збожеволію, якщо так триватиме й далі. В мене немає нікого, хто міг би мені допомогти, нікого, за винятком однієї людини, яка прихильна до мене, але в даній ситуації вона мене не розуміє... Я чула про вас, містере Холмсе, від місіс Фарінтош, якій ви стали в пригоді в гірку для неї годину. Вашу адресу дала мені вона. О сер, чи не зможете ви зарадити і моїй біді або кинути хоч якийсь промінчик на той непроглядний морок, що мене оточує? Зараз я не маю можливості належно винагородити вас за вашу послугу, але через мі-

¹Бідарка — двоколісний однокінний візок на одну або дві особи.

сяць-два я вийду заміж із правом розпоряджатися своїми прибутками, й тоді ви переконаєтеся, що я вмю бути вдячною. (...)

Весь жах мого становища в тому, що причини моїх страхів настільки туманні, а підозри ґрунтуються на таких дрібницях, особливо для людей сторонніх, що навіть той, до кого першого я маю право звернутися по допомогу й пораду, дивиться на всі мої розповіді як на вигадки нервової жінки. Він, певна річ, так не каже, але я вчуваю це в його заспокійливих словах, у тому, як він відводить очі. Я чула, містере Холмсе, що ви вмєте, як ніхто інший, збагнути найрізноманітніші вади людей. Ви можете порадити, як мені поводитися серед тих небезпек, що мене оточують.

— Я весь увага, пані.

— Мене звать Хелін Стоунер, я живу в домі свого вітчима — останнього представника одного з найстародавніших в Англії саксонських родів Ройлоттів зі Стоук-Морана, що на західному кордоні графства Суррей.

Холмс ствердно кивнув головою.

— Мені знайоме це ім'я, — мовив він.

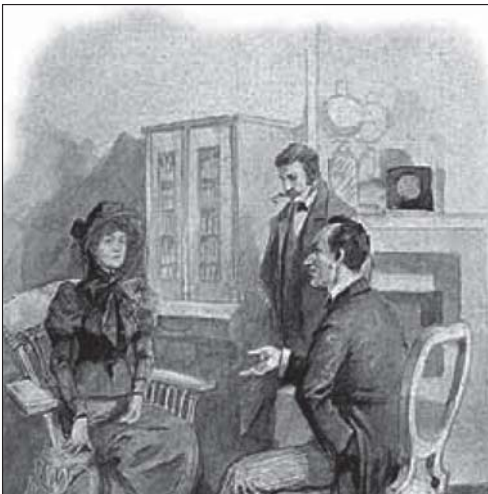
— Були часи, коли ця родина належала до найбагатших в Англії, її володіння сягали Беркширу на півночі й Хемпширу на заході. Проте в минулому столітті четверо спадкоємців один за одним виявилися людьми непулящими, марнотрат-

Кадри із серіалу «Пригоди Шерлока Холмса» («Пістрява стрічка», режисер Джон Брюс, Велика Британія, 1984)

ними. (...) Останній поміщик із цього роду ледве там животів, ведучи жахливе життя нужденного аристократа. Його єдиний син, теперішній мій вітчим, бачачи, що треба пристосовуватися до нових умов, позичив у якогось родича гроші, закінчив університет, одержав диплом лікаря й поїхав у Калькутту, де завдяки своїй професійній майстерності й сильному характеру здобув широку практику. Якось у його домі було вчинено крадіжку, і він, розлютившись, убив свого дворецького-тубільця. Ледве уникнувши смертної кари й відсидівши чимало років у в'язниці, лікар Ройлотт повернувся до Англії похмурою й розчарованою людиною.

В Індії він одружився з моєю матір'ю, місіс Стоунер, молодю вдовою генерал-майора артилерії, який служив у Бенгалії. Ми із сестрою Джулією — близнята, і коли мати знову вийшла заміж, нам виповнилося по два роки. Маючи значні статки, що давали не менше як тисячу фунтів прибутку на рік, мати на час, поки ми будемо жити разом, передала всі права на цей прибуток лікареві Ройлотту з умовою, що він виділить кожній із нас певну щорічну суму, якщо ми повиходимо заміж. Невдовзі після нашого повернення до Англії моєї матері не стало: вісім років тому вона загинула в залізничній катастрофі під Кру. Після її смерті лікар Ройлотт облишив спроби одержати практику в Лондоні й разом із нами оселився в родинному будинку в Стоук-Мора-

Джозеф Фрідріх. Ілюстрація до твору «Пістрява стрічка». 1906 р.

Гастон Фонсека. Ілюстрація до твору «Пістрява стрічка». 1913 р.

ні. Грошей, що їх залишила моя мати, цілком вистачало на всі наші потреби, і, здавалося, ніщо не потьмарить нашого життя.

Та з вітчимом сталися дивні зміни. Замість того, щоб заприятелювати з сусідами, які спочатку дуже зраділи з того, що Ройлотт із Стоук-Морана повернувся у своє родинне гніздо, й обмінюватися з ними візитами, він замкнувся в своєму будинку і якщо виходив з нього, — до речі, це траплялося досить рідко, — то лише для того, щоб люто полаятися з усіма, хто трапляється йому на очі. Нестриманість, що межує з безумством, — це спадкова риса по чоловічій лінії в родині Ройлоттів. (...)

Минулого тижня він кинув у річку через парапет набережної місцевого коваля, і мені вдалося відвернути ще один публічний скандал тільки тим, що я віддала потерпілому всі гроші, які змогла зібрати. У вітчима немає ніяких друзів, крім мандрівних циган, він дозволяє цим волоцюгам ставати табором на тих кількох акрах порослої ожиною землі, що залишилася від родового маєтку, а іноді, користуючись гостинністю цих циган, тижнями мандрує разом з ними. Ще він має пристрасть до індійських тварин, їх надсилає йому з Індії його постачальник, і зараз у нього по садибі вільно розгулюють гепард і бабуїн, яких селяни бояться так само, як і їхнього хазяїна.

З моєї розповіді ви можете зробити висновок, що наше життя — моєї бідолашної сестри Джулії і моє — було не дуже при-

Кадр із кінофільму «Шерлок Холмс» (режисер Гай Річі, США, Велика Британія, 2009)

Кадр із серіалу «Пригоди Шерлока Холмса» («Пістрява стрічка», режисер Джон Брюс, Велика Британія, 1984)

емним. Ніхто не хотів працювати у нас прислугою, і тривалий час ми робили всю роботу в домі самі. Сестрі ледве виповнилося тридцять років, коли вона померла, але волосся в неї вже починало сивіти, як от зараз у мене.

— То ваша сестра померла?

— Так, рівно два роки тому, і саме про її смерть я й хочу вам розповісти. Ви, безперечно, розумієте, що ми майже не зустрічалися з людьми нашого віку й нашого кола. Проте в нас була тітка, незаміжня сестра нашої матері міс Гонорія Вестфейл, вона й зараз живе біля Харроу, отже, іноді ми гостювали в неї. Два роки тому Джулія поїхала туди на Різдво й зустрілася там з відставним флотським майором, з яким вона й заручилася. Вітчим дізнався про ці заручини, коли сестра повернулася додому, й не заперечував проти цього шлюбу, але за два тижні до весілля сталося страшне нещастя, яке забрало в мене мою єдину подругу.

Шерлок Холмс сидів із заплющеними очима, відкинувшись на спинку крісла й підклавши під голову диванну подушечку. Раптом він підвів голову й зиркнув на відвідувачку.

— Дуже вас прошу, будьте точні щодо подробиць, — попросив він.

— Мені легко бути точною, бо кожна подія того жахливого часу назавжди закарбувалась у мене в пам'яті...

Як я вже сказала, наш будинок дуже старий, і зараз ми мешкаємо тільки в одному його крилі. На першому поверсі цього крила знаходяться спальні, в центральній частині будинку — вітальні. Перша від середини спальня доктора Ройлотта, друга — моєї сестри, а третя — моя. Спальні між собою не сполучаються, але всі виходять у спільний коридор. Я розповідаю зрозуміло?

— Цілком.

— Вікна всіх трьох кімнат виходять на газон. Тієї фатальної ночі лікар Ройлотт пішов до своєї спальні рано, але ми знали, що спати він не ліг, бо моїй сестрі завадив запах міцних індійських сигар, які він має звичку курити, і вона прийшла до мене. Якийсь час ми балакали з нею про її весілля, а об одинадцятій годині вона встала й намірилась іти до себе. Підійшовши до дверей, вона обернулася.

«Скажи мені, Хелін, — спитала вона, — ти хоч раз чула, як хтось свистить уночі?»

«Ніколи не чула», — відповіла я.

«Думаю, що свистіти, коли спиш, неможливо».

«Авжеж, неможливо. А в чім річ?»

«Бачиш, останнім часом щоночі, приблизно годині о третій, я завжди чую тихе виразне посвистування. Сон у мене чутливий, і це посвистування мене будить. Не розумію тільки, звідки воно лине — чи то із сусідньої кімнати, чи то з газону. От мені й спало на думку спитати тебе, чи ти теж його чуєш».

«Ні, не чую. Мабуть, свистять ці осоружні цигани».

«Цілком можливо. Проте якби посвистування долинало з газону, то ти теж чула б його».

«Ну, сон у мене набагато міцніший, ніж у тебе».

«Е, хай би що там було, все це пусте», — усміхнулася сестра, виходячи, і за хвилину я почула, як в замку її дверей повернувся ключ.

— Он як? — промовив Холмс. — Ви завжди замикалися на ніч?

— Завжди.

— А чому?

— Я, здається, вже казала вам, що лікар тримав гепарда й бабуїна. Ми не почувалися безпечно, якщо не замикалися на ніч.

— Тепер розумію. Прощу вас, розповідайте далі.

— Тієї ночі я не могла спати. Мене непокоїло невиразне передчуття якогось нещастя. Ми з сестрою, як ви пам'ятаєте, були близнятами, а ви знаєте, якими тонкими є узи, що зв'язують їхні душі. Ніч була жахлива: завивав вітер, у шибки пе-

Кадр із серіалу
«Шерлок»
(режисери
Ейрос Лін,
Рейчел Талалай
та ін., Велика
Британія,
2010–2017)

ріщив дощ. І раптом серед усієї цієї гуркотняви пролунав пронизливий, переляканий жіночий крик. То кричала моя сестра. Я зірвалася з ліжка, накинула на себе шаль і вибігла в коридор. Коли відчиняла двері, мені здалося, ніби я чую тихий посвист, саме такий, як розповідала сестра, але за мить він змінився якимось брязкітливим звуком, неначе на підлогу впало щось металеве. Підбігши до сестриної спальні, я побачила, що замок відімкнуто й двері повільно розчиняються. Охоплена жахом, я мовчки дивилася на них, не знаючи, хто або що з них вийде. І от при світлі лампи, яка горіла в коридорі, я побачила за порогом свою сестру з пополотнілим від жаху обличчям — вона простягала руки, неначе шукаючи допомоги, й хиталася, мов п'яна. Кинувшись до неї, я обхопила її руками, але в цю мить ноги їй підігнулися, і вона впала додолу. Її руки й ноги аж виламувало в страшних судорогах, усю її корчило від нестерпного болю. Спочатку я подумала, що вона мене не впізнала, але коли я схилилася над нею, вона раптом скрикнула тихим голосом, що я ніколи не забуду: «Боже мій, Хелін!.. Це — стрічка!.. Пістрява стрічка!». Вона силкувалася ще щось сказати, показуючи пальцем у бік лікаревої кімнати, але новий приступ судом урвав її мову. Я вибігла в коридор, голосно гукаючи вітчима, й побачила, що він у халаті вже виходить зі своєї кімнати, поспішаючи до мене. Коли він підійшов до сестри, вона була непритомна, і хоч він улив їй у рот коньяку й послав по сільського лікаря, всі зусилля виявилися марними, і вона, повільно згасаючи, померла, не прийшовши до пам'яті. Так жахливо попрощалася з життям моя улюблена сестра.

— Почекайте хвилиночку, — попрохав Холмс. — Ви певні, що чули посвистування і металевий звук? Чи можете ви в цьому запрягтися?

— Про це мене питав і слідчий. Я майже переконана, що чула ці звуки, а проте гуркіт бурі й потріскування старого будинку могли ввести мене в оману.

— Ваша сестра була одягнена?

— Ні, на ній була лише нічна сорочка. У правій руці в неї знайшли обгорілого сірника, а в лівій — сірникову коробку.

— Це каже про те, що вона запалила сірник і роздивлялася навколо себе, коли її щось стривожило. Важлива деталь. А які висновки зробив слідчий?

— Він дуже уважно дослідив цю справу, бо поведінка лікаря Ройлотта давно зажила у графстві поганої слави, але не зміг відшукати ніяких причин смерті моєї сестри. Під час слідства я засвідчила, що двері її кімнати було замкнено зсередини, а вікна щонаочі зачинялися старовинними віконницями з широкими залізними штабами. (...)

— А як щодо отрути?

— Лікарі досліджували небіжчицю й на отруту, але теж нічого не виявили.

— Від чого ж тоді померла нещасна?

— На мою думку, вона померла з самого переляку й нервового потрясіння, проте я не можу собі уявити, що саме так злякало її.

— А чи були в той час у ваших володіннях цигани?

— Так, то одні, то другі постійно живуть у нас.

— А як ви можете пояснити слова вашої сестри про якусь стрічку, пістряву стрічку?

— Іноді мені здається, що це — просто марення, а іноді — що вони стосуються якогось гурту людей, можливо, тих самих циган. От тільки не знаю, чи могли їхні строкаті хустки, що їх вони так любляють носити, викликати в сестри таку химерну асоціацію.

Кадр із кінофільму «Шерлок Холмс» (режисер Гай Річі, США, Велика Британія, 2009)

Дмитро Лебедь. Ілюстрація до твору «Пістрява стрічка». 2023 р.

Холмс похитав головою з виглядом людини, яку подібне припущення аж ніяк не задовольняє.

— Справа ця дуже темна, — мовив він. — Прошу, будь ласка, розповідайте далі.

— Відтоді минуло два роки, і до останнього часу життя моє було ще самотнішим, ніж завжди. Але місяць тому один мій друг, якого я знаю багато років, зробив мені честь, попросивши моєї руки. Його звать Армітідж, Персі Армітідж, він другий син містера Армітіджа з Крейн-Вотера, що біля Редінга. Мій вітчим не заперечував проти нашого шлюбу, і навесні ми маємо повінчатися. Два дні тому в західному крилі будинку почався якийсь ремонт, стіну до моєї спальні було пробито, і я мусила перебраться до кімнати, де померла моя сестра, і спати в тому самому ліжку, де спала вона. І уявіть мій жах, коли минулої ночі, лежачи без сну і думаючи про її страшну долю, я раптом почула в нічній тиші тихе посвистування, яке було вісником смерті сестри. Я схопилася з ліжка й засвітила лампу, але нічого в кімнаті не побачила. Знову лягти спати я не змогла, бо була надто стривожена, тому одяглася і, щойно розвиднілося, вислизнула з будинку, найняла візника біля готелю «Корона», дісталася Лезерхеда, а звідти вранці приїхала сюди з єдиною метою — побачити вас і попросити вашої поради.

— Ви вчинили мудро, — зауважив мій друг. — Але чи все ви мені розповіли?

— Так, усе.

Кадр із
кінофільму
«Шерлок Холмс»
(режисер
Гай Річі, США,
Велика Британія,
2009)

— Міс Стоунер, ви розповіли не все. Ви вигороджуєте свого вітчима.

— Що ви хочете цим сказати?

Замість відповіді Холмс відкинув гарний мереживний рюш на руці нашої відвідувачки, яку вона поклала собі на коліно. На білому зап'ястку чітко проступало п'ять синьо-червоних плям: чотири поряд і п'ята навпроти них — від великого пальця.

— З вами поводитися жорстоко, — мовив Холмс.

Дівчина густо почервоніла й квапливо прикрила вкриту синцями руку.

— Мій вітчим надто суворий, — відповіла вона. — І, мабуть, сам не відчуває своєї сили.

Запало тривале мовчання, під час якого Холмс, підперши підборіддя долонями, не відводив погляду від вогню, що потріскував у каміні.

— Справа надзвичайно складна, — нарешті мовив він. — Мені хотілося б з'ясувати ще тисячу подробиць, перш ніж дійти висновку, як діяти. Проте ми не можемо зволікати й хвилини. А от якби ми приїхали в Стоук-Моран сьогодні, то чи можна було б нам побачити ці кімнати так, щоб про це не знав ваш вітчим?

— Він казав, ніби збирається їхати сьогодні в місто у важливій справі. Цілком можливо, що його не буде аж до вечора. (...)

— Чудово. А ви, Вотсоне, не проти цієї поїздки?

— Аж ніяк.

— Тоді ми приїдемо вдвох. (...)

Вона опустила на обличчя густу темну вуаль і тихо вийшла.

Кадр із
кінофільму
«Шерлок Холмс»
(режисер
Гай Річі, США,
Велика Британія,
2009)

1. *Що викликало гнів і роздратування Ройлотта?*
2. *Як Шерлок Холмс зумів протистояти негативним емоціям відвідувача?*

— Що ви про все це думаєте, Вотсоне? — спитав Шерлок Холмс, відкидаючись на спинку стільця.

— Мені здається, що це надзвичайно темна та зловісна справа.

— Так, досить темна й досить зловісна.

— Проте якщо дівчина сказала правду, ніби підлога й стіни міцні, а крізь двері, вікно й димар до кімнати потрапити неможливо, то її сестра була, безперечно, сама-самісінька, коли зустріла свою таємничу смерть.

— А як же бути тоді з цим нічним посвистуванням і вкрай дивними словами померлої?

— Не маю найменшого уявлення.

— Якщо взяти до уваги все вкупі: посвистування вночі, присутність циган, з якими в цього старого лікаря досить близькі стосунки, безперечну зацікавленість вітчима в тому, щоб завадити одруженню своєї падчерки, її згадку про якусь стрічку, а також те, що міс Хелін Стоунер чула металевий брязкіт — очевидно, стала на своє місце одна із залізних штаб, якими оббито віконниці, — то, на мою думку, є всі підстави вважати, що цю таємницю можна розгадати. (...) Саме з цієї причини нам і треба їхати в Стоук-Моран, і сьогодні ж. Мені кортить перевірити, мають вагу ці заперечення чи на них можна не зважати. А це що за проява?

Останній вигук вихопився в мого друга тому, що двері раптом рвучко розчинилися, і в них з'явилася величезна постать незнайомого чоловіка. Його одяг являв собою дивну мішанину: чорний циліндр і довгий сюртук свідчили про лікарську професію їхнього власника, а високі гетри й мисливський нагай, яким він вимахував, виказували в ньому сільського жителя. (...)

— Хто із вас Холмс? — спитав привид.

— Це моє ім'я, сер, але я не знаю вашого, — спокійно мовив мій компаньйон.

— Я лікар Грімсбі Ройлотт зі Стоук-Морана.

— Дуже радий, лікарю, — люб'язно відповів Холмс. — Прощу вас, сідайте.

— І не подумаю. Тут була моя падчерка. Я її вистежив. Що вона тут вам казала?

— А сьогодні трохи холоднувато, як на цю пору року, — зауважив Холмс.

— Що вона вам тут казала? — люто загорлав старий.

— Але я чув, що крокуси цвістимуть добре, — незворушно вів далі мій друг.

— Ха, то ви хочете мене здихатися? — спитав наш новий відвідувач, зробивши крок уперед і розмахуючи нагаєм. — Я вас знаю, негідника! Чув про вас раніше. Ви — той Холмс, що скрізь суне свого носа.

Мій друг посміхнувся.

— Холмс-нишпорка!

Холмс усміхнувся ще ширше.

— Холмс — задавака із Скотленд-Ярда!

Холмс весело засміявся.

— Було дуже приємно поговорити з вами, — проказав він. — Коли будете виходити, добре зачиніть двері, бо тут дуже тягне.

— Я піду звідси, коли скажу все, що думаю. Не смійте сунути носа в мої справи. Я знаю, що міс Стоунер була тут, — я її вистежив! Сваритися зі мною небезпечно! Глядіть!

Кадр із серіалу «Пригоди Шерлока Холмса» («Пістрява стрічка», режисер Джон Брюс, Велика Британія, 1984)

Дмитро Лебедь. Ілюстрація до твору «Пістрява стрічка». 2023 р.

Він швидко пройшов уперед, схопив кочергу і скрутив її своїми засмаглими ручиськами.

— Тримайтеся від мене подалі! — гаркнув він і, жбурнувши зігнуту кочергу в камін, вийшов з кімнати.

— Надзвичайно приємний добродій! — мовив, сміючись, Холмс. — Я не такий велетень, але якби він не зачинив за собою двері, я показав би йому, що в руках у мене не менше сили, ніж у нього.

Говорячи це, він підняв кочергу й одним зусиллям вирівняв її. (...)

— А тепер, Вотсоне, ми поспідаємо, а потім я піду до юристів, де розраховую роздобути деякі факти, що можуть виявитися корисними в цій справі.

Була майже година дня, коли Холмс повернувся додому. В руці він тримав аркуш синього паперу, списаний якимись закарлючками й цифрами.

— Я бачив заповіт покійної дружини лікаря Ройлотта, — сказав він. — (...) Кожна дочка, коли вийде заміж, має право на те, щоб їй виділили щорічний прибуток — двісті п'ятдесят фунтів. Отже, цілком очевидно, що якби обидві дівчини вийшли заміж, то нашому красунчику лишилась би якась мізерія. Заміжжя навіть однієї з них неабияк обмежило б його в коштах. Як бачите, моя вранішня робота не пішла намарно, оскільки доведено, що лікар має свої вельми переконливі мотиви для того, щоб стати на перешкоді падчеркам. Випадок, Вотсоне, надто серйозний, щоб марнувати час, особливо тепер, коли старий знає, що ми ці-

Кадр
із кінофільму
«Шерлок Холмс»
(режисер
Гай Річі, США,
Велика Британія,
2009)

кавимось його справами. Отже, якщо ви готові, то ми зараз гукнемо кеб і поїдемо на вокзал Ватерлоо. Буду вам дуже вдячний, якщо ви покладете в кишеню револьвера. Револьвер — чудовий аргумент для джентльмена, який може зав'язати вузлом сталеву кочергу. Револьвер і зубна щітка — це все, що нам потрібно.

1. *Прослухайте аудіотекст. Що незвичайного побачили в будинку Грімсбі Ройлота Шерлок Холмс і доктор Вотсон?*
2. *Які речі привернули увагу сищика?*

audio-text

1. *Чому Шерлок Холмс сумнівався в тому, чи брати із собою доктора Вотсона?*
2. *Чому Вотсон обов'язково хотів піти з другом? Про які риси характеру Вотсона це свідчить?*

Ми з Шерлоком Холмсом без найменших труднощів найняли двокімнатний номер у готелі «Корона» на горішньому поверсі, і з його вікна добре видно було браму й ту частину стоук-моранського будинку, в якій жили його господарі. (...)

— Знаєте, Вотсоне, — сказав Холмс, коли ми сиділи в сутінках, що швидко переходили в темряву, — сумніваюсь, чи брати вас уночі з собою. Там дуже небезпечно.

— А я можу допомогти вам?

— Ваша присутність може виявитися неоціненною.

— Тоді я обов'язково піду.

— Спасибі.

— Ви кажете про небезпеку. Очевидно, ви бачили в тих кімнатах щось таке, чого не бачив я.

— Ні, цього не було. Але припускаю, що висновків я зробив більше. А бачили ви те саме, що й я. (...)

Близько дев'ятої години світло, що його видно було між деревами, погасло, і вся садиба поринула в темряву. Повільно сплигло дві години, потім раптом рівно об одинадцятій просто поперед нас яскраво засвітився самотній вогник.

— Це наш сигнал, — мовив Холмс, схопившись на ноги. — Світиться в середньому вікні. (...)

Потрапити в садибу було неважко, бо старий мур довкола парку ряснів проломами. Пробираючись між деревами, ми дійшли

до газона, перетнули його і вже намірилися лізти у вікно, коли раптом із лаврових кущів вихопилась якась істота, що здалася нам бридкою скаліченою дитиною, кинулась на траву, потім швидко пробігла газоном і зникла в темряві.

— Боже мій! — прошепотів я. — Ви бачили?

На мить Холмс злякався не менше, ніж я. Його рука мимоволі схопила мою і стиснула її, мов обценьками. Потім він тихо розсміявся і, наблизивши губи до мого вуха, прошепотів:

— Ну й гарна сімейка! Це бабуїн.

Я зовсім забув про дивних улюбленців лікаря. Існував ще гепард, що міг будь-якої миті стрибнути нам на плечі. Візнаюсь, я відчув себе куди спокійніше, коли, наслідуючи Холмса, скинув черевики й опинився в спальні. Мій супутник безшумно зачинив віконниці, поставив лампу на стіл і окинув поглядом кімнату. Тут було все так, як і вдень. Присунувшись до мене і склавши долоні дудочкою, Холмс знову прошепотів мені у вухо, але так тихо, що я ледве почув його слова:

— Найменший звук зруйнує наші плани.

Я кивнув головою, показуючи, що зрозумів.

— Нам треба сидіти без світла. Він може побачити його крізь душник.

Я знову кивнув.

— Не засніть, бо, можливо, від цього залежатиме наше життя. Тримайте револьвер наготові, — він може нам знадобитись. Я сяду на край ліжка, а ви — на стілець.

Я вийняв револьвер і поклав його на ріжок столу. Холмс приніс із собою довгу тонку лозину, і вона лежала біля нього на ліжку. Поряд із лозиною мій друг поклав коробку сірників і недогарок свічки. Потім він погасив лампу, й ми опинились у темряві.

Ніколи не забуду тієї жахливої ночі! Я не чув ні звуку, навіть подиху свого друга, а проте знав, що він сидить із розплющеними очима за кілька футів від мене, в такому ж нервовому напруженні, як і я. Віконниці не пропускали жодного, бодай найменшого промінчика світла, і ми чекали в цілковитій темряві. (...)

Раптом біля душника на мить тьмяно зблиснуло і зразу зникло світло, але після цього дуже запахло горілою олією й розпеченим металом. Хтось у сусідній кімнаті засвітив потайний ліхтар. Я почув тихий звук якогось руху, потім знову запала тиша, хоча запах став ще дужчим. З півгодини я сидів, напружуючи

слух. Зненацька почувся новий звук — м'який і заспокійливий, наче десь із киплячого чайника виривався тонкий струмінь пари. Тієї ж миті Холмс схопився з ліжка, витер сірника й заходився люто шмагати лозиною по шнурі.

— Ви бачите її, Вотсоне? — пронизливо скрикнув він. — Бачите?

Але я нічого не бачив. Саме тоді, як Холмс запалював сірника, я почув тихе виразне посвистування, але раптовий спалах світла засліпив мої стомлені очі й не дав розгледіти, що саме так люто шмагав мій друг. Проте я побачив, що обличчя його зробилося білим, мов крейда, і на ньому застиг вираз жаху й огиди.

Холмс уже не хльоскав лозиною, а пильно вдивлявся в отвір душника, коли раптом нічну тишу розітнув такий жахливий крик, якого я ще ніколи не чув. Хрипке виття, сповнене болю, страху й люті, дедалі дужчало. (...)

— Що це може означати? — задихаючись, спитав я.

— Це означає, що все закінчено, — відповів Холмс. — І, можливо, все обернулося на краще. Візьміть револьвер і ходімо в кімнату лікаря Ройлотта.

Обличчя в нього було серйозне. Засвітивши лампу, він пройшов коридором і двічі постукав у сусідні двері, але зсередини ніхто не відповів. Тоді він повернув ручку і увійшов до кімнати.

Кадр із серіалу «Пригоди Шерлока Холмса» («Пістрява стрічка», режисер Джон Брюс, Велика Британія, 1984)

Сідні Педжет. Ілюстрація до твору «Пістрява стрічка». 1892 р.

Я ні на крок не відставав від нього, тримаючи в руці револьвер зі зведеним курком.

Перед нашими очима постало незвичайне видовище. На столі стояв потайний ліхтар з напіввідсунутою заслінкою, кидаючи яскравий промінь світла на залізний сейф, дверці якого було відчинено навстіж. Біля столу на дерев'яному стільці сидів лікар Грімсбі Ройлотт, вбраний у довгий сірий халат, з-під якого виднілися його ноги, взуті в червоні турецькі капці без задників. На колінах у нього лежав той самий батіжок, що його ми бачили вдень. Ройлотт сидів, задерши підборіддя і втупивши сповнені жаху непорушні очі в куток стелі. На чолі в нього виблискувала якась незвичайна жовта стрічка з коричневими цятками. Здавалося, стрічка міцно обкрутилася довкола лікарської голови. Коли ми ввійшли, Ройлотт не тільки не поворухнувся, він не вимовив жодного звуку.

— Стрічка! Пістрява стрічка! — прошепотів Холмс.

Я ступив уперед. Тієї ж миті чудернацька прикраса на лікарській голові заворушилася, над його чуприною з'явилася ромбовидна голівка й роздута шия бридкої змії.

— Болотяна гадюка! — вигукнув Холмс. — Найстрашніша індійська змія! Він помер через десять секунд після того, як вона його вжала. Воістину, насильство обертається проти насильника, а той, хто копає комусь яму, сам у неї й попадає. Нумо посадимо цю тварюку в її сховок. Тоді ми матимемо змогу відправити міс Стоунер у якесь затишніше місце й повідомити поліцію про те, що тут сталося.

Кадр із серіалу
«Пригоди
Шерлока
Холмса»
(«Пістрява
стрічка»,
режисер
Джон Брюс,
Велика Британія,
1984)

Говорячи це, Холмс швидким рухом вхопив з лікаревих колін батіжок, накинув петлю змії на шию, стягнув цю гадину з її жахливого сідала і, тримаючи на відстані витягнутої руки, підійшов до залізного сейфа, кинув змію й зачинив дверцята.

Такі справжні обставини смерті лікаря Грімсбі Ройлотта з Стоук-Морана. (...) А незрозумілі деталі справи, про які мені дуже кортіло дізнатися, пояснив Шерлок Холмс, коли ми наступного дня поверталися додому.

— Спочатку я дійшов був до цілком помилкових висновків, — сказав він, — що свідчить, дорогий Вотсоне, як небезпечно спиратися на другорядні факти. Присутність циган, слово *стрічка*, вжите бідолашною дівчиною, без сумніву, для того, щоб змалювати побачене нею страхіття, коли вона запалила сірник, — цього вистачило, щоб я пішов зовсім неправильним шляхом. На своє виправдання можу тільки сказати, що я зразу ж переглянув свою версію, як тільки мені стало ясно, що небезпека, хоч би яка вона була, прийшла до мешканця кімнати не крізь вікно й не у двері. Як я вже вам сказав, мою увагу зразу ж привернув душник та шнур від дзвінка, що спускався аж до ліжка. Коли ж з'ясувалося, що дзвінок фальшивий, що ліжко прикріплено до підлоги, то в мене з'явилася підозра, що шнур — це просто місток, по якому щось могло б перебратися від душника до ліжка. Я тут-таки подумав про змію, а коли зважив ще й на той факт, що лікареві возять з Індії різних тварин, то відчув, що, очевидно, напрапив на правильний слід. Ідея використати отруту, яку неможливо ви-

Кадр із
кінофільму
«Шерлок Холмс»
(режисер
Гай Річі, США,
Велика Британія,
2009)

явити хімічним способом, могла виникнути тільки в хитрої, жорстокої людини, що виховувалася на Сході. Перевагою цієї отрути, з погляду лікаря, було й те, що діє вона блискавично. Слідчий повинен був мати воістину гостре око, щоб розгледіти два маленькі темні проколи, які полишили на тілі отруйні зміїні зуби. Потім я згадав про посвистування. Звичайно, лікар мав кликати змію назад, щоб жертва не побачила її, коли почне світати. Мабуть, даючи змії молоко, злочинець привчив її повертатися до нього. Він пускав змію в душник найкращої, на його думку, години, твердо знаючи, що вона поповзе вниз по шнуру і спуститься на ліжку. Змія могла вжалити або й не вжалити сплячу, дівчину міг рятувати, нехай навіть протягом цілого тижня, якийсь випадок, але раніше чи пізніше його падчерка стала б жертвою чорного задуму.

Я зробив ці висновки ще до того, як увійшов до кімнати лікаря. А коли оглянув його стілець, то зрозумів, що він має звичку ставати на нього, очевидно, для того, щоб дістатися до душника. Сейф, блюдечко з молоком і батіжок із петлею остаточно розвіяли мої сумніви. Металеве клацання, яке чула міс Стоунер, було, очевидно, наслідком того, що лікар квапливо зачиняв дверцята сейфа, куди ховав змію. А що зробив я, аби довести правильність моїх висновків, вам уже відомо. (...) Отже, я, безперечно, певною мірою винен у смерті лікаря Грімсбі Ройлотта, але не можу сказати, щоб це лягло на моє сумління надто важким тягарем.

(Переклад Миколи Дмитренка)

express-
lesson

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Що в історії Хелен Стоунер зацікавило Шерлока Холмса і спонукало його взятися за справу?
2. Чому Грімсбі Ройлотт приїхав до Лондона? Чи домігся він свого?
3. Опишіть (усно) помешкання Грімсбі Ройлотта. Чи характеризує помешкання героя? Поясніть.
4. Які факти злочину не помітив доктор Вотсон?

check
yourself

5. З якими небезпеками зіткнулися герої в маєтку Грімсбі Ройлотта?
6. Як Шерлок Холмс розкрив таємницю і врятував жінку від смерті?

Аналіз та інтерпретація

7. Назвіть риси характеру Шерлока Холмса і доктора Вотсона.
8. Що свідчить про те, що джентльмени щиросердно прийшли на допомогу Хелен Стоунер?

Творче самовираження

9. Шерлок Холмс мав картотеку справ, які розслідував. Створіть кримінальну карту справи Грімсбі Ройлотта, яку міг би скласти слідець.
10. Напишіть власний сюжет (або намалюйте комікс чи аніме) про Шерлока Холмса.

Цифрові навички

11. Уявіть, що Хелен Стоунер не прийшла особисто до Шерлока Холмса, а написала йому у вайбер. Напишіть текст повідомлення від імені героїні, використавши різноманітні емоді.

Дослідження і проекти

12. Дослідіть становище жінок у Великій Британії наприкінці XIX ст. і вкажіть фінансові причини злочину Грімсбі Ройлотта.
13. *Робота в групах.* Підготуйте проект про одну з екранізацій творів Артура Конана Дойла. Поділіться враженнями про кінофільм.

Життєві ситуації

14. Уявіть, що Шерлок Холмс живе в сучасну добу. У яких ситуаціях міг би знадобитися його талант?

6

Особиста відповідальність

Антуан де Сент-Екзюпері (1900—1944)

Я зобов'язаний бути
на фронті, бо все,
що я люблю —
під загрозою.
Антуан де Сент-Екзюпері

1. *За кого або за що ви відчуваєте особисту відповідальність? Що для вас означає «бути відповідальним»?*
2. *Яким/якою має бути справжній друг/подруга?*

Антуан де Сент-Екзюпері був не лише письменником, а й пілотом, котрий облітав пів Земної кулі. Народився в м. Ліоні (Франція). Його батько рано помер, про дітей (їх було п'ятеро в родині) дбали заможні родичі. Антуан де Сент-Екзюпері спочатку мріяв стати архітектором, тому після закінчення школи й коледжу вирушив до м. Парижа, де навчався в Академії мистецтв. Проте згодом у нього з'явилося нове захоплення — літаки. Доля Антуана де Сент-Екзюпері була насичена випробуваннями й подіями.

м. Париж (Франція). Сучасне фото

У 1921 р. Антуана де Сент-Екзюпері призвали до французької армії, і він потрапив в авіаційний полк. Літав на поштових авіалініях, випробовував нові літаки, здійснював далекі перельоти в Південну Америку, Індокитай, Африку. Звідти завжди привозив нові враження і сюжети для своїх творів.

У червні 1930 р. пропав його друг Анрі Гійоме, який перелітав через Анди. Антуан де Сент-Екзюпері негайно вирушив на пошуки друга. А невдовзі його співвітчизники прочитали роман «Нічний політ» (1931), відзначений французькою премією «Феміна». 1938 р. вийшов друком роман «Планета людей», який був удостоєний Великої премії Французької академії.

А. де Сент-Екзюпері.
1920-ті роки

А. де Сент-Екзюпері. 1930-ті роки

Аеропорт імені
А. де Сент-
Екзюпері,
м. Ліон (Франція)

4 вересня 1939 року нацистська Німеччина оголосила війну Франції. Антуан де Сент-Екзюпері одразу з'явився на місце мобілізації та отримав призначення у військову частину. За мужність і героїзм його було нагороджено орденом «Військовий хрест».

Коли Францію захопили німецькі війська, Антуан де Сент-Екзюпері виїхав до м. Нью-Йорка (США), де написав повість-казку «*Маленький принц*» (1942).

Однак він рвався до бою і наприкінці Другої світової війни отримав дозвіл повернутися в бойову авіацію, де опанував швидкісний літак «Лайтнинг Р-38».

31 липня 1944 року Антуан де Сент-Екзюпері вилетів у розвідку з аеродрому Борго (на острові Корсика в Середземному морі; це територія Франції) і не повернувся. Ця світла й добра людина ніби розчинилася в небі.

Антуан де Сент-Екзюпері в Африці

В африканському місті Кап-Джубі (нині Тарфая, або Вілья-Бенс), що розташоване на краю пустелі Сахари, Антуан де Сент-Екзюпері працював начальником аеропорту. Там він написав свій перший твір «*Південний поштовий*» (1929). У 1930 р. його нагородили орденом Почесного Легіону (найвища нагорода за особливі заслуги перед Францією) за вагомий внесок у розвиток поштової авіації. У Кап-Джубі (Тарфаї) споруджено пам'ятник Антуану де Сент-Екзюпері у вигляді літака.

Пам'ятник
А. де Сент-
Екзюпері,
м. Тарфая
(Марокко).
Сучасне фото

«МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ»

Історія створення. У 1935 р. під час перельоту Париж — Сайгон Антуан де Сент-Екзюпері потрапив в аварію в пустелі в північно-східній частині Сахари (Африка). Враження від тієї аварії, а також випробування, що випали на долю Європи під час Другої світової війни, спонукали письменника замислитися над долею світу й спільною відповідальністю людей за Землю. У 1942 р. він записав у своєму щоденнику: «Я хвилююся за моє покоління, яке позбавлене духовного змісту. Отримавши бари, ресторани, автомобілі, гроші, воно веде тваринний спосіб життя, в ньому немає людяності. Існує лише одна проблема, одна-єдина у світі — повернути людям їхню моральну сутність, духовні турботи».

Повість «Маленький принц» присвячена другові Антуана де Сент-Екзюпері Леонові Верту. Це єврейський критик, журналіст, письменник, котрий під час Другої світової війни зазнав переслідувань. Присвята твору саме цій людині — не тільки данина дружбі, а й сміливий виклик нацизмові та антисемітизмові.

Сюжет і композиція твору. У повісті-казці «Маленький принц» протиставлено два світи — дорослі й діти. Але не за віковими ознаками, а за їхніми уявленнями та ідеалами. Для дорослих важливими є власні справи, влада, багатство, честолюбство. А дитяча душа прагне іншого — взаєморозуміння, дружби, радості й краси. За допомогою антитези (дорослі й діти) автор розкриває основний конфлікт казки — зіткнення двох

систем цінностей: справжніх і фальшивих, духовних і химерних. Надалі ця антитеза поглиблюється. Залишивши свою планету, маленький принц зустрічається з різними «дивними» дорослими, яких ніяк не може зрозуміти.

Основою композиції твору є прийом мандрівки та діалоги. Зустрічі маленького принца з «дорослими» відтворюють загальну картину існування людства, яке втратило моральні цінності.

Філософський зміст повісті-казки. Антуан де Сент-Екзюпері порушив у творі важливі проблеми: що таке людина; що таке суспільство; куди прямує людська цивілізація; як улаштований світ та ін.

У творі йдеться про необхідність повернення людям їхньої природної сутності, моральних орієнтирів, а також про пошук виходу з духовної темряви. Маленький принц не спинається на шляху до істини.

На початку твору пілот і маленький принц зрозуміли мову малюнків, а в кінці — мову сердець. І маленький принц нарешті усвідомив, що він не самотній у Всесвіті — у нього є друг. А пілот з допомогою хлопчика теж пізнав важливі істини: «Вода буває потрібна й серцю», «Найголовнішого очима не побачиш». У кінці твору з'явився образ криниці, що втілює духовний зміст буття. Цей образ увиразнює ідею відродження людяності, необхідності духовного світла в кожній людині.

Маленький принц повернувся на свою планету, а пілотові подарував на згадку зірки, що сміються, — символ сенсу буття, який шукає кожна людина.

presentations

Владислав Єрко. Ілюстрація до твору «Маленький принц». 2015 р.

● Теорія літератури

Алегорія (з грецької *allegoria* — іносказання) — утілення загальної ідеї чи рис людей у предметних образах (рослинах, тваринах, предметах ужитку тощо).

Притча — повчальний алегоричний твір, у якому розповідь підпорядкована моралі. Розповідь у притчі відбувається через узагальнені образи та метафоричні події. Будь-яке слово, подія і навіть жест у притчі набувають філософського змісту.

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ (1942)

ПОВІСТЬ-КАЗКА

(Уривки)

I

1. Чому дорослі не розуміли хлопчика?
2. Чи дали вони йому слушні поради?

Коли мені було шість років, у книжці під назвою «Невигадані пригоди» — у ній розповідалося про тропічні ліси — я побачив якийсь незвичайний малюнок. На малюнку величезний удав ковтав якогось хижого звіра. Ось копія того малюнка:

У книжці було сказано: «Удав ковтає свою жертву цілком, не розжовуючи. Після цього він не може поворухнутись і спить півроку, аж поки не перетравить їжу».

Я багато думав про повне пригод життя джунглів і теж намалював кольоровим олівцем свій перший малюнок — малюнок № 1. Ось що я намалював:

Я показав свій твір дорослим і спитав, чи не лякає він їх. «А чому капелюх має лякати?» — відповіли мені. Але ж то був не капелюх. То був удав, який проковтнув слона. Тоді я намалював удава в розрізі, щоб дорослим було зрозуміліше. Їм же завжди треба все пояснювати. Оце мій малюнок № 2:

Дорослі порадили мені не малювати більше зміїв ні зовні, ані в розрізі, а краще цікавитись географією, історією, арифметикою і граматиною. Отак і сталося, що в шість років я покинув блискучу кар'єру художника. Зазнавши невдачі з малюнками № 1 і № 2, я зневірився в собі. Дорослі ніколи нічого не розуміють самі, а діти дуже стомлюються весь час пояснювати й тлумачити їм. Отож довелося мені обрати іншу професію, і я навчився водити літаки. (...)

II

1. Який емоційний стан переживав герой до аварії?
2. Чому, на вашу думку, у житті пілота з'явився маленький принц? Що між ними спільного?

Так я жив самотнім життям, і не було нікого, з ким міг би по справжньому поговорити, аж до аварії, якої я зазнав у Сахарі шість років тому. Щось поламалося в моторі мого літака. Зі мною не було ані механіка, ані пасажирів, і я мав усе зробити сам, хоч ремонт був складний. Це для мене було питання життя або смерті. Питної води я мав од сили на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тисячі миль від будь-якого людського житла. Я був ще самотніший,

ніж той, хто після корабельної катастрофи опиняється на плоті серед океану. Уявіть же собі, як я здивувався, коли на світанку мене збудив чийсь дивний голосок.

Він сказав:

- Будь ласка... намалюй мені баранця.
- Що?
- Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене грім ударив. Ретельно протер очі. Пильно подивився навколо. І побачив незвичайного хлопчика, що серйозно розглядав мене. Ось найкращий його портрет, який згодом мені пощастило намалювати. Тільки на моєму малюнку він, звичайно, далеко не такий гарний, як був насправді.

(...) Я ніколи в житті не малював баранів і тому відтворив для нього один з двох малюнків, які тільки й умів малювати: удава зовні. Я був дуже вражений, коли хлопчик відповів:

— Ні, ні! Я не хочу слона в удаві! Удав — дуже небезпечний, а слон надто великий. У мене все маленьке. Мені потрібен баранець. Намалюй баранця.

І я намалював.

Він подивився пильно та й каже:

— Ні! Цей баранець зовсім кволий. Намалюй іншого.

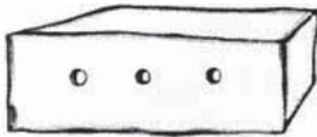
Я намалював. Мій друг усміхнувся лагідно й поблажливо:

— Ти ж добре бачиш — це не баранець, а великий баран. У нього роги...

Тоді я намалював ще одного. Але він забракував і той малюнок.

— Це надто старий. Я хочу такого баранця, щоб довго жив.

Тоді, втративши терпіння — адже мені треба було якнайскоріше розбирати і лагодити мотор, — я надряпав оцей малюнок:

І сказав:

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, якого ти хочеш.

Я був страшенно здивований, побачивши, як засяяв мій юний суддя:

— Саме такого я й хотів! Як ти гадаєш, багато трави потрібно для цього баранця?

— А хіба що?

— Таж у мене дома все — маленьке...

Владислав Єрко. Ілюстрація до твору «Маленький принц». 2015 р.

— Йому, напевне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранця.

Хлопчик схилив голову над малюнком:

— Не такий він і маленький... Глянь! Він заснув...

Так я познайомився з маленьким принцом. (...)

IV

1. Чому оповідач боїться стати таким, як інші дорослі?
2. З якою метою він вирішив написати книжку?

Так я узнав ще одну дуже важливу річ: його рідна планета навряд чи більша, ніж будинок! Це не дуже мене здивувало. Я добре знав, що, крім таких великих планет, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, котрим дали імена, є ще сотні інших, і серед них такі маленькі, що їх навіть у телескоп важко помітити. Коли якийсь астроном відкриє таку планету, він дає їй не ім'я, а номер. Називає, скажімо: астероїд 3251. У мене є серйозні підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, — астероїд В-612. Цей астероїд бачили тільки раз — 1909 року, його помітив у телескоп один турецький астроном. Про своє відкриття астроном доповів тоді, подавши всі докази, на Міжнародному астрономічному конгресі. Але ніхто йому не повірив тільки тому, що він був одягнений по-турецькому. Отакі ті дорослі! (...)

Я залюбки почав би цю повість так, як починають чарівну казку. Я хотів би сказати: «Був собі маленький принц, який жив на планеті, трошечки більшій за нього самого, і якому дуже потрібен був друг...». Ті, хто розуміє життя, одразу побачили б, що все це щира правда.

Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали задля розваги. Мені стає так боляче, коли я згадую свого маленького друга і розповідаю про нього. Минуло вже шість років відтоді, як він разом із своїм баранцем покинув мене. І я намагаюсь розповісти про нього, щоб не забути його. Це сумно, коли забувають друзів. Не кожен має друга. І я можу стати таким, як дорослі, котрі нічим не цікавляться, окрім цифр. (...)

V

Чи корисне правило було в маленького принца? А якими правилами в житті керуєтеся ви?

Кожного дня я щось узнавав про його планету, про те, як він вирушив звідти в мандри, як подорожував. Він розповідав про це поступово, між іншим. Таким чином на третій день я дізнався про трагедію з баобабами. Це теж сталося завдяки баранцеві, бо маленький принц, ніби поінтий тяжким сумнівом, раптом запитав мене:

— Скажи, правда ж, баранці їдять куці?

— Так, це правда.

— О! Я радий.

Я не зрозумів, чому важливо, щоб баранці їли куці. Але маленький принц додав:

— Виходить, вони й баобаби їдять?

Я сказав маленькому принцеві, що баобаби — не куці, а величезні, як дзвіниця, дерева, і хоча б він привів навіть цілий табун слонів, вони не з'їдять жодного баобаба.

Почувши про табун слонів, маленький принц засміявся:

— Їх довелося б поставити один на одного...

А тоді розважливо сказав:

— Перш ніж виростуть, баобаби спочатку бувають маленькі.

— Це правда! Але нащо тобі, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— Ну як же? — відповів він, ніби мова йшла про щось зовсім очевидне. І мені довелося добре подумати, доки я не зрозумів, у чому річ.

І справді, на планеті маленького принца, як і на всіх інших планетах, росли корисні трави й бур'яни. Отже, там є добре насіння корисних рослин і шкідливе насіння бур'янів. Але ж насіння невидиме. Воно спить, сховане в землі, доки якійсь насіниці не заманеться прокинутися. Тоді вона потягається і спершу несміливо пускає до сонця паросток — чарівну маленьку безневинну травинку. Якщо це редиска або троянда — хай собі росте. А коли це якийсь бур'ян — треба одразу, як тільки розпізнаєш той паросток, вирвати його з корінням. На планеті маленького принца було жахливе насіння... То насіння баобабів. Ґрунт планети був геть уражений цим насінням. А баобаб — така рослина, що коли розпізнаєш її надто пізно, то вже ніколи не позбудешся. Він захарастить усю планету. Він проб'є її своїм корінням. І якщо планета дуже маленька, а баобабів дуже багато, вони розірвуть її на шматки.

— Є таке правило, — казав мені згодом маленький принц. — Прибрався сам уранці — ретельно прибери і свою планету. Треба виривати баобаби одразу ж, як тільки побачиш, що то не троянди, бо молоді паростки троянд і баобабів майже однакові. Це дуже нудна робота, але й дуже легка. (...)

VIII

Прослухайте аудіотекст. Чого навчила квітка маленького принца?

audio-text

Музей
А. де Сент-Екзюпері,
м. Капхен
(Південна
Корея).
Сучасне фото

X

1. *Що смішного й мудрого сказав король?*
2. *Чому дорослі видалися маленькому принцові «дивними»?*

Планета маленького принца була поблизу астероїдів 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Отож він і почав з того, що відвідав їх, — треба ж було чимось зайнятися й чогось навчитися. На першому астероїді жив один король. Убраний у пурпур і горностаї, він сидів на троні — зовсім простому, а проте величному.

— А, ось і підданий! — вигукнув король, побачивши маленького принца. (...)

— Можна мені сісти? — несміливо поцікавився маленький принц.

— Наказую тобі сісти! — відповів король і велично підібрав полу своєї горностаєвої мантії.

Одне дивувало маленького принца. Планета була зовсім маленька. Чим же міг король тут правити?

— Вибачте, ваша величносте, — озвався він, — дозвольте запитати...

— Наказую: питай! — поспіхом мовив король.

— Ваша величносте... чим ви правите?

— Усім, — дуже просто відповів король.

— Усім?

Король скромним жестом показав на свою планету й на інші і на зірки.

— І всім цим ви правите? — перепитав маленький принц.

— Усім — одказав король.

Бо він був не тільки абсолютний монарх, а й володар всесвіту.

— І зорі скоряються вам?

— Ну, певно, — підтвердив король. — Зорі негайно виконують мої накази. Я не терплю непокори...

Така могутність викликала захоплення у маленького принца. От би йому таку владу, тоді б він зміг милуватися заходом сонця не сорок чотири рази на день, а сімдесят два, або навіть сто чи двісті разів, і ніколи не пересуваючи стільця! Згадавши свою покинуту маленьку планету, він трохи засумував і наважився попросити короля:

— Мені хотілося б подивитись, як заходить сонце... Зробіть ласку... Накажіть сонцю заходити...

— Якщо б я звелів своєму генералові літати, як метелик, з квітки на квітку, або написати трагедію, або обернутися на морського птаха і генерал не виконав би наказу, то хто був би в тому винен — він чи я?

Владислав Єрко. Ілюстрація до твору «Маленький принц». 2015 р.

— Ви, ваше величносте, — твердо відповів маленький принц.

— Точно, — згодився король. — Від кожного треба вимагати тільки те, що він може зробити. Основою влади має бути передусім розум. Якщо ти накажеш своєму народові кинутись у море, він зробить революцію. Я маю право вимагати покори, бо мої накази розумні.

— А як же мій захід сонця? — нагадав маленький принц, який, спитавши про щось, ніколи не відступав, доки не діставав відповіді.

— Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб воно зайшло. Але в своїй мудрості правителя почекаю, коли будуть сприятливі умови.

— А коли це буде? — поцікавився маленький принц.

— Гм... гм... — відповів король, спочатку заглянувши у товстий календар. — Це буде... гм, гм... сьогодні це буде о сьомій годині сорок хвилин вечора. І тоді ти побачиш, як точно виконуються мої накази.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що тут не завжди можна побачити захід сонця. І потім уже він трохи нудьгував.

— Мені більше тут нічого робити, — сказав він королю, — Пора в дорогу.

— Залишся! — мовив король, дуже гордий з того, що в нього є підданий. — Залишся, я призначу тебе міністром.

— Міністром чого?

— Міністром... міністром юстиції.

— Але ж тут нікого судити!

— Це невідомо, — заперечив король. — Я ще не все королівство оглянув. Я дуже старий, для карети нема в мене місця, а ходити пішки стомлююсь.

Маленький принц нахилився і ще раз глянув на другий бік планети.

— О! Я вже подивився! — вигукнув він. — Там більше нікого немає.

— Тоді судитимеш самого себе, — відповів король. — Це важче. Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зможеш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий.

— Сам себе я хоч де можу судити, — сказав маленький принц. — Нема чого мені тут жити. (...)

«Дивні люди ці дорослі», — подумав маленький принц, мандруючи далі. (...)

ХІ

1. Чи правильне визначення дав честолюбець слову «шанувати»? Як ви розумієте значення цього слова?
2. Що в поведінці чоловіка здалося маленькому принцovi дивним?

На другій планеті жив честолюбець.

— А-а, ось і шанувальник прибув! — скрикнув він, ще здалеку помітивши маленького принца.

Адже для пихатих усі інші — їхні шанувальники.

— Добридень, — сказав маленький принц. — який смішний у вас капелюх.

— Це для вітання, — пояснив честолюбець. — Щоб кланятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто ніколи не приходить.

— Он як? — сказав маленький принц, нічого не зрозумівши.

— Поплескай в долоні, — порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець, трохи піднявши капелюха, поштиво вклонився.

«Тут цікавіше, ніж у короля», — подумав маленький принц. І знов почав плескати в долоні. А честолюбець, піднімаючи свого капелюха, знову кланявся.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила маленького принца.

— А що треба зробити, щоб капелюх упав? — спитав він.

Але честолюбець не почув. Пихаті люди не чують нічого, крім похвали.

— Ти справді шануєш мене? — спитав він маленького принца.

— А що означає — шанувати?

— Шанувати — значить визнавати, що я найвродливіший, найкраще одягнутий, найбагатший і найрозумніший на планеті.

— Але ж на твоїй планеті ти один!

— Зроби мені ласку, все одно шануй мене!

— Я шаную, — сказав маленький принц, легенько стенувши плечима, — та яка тобі від того користь?

І він утік від честолюбця.

«Ці дорослі — таки дуже дивні люди», — простодушно подумав він, мандруючи далі. (...)

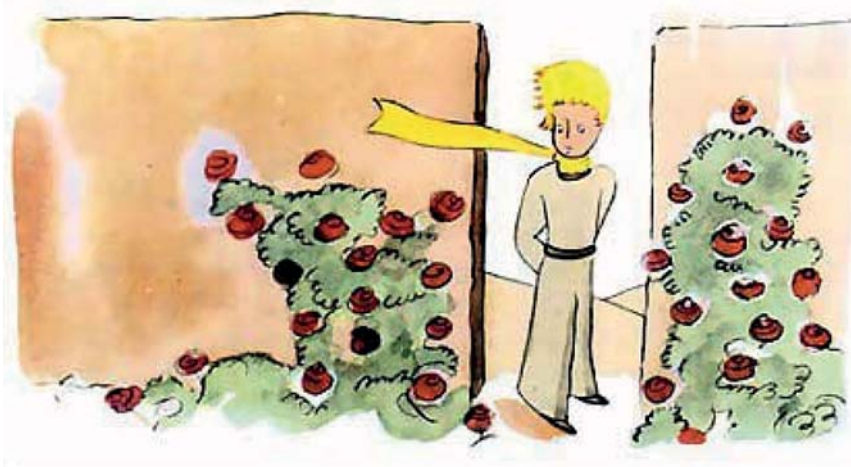
XX

Прослухайте аудіотекст. Чому заплакав маленький принц? Що його засмутило?

audio-text

XXI

Який секрет довірив лис маленькому принцові? Що означає цей секрет?

Отоді й з'явився лис.

— Добрий день, — сказав лис.

— Добрий день, — чемно відповів маленький принц і озирнувся, проте нікого не побачив.

— Я тут, — пролунав голос, — під яблуною.

— Хто ти? — спитав маленький принц. — Ти такий гарний...

— Я — лис, — сказав той.

— Пограйся зо мною, попросив маленький принц. — Мені так сумно...

— Я не можу з тобою гратися, — відказав лис. — Я не приручений.

— О! Вибач, — мовив маленький принц.

І, подумавши, додав:

— А що означає «приручити»?

— Ти нетутешній, — сказав лис. — Що ти шукаєш?

— Я шукаю людей, — відповів маленький принц. — А що означає «приручити»?

— Люди, — сказав лис, — мають рушниці і ходять на полювання. Це так ускладнює життя! І ще вони розводять курей. Це єдина користь од них. Ти шукаєш курей?

— Ні, — мовив маленький принц. — Я шукаю друзів. А що означає «приручити»?

— Це давно забуте поняття, — сказав лис. — Воно означає повернути до себе. (...)

Лис замовк і довго дивився на маленького принца.

— Будь ласка... приручи мене!

— Я б з радістю, — відповів маленький принц, — але в мене мало часу. Мені ще треба знайти друзів і узнати багато різних речей.

— Узнати можна тільки те, що приручиш, — сказав лис. — У людей вже немає часу щось узнати. Вони купують речі готівими у торговців. Але ж немає таких торговців, що продавали б друзів, і тому люди вже не мають друзів. Як хочеш мати друзів — приручи мене! (...)

Маленький принц пішов подивитися на троянди.

— Ви зовсім не схожі на мою троянду, — сказав він їм, — ви ще ніщо. Ніхто вас не приручив, і ви нікого не приручили. Ви такі, як раніше був мій лис. Він був схожий на сто тисяч інших лисів. Але я з ним потоваришував, і тепер він став єдиним у цілому світі...

І маленький принц повернувся до лиса.

— Прощавай... — сказав він.

— Прощавай, — відповів лис. —
Ось мій секрет. Він дуже простий:
добре бачить тільки серце. Найго-
ловнішого очима не побачиш.

— Найголовнішого очима не
побачиш, — повторив маленький
принц, щоб краще запам'ятати.

— Твоя троянда така дорога
тобі через те, що ти віддав їй стіль-
ки часу.

— Моя троянда така дорога
мені... — повторив маленький
принц, щоб краще запам'ятати.

— Люди забули цю істину, —
сказав лис. — Але ти не повинен
забувати. Ти назавжди береш на
себе відповідальність за того, кого
приручив. Ти відповідаєш за свою
троянду...

— Я відповідаю за свою троян-
ду... — повторив маленький принц,
щоб краще запам'ятати. (...)

*(Переклад Анатолія Перепаді,
Анатолія Жаловського)*

Владислав Єрко. Ілюстрації
до твору «Маленький принц».
2015 р.

Сучасна історія про маленького принца

Сюжет про маленького принца привертає увагу сучасних кінематографістів, які по-своєму переосмислюють книжку Антуана де Сент-Екзюпері. У 2015 р. у Франції було знято анімаційний фільм «Маленький принц» (режисер Марк Осборн) за мотивами повісті-казки.

У стрічці з героями твору письменника — маленьким принцом і пілотом — зустрілася сучасна дівчинка. Що з того вийшло — дивіться!
Як ви гадаєте, навіщо творці фільму осучаснили відому історію? Які ідеї втілено в сучасній кіноверсії про маленького принца?

express-
lesson

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Яким ви уявляєте маленького принца?
2. Що стало основою дружби пілота і юного героя?
3. Які дорослі трапилися на шляху маленького принца? Які аспекти суспільства втілені в них?
4. Що хвилювало маленького принца у світі та людях?
5. Прокоментуйте висловлення лиса: «Якщо хочеш мати друзів — приручи мене».

check
yourself

Аналіз та інтерпретація

6. Назвіть ознаки народної казки у творі Антуана де Сент-Екзюпері.
7. Доведіть, що твір «Маленький принц» є притчею.
8. Розкрийте алегоричний зміст образів: пустеля, троянда, баобаби, лис, криниця, зірки.

Творче самовираження

9. Створіть малюнки (1—2) до улюблених епізодів твору. Доберіть до них цитати.
10. Уявіть, що ви зустріли маленького принца. Про що б ви з ним поговорили? Напишіть діалог (12—15 речень).

Кадр
із мультфільму
«Маленький
принц» (режисер
Марк Осборн,
Франція, 2015)

11. *Робота в групах.* Придумайте сюжет про зустріч маленького принца з принцесою. Створіть комікс або аніме. Прокоментуйте.

Цифрові навички

12. Підготуйте пост або буктрейлер про книжку «Маленький принц». Розмістіть у безпечній соцмережі.

Дослідження і проекти

13. Дослідіть властивості баобабів і підготуйте повідомлення. Чому саме це дерево обрав письменник для сюжету у своїй книжці?
14. Підготуйте проєкт на тему «Небесні тіла у книжці “Маленький принц”». Створіть постер, прокоментуйте.

Життєві ситуації

15. Чи відомий вам стан самотності? Як ви долаєте його?
16. Якби маленький принц опинився в сучасній Україні, хто з дорослих видався б йому «дивним»?
17. Чого навчають сучасних дітей і підлітків маленький принц і пілот?
18. Уявіть, що у вас є власна планета. Як би ви влаштували на ній своє життя? Якими принципами керувалися б?

Кадр із мультфільму «Маленький принц» (режисер Марк Осборн, Франція, 2015)

Акутаґава Рюноске (1892–1927)

Якщо ти народився в хатинці,
але маєш мудрість, ти подібний
на квітку лотоса, що виростає
з бруду.

*З японської книги
«Повчання для юнацтва»*

Чи має людина відповідати за власні вчинки? Перед ким — перед Богом, людьми чи собою?

У Японії імена людей звучать не так, як у нас, європейців. Спочатку там називають прізвище, а потім — ім'я. Тож *Акутаґава* — прізвище класика японської прози, а *Рюноске* — його ім'я.

Акутаґава Рюноске народився в Токіо. Коли йому виповнилося десять років, померла мати, а його всиновив дядько — Мітіакі Акутаґава (митець мав родинне прізвище матері).

У 1913 р. Акутаґава Рюноске вступив на відділення англійської літератури філологічного факультету Токійського імператорського університету, де почав писати свої перші твори й разом із друзями видавав журнал «Сінсітьо» («Нова течія»). У 1915 р. вийшли друком оповідання «Ворота Расьомон», а в 1916 р. — «Ніс», які засвідчили появу нового таланту в японській літературі.

Найпопулярнішими збірками новел письменника є «Расьомон» (1917), «Тютюн і диявол» (1917), «Ляльковод» (1919), «Обертвий ліхтар» (1920), «Нічні квіти» (1921) та ін. Акутаґава Рюноске цікавився історією Японії, її культурою та релігією, а також європейськими здобутками, опановував досвід зарубіжних митців. Перша зустріч з письменником може ста-

ти початком тривалого діалогу з ним протягом життя. Завдяки його творам ми можемо побачити себе і навколишній світ іншими очима.

Мейдзі – епоха модернізації Японії

Токіо — порівняно нова назва столиці Японії. Колись японці використовували назву *Едо*. Протягом двохсот шістдесяти років країною правив уряд сьогунів, очільників самураїв, який походив з клану Токуґава. У 1868 р. уряд Токуґава було розпущено і почав працювати новий уряд на чолі з імператором. Ця подія відома в історії Японії як «реставрація Мейдзі», названа на честь імператора. Епоха Мейдзі тривала з 1868 до 1912 р. До речі, Мейдзі з японської означає «освічене правління». Уряд Мейдзі поставив собі за мету модернізувати Японію, спираючись на досвід інших країн. Тому цей час називають ще «епохою змін», або «епохою модернізації». Тоді було змінено не лише назву столиці, систему управління, освіту та інші сфери життя, а й культуру, літературу, мову. Акутаґава Рюноске, який народився в епоху Мейдзі, стояв біля витоків модернізації японської мови та художньої літератури, формування нових тенденцій і стилів. Він використовував елементи японських, китайських та інших старовинних

Сейкі Курода. Біля ставка. 1897 р.

Сейкі Курода. Жінки з хризантемами. 1891 р.

текстів, поєднуючи їх з європейськими традиціями. Тому Акутаґаву Рюноске називають одним з перших модерністів у Японії.

Культура буддизму

У новелі «Павутинка» Акутаґава Рюноске відобразив уявлення та вірування японців, пов'язані з Буддою. Найдавнішою релігією японців був *синтоїзм* («синто» означає «шлях богів»), основна мета якого — осмислення та виконання волі предків у сім'ї, суспільстві, державі. А в VI ст. в Японії поширився *буддизм*, який приніс ідею особистої відповідальності людини за власні вчинки. Божество Будда є центральним символом буддизму. Це вчення спрямоване на духовне вдосконалення людини, на те, щоб вона пізнала саму себе й усвідомила, що «нічого не лишається без відповіді»: якщо ти вчиняєш добре, то на тебе чекає добро, а якщо погано, тобі доведеться відповідати перед вищою силою. У буддизмі поширене поняття *нірвана* — стан духовного просвітлення, якого має прагнути кожна

Буддйський храм Кійомідзу («Чиста вода»), м. Кіото (Японія). Сучасне фото

Статуя Будди в храмі Кійомідзу, м. Кіото (Японія)

людина. У широкому сенсі Будда — теж Просвітлення, Мудрість, Істина і Справедливість. У Японії збереглося багато буддистських культурних пам'яток — храмів, монастирів, творів образотворчого мистецтва тощо.

«ПАВУТИНКА»

Філософський зміст. Новелу «Павутинка» вперше було опубліковано в 1918 р. в журналі «Червоний птах». Його видавала група японських письменників у 1918—1936 рр. спеціально для дітей з метою розвитку їхніх талантів та утвердження моралі. Однак твір «Павутинка» є актуальним і для дорослих читачів, адже в ньому йдеться не лише про вчинки людини, а й про філософські поняття — добро і зло, рай і пекло, стосунки особистості з Богом, ставлення до природи, взаємини між людьми тощо.

Сюжет випробування. Події твору відбуваються в пеклі, де опинився за свої гріхи головний герой твору Кандата. Він багато поганого зробив у своєму житті, але єдиний раз вчинив добре — пожалів маленького павучка. За це Будда вирішив дати шанс

Охара Косон. Із серії «Лотоси». 1912—1918 рр.

Кандаті врятуватися і спустив йому павутинку, щоб той міг вибратися нагору. Це стало моральним випробуванням для героя, і він його не витримав.

Лотос — головний символ твору. Новелу Акутаґави Рюноске можна вважати притчею про відповідальність людини за свої вчинки. А притчам притаманні різноманітні символи, що мають прихований смисл. Серед них — квітка лотосу, що символізує вчення Будди, утілюючи досконалість, мудрість, духовну чистоту, прагнення до моральної довершеності й просвітлення. Лотос також нагадує про те, що хоч у якому б середовищі народилася людина і хоч де б перебувала, вона здатна досягти високого ідеалу. Адже лотос починає рости на дні озера, у бруді й воді, а коли виходить на поверхню, перетворюється на чудову квітку. Тому ще одне символічне значення лотоса — це перемога краси й чистоти над брудом життя.

presentations

ПАВУТИНКА (1918)

НОВЕЛА

I

1. Чому Кандата опинився в пеклі?
2. Як Будда вирішив допомогти Кандаті? Чому?

audio-text

Одного дня самотній Будда знічев'я похажав берегом озера Лотосів. Білосніжні, як перли, квіти на воді зі своїх золотистих тичинок ненастанно ширили навкруги невимовно приємні пахощі. У раю був ранок.

Будда пройшов над островом, потім став і крізь листя лотосів, що вкривали поверхню води, подивився вниз. Під озером було пекло, а тому крізь прозору, як кришталь, товщу води, наче в стереоскопі, ясно прозирала ріка *Сандзунокава*¹ й Шпиляста гора. Погляд Будди привернув чоловік на ім'я Кандата, що разом з іншими грішниками, яких аж кишіло, мучився в

¹Сандзунокава — тут: у буддійській релігії ріка, через яку переправляються на той світ душі померлих.

пеклі. Той Кандата, великий лиходій, за життя вбивав людей, підпалював їхні оселі й учинив чимало інших злочинів. А добро зробив лише один раз. Якось, мандруючи густим лісом, він побачив, як через стежку повзе павучок. Кандата підняв було вже ногу, готуючись його роздушити, та враз передумав: «Ні, не треба. Хоч воно й мале, але теж, напевне, хоче жити. Тож шкода безпричинно вкорочувати йому віку».

Споглядаючи пекло, Будда згадав, як Кандата врятував життя павукові, й вирішив віддячити йому за добро — при нагоді допомогти вибратися з пекла. На щастя, поблизу над зеленим, як маляхит, листям лотосу райський павук плів свою чарівну сріблясту нитку. Будда взяв павутинку і мимо сніжно-білих, як перлина, квітів швидко спустив її далеко-далеко вниз, до самого пекла.

II

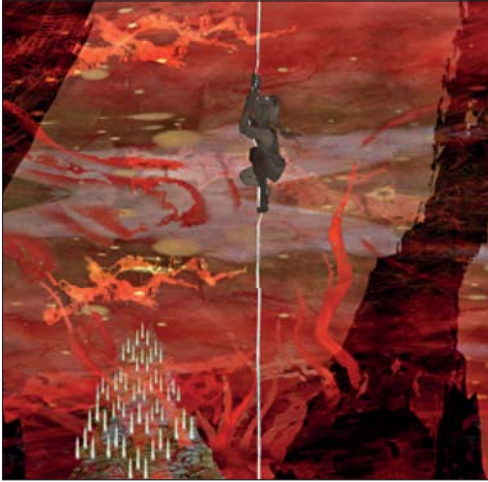
1. *Що було підставою для радості Кандати?*
2. *Чи мав він право мріяти про рай?*

Там, на дні пекла, у Кривавому озері борсався Кандата. Хоч куди глянь, усюди тьма кромішня, і тільки коли-неколи в тій темряві зблисне вістря Шпилястої гори. (...)

Та якось ненароком він звів очі вгору: з далекого неба над Кривавим озером у п'ятмі, немов боячись людського ока, пови-

Мідзуно Пурін. Ілюстрації до твору «Павутинка». 2011 р.

сла блискуча сріблиста павутинка. Уздрівши над головою павутинку, Кандата на radoцax аж сплеснув у долоні: учепившись за неї, напевне, можна далеко полізти, навіть з пекла вибратися. Якщо все піде на лад, то і в раю можна опинитися. А тоді вже не доведеться страждати на Шпилястій горі й потопати у Кривавому озері.

Отак розмірковуючи, Кандата мерщій учепився руками за павутинку і відчайдушно почав дертися вгору. Ясна річ, такому лиходієві, як Кандата, до цього не треба було звикати. Та хоч як він силкувався, а догори піднятися було не легко — рай і пекло віддаляла не одна тисяча *рі*¹. Зіп'явшись трохи, Кандата втомився й навіть не міг рукою ворухнути. Що ж тут удієш? Вирішивши перепочити, Кандата повис на павутинці й зиркнув униз.

А все-таки його зусилля не пропали марно. Криваве озеро, що в ньому він потопав, за такий короткий час зникло в п'тьмі, а страшна своїм тьмяним блиском Шпиляста гора вже опинилася під ногами. «Якщо так і далі, то скоро і з пекла, напевне, видобудуть». Обхопивши руками павутинку, Кандата зраділим, як ніколи, голосом прокричав: «Наша взяла! Наша взяла!». Та нараз він схаменувся — слідом за ним, як мурашня, по павутинці вгору п'ялася сила-силенна грішників. (...) Треба негайно щось придумати, інакше павутинка увірветься.

¹Рі — міра довжини (3,9 км).

Мідзуно Пурін. Ілюстрації до твору «Павутинка». 2011 р.

І Кандата щосили закричав: «Гей, грішники! Це моя павутинка. Хто вам дозволив чіплятися за неї? Ану, спускайтеся вниз!».

Але тої ж миті павутинка зненацька розірвалася саме над Кандатою і він, закрутившись дзиг'юю, швидко зник у темряві. В імлистому просторі, виблискуючи, лише висіла тоненька райська павутинка.

express-
lesson

III

Чому обличчя Будди посмутніло?

Стоячи на березі озера Лотосів, Будда від початку до кінця стежив за цією сценою. А як Кандата каменем упав у Криваве озеро, обличчя Будди посмутніло і він пішов далі. Мабуть, жалюгідним здався йому Кандата, який намагався тільки сам вилізти з пекла, але був заслужено покараний за своє черстве серце й знову опинився в безодні.

А лотосу до всього байдуже. Його білий, як перлина, цвіт похитував вінчиками коло ніг Будди, а золотисті тичинки сповнювали повітря невимовно приємними пахоцями. У раю бралось до полудня.

(Переклад Івана Дзюба)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. За які вчинки Кандата опинився в пеклі?
2. Чому Будда звернув увагу саме на нього?
3. Чи було достатньо одного доброго вчинку, щоб Кандата міг мріяти про порятунок?
4. Чи використав Кандата шанс урятуватися?
5. У якому місці обірвалася павутинка? Чи випадково?
6. *Дискусія.* Чи мав право Кандата привласнювати павутинку? До чого це призвело?

check
yourself

Аналіз та інтерпретація

7. Назвіть частини твору. Поясніть обрані вами назви.
8. Знайдіть і виразно прочитайте кульмінаційний момент новели. Які риси характеру виявив герой?
9. Сформулюйте ідеї твору.
10. Розкрийте символічний зміст образів — лотос, павук, павутинка, річка, озеро.

Творче самовираження

11. Напишіть твір-роздум на тему «Лотос і павутинка для людини».

Цифрові навички

12. За допомогою інтернету знайдіть світлини або ілюстрації, що підходять до певних епізодів твору. Продемонструйте і прокоментуйте.

Дослідження і проекти

13. *Робота в групах.* Підготуйте проект на одну з тем (за вибором):
 - 1) «Японський живопис кінця XIX — початку XX ст.»;
 - 2) «Культура сучасної Японії»;
 - 3) «Традиційне вбрання японців»;
 - 4) «Популярні свята в Японії».

Життєві ситуації

14. Напишіть список людських вад, які засуджено у творі. Які вади, на вашу думку, варто додати до цього списку?
15. У статті «Мораль завтрашнього дня» Рюноске Акутаґава писав про те, що вчорашня мораль була феодальною (коли діяло правило залежності від господаря), сьогоднішня мораль — індивідуалістична (тобто кожен сам за себе), а завтрашня мораль має орієнтуватися на соціальну спільноту. Як ви вважаєте, якої моралі потребує сучасна Україна для розвитку й процвітання? Поясніть.

7

Сутність людини

Художність як критерій оцінювання творів мистецтва

Мистецтво дає духовну мету нашому існуванню.

Рей Бредбері

Які твори, на вашу думку, можна назвати художніми, а які — нехудожніми? Наведіть приклади.

Світ постійно змінюється, відповідно змінюються й форми сучасного мистецтва. У ньому з'являються дивовижні персонажі, неймовірні сюжети, фантастичні прогнози. Ми щодня стикаємося з творами не лише класичного мистецтва, визнаного десятиліттями й навіть століттями, а й масового. Тому необхідно навчитися відрізняти *справжнє* від *несправжнього*, *художнє* від *нехудожнього*, тобто виробити власний естетичний смак.

Художність — це критерій, за яким оцінюють твори мистецтва. Тож як визначити художні твори? Насамперед ці твори повинні мати загальнолюдське й національне значення, бути актуальними не тільки для своєї доби, а й для багатьох поколінь, отримати суспільне визнання в різних країнах. Поняття «художність» означає також майстерність письменника, який своїми творами репрезентує власну самобутність і водночас свою країну, національну культуру, добу, літературні тенденції чи стилі. У художніх творах розкрито широкий спектр традиційних тем, проблем, образів, мотивів, що дає підстави для «діалогу культур» у часі й просторі. Художній твір також за-

Кадр із
кінофільму
«Солярис»
(режисер Стівен
Содерберг, США,
2002)

лишає широке поле для роздумів та інтерпретацій. Багатозначність, як ознака мистецтва загалом, притаманна кожному художньому твору зокрема.

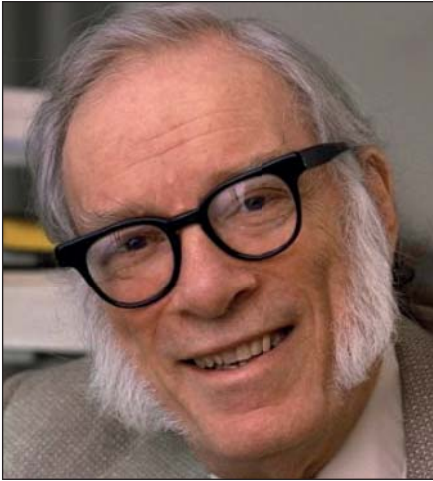
Категорія «художність» є плінною в історії літератури та мистецтва. Інакше кажучи, кожна епоха може додавати щось своє в розуміння того, що називають «красивим» чи «досконалим». Але справжні мистецькі здобутки вирізняються на тлі масової культури, крім вищезазначених ознак, ще й художньою цілісністю, гармонійною єдністю змісту та форми. Поняття «зміст» охоплює тему, проблему, ідею, провідний художній конфлікт, образи, а поняття «форма» — сюжет, композицію, художній простір і час, мову, специфічні для письменника/письменниці засоби вираження, індивідуальний стиль тощо.

Важливою ознакою справжнього мистецтва є наявність високої гуманістичної ідеї.

Дмитро
Лебедь. Політ
у 2073-й рік.
2023 р.

Айзек Азімов (1920–1992)

Наукова фантастика дає людству нові напрямки руху.

Айзек Азімов

1. Чи любите ви читати фантастичні твори? Чому?
2. Розкажіть про один із ваших улюблених фантастичних творів.
3. Якою ви уявляєте Україну майбутнього? Опишіть (усно) або намалюйте.

Одним з найпопулярніших сучасних фантастів світу є американський письменник Айзек Азімов (справжнє ім'я *Ісаак Юдович Озимов*). У м. Нью-Йорку минуло його дитинство і юність. Першою мовою майбутнього письменника був ідиш (ним розмовляли в родині), однак свої твори писав англійською, вивчивши її досконало.

Айзек Азімов став біохіміком, читав лекції для студентів у Колумбійському та Гарвардському університетах, а також писав наукові праці з біохімії, математики, міфології, астрофізики.

Його письменницький набуток становить майже п'ятсот книжок. Це науково-фантастичні романи, повісті, оповідання, новели.

Серед художніх творів письменника найпопулярнішими є збірка оповідань «*Я — робот*» (1950), романи «*Сталеві печери*» (1953), «*Оголене сонце*» (1954), «*Кінець Вічності*» (1955), «*Факс*» (1958), «*Самі боги*» (1972) та ін.

Айзек Азімов передбачив появу штучного інтелекту, космічні перельоти, розвиток робототехніки. Водночас попереджав

Дмитро Лебедь. Місто Венери. 2023 р. Робот ASIMO. Сучасне фото

про те, що суспільство, у якому люди не мислитимуть самостійно і забудуть про мораль, приречене на занепад. Письменник вірив, що наукова фантастика допоможе зберегти людяність і мир на Землі.

Музей майбутнього

У сучасну добу в різних куточках світу працюють музеї, у яких представлено наукові винаходи, прогнози майбутнього, фантастичні проєкти. У 2022 р. в м. Дубаї було відкрито Музей майбутнього у формі величезного ока. У цьому музеї можна уявити себе на іншій планеті, першовідкривачем далеких галактик, випробувачем новітніх приладів. Водночас експозиції нагадують відвідувачам, що

presentations

Музей
майбутнього,
м. Дубай
(Об'єднані
Арабські
Емірати).
Сучасне фото

треба зберігати живі почуття та емоції, не дозволяти цифровим технологіям руйнувати своє ество. *За допомогою інтернету здійсніть віртуальну мандрівку цим музеєм. Як ви гадаєте, чому його побудували у формі ока?*

«ФАХ»

Роздуми про майбутнє людини й людства. Світ, зображений Айзеком Азімовим у повісті «Фак», на перший погляд, є розумно та раціонально влаштованим. Тут панують дисципліна, порядок і культ освіти. Однак діти не вчать самостійно мислити та шукати інформацію, а за допомогою спеціальних технічних приладів отримують готові знання. Здається, це швидше й надійніше, однак спотворює людську природу, позбавляє особистість можливості бути собою, здатності мислити й творити. Люди в державі майбутнього, змальованій письменником, подібні до роботів, які мають виконувати лише те, що призначає влада. А тих, хто не вписується в «пронумеровану» більшість, хто виявляє схильність до самостійного мислення, відокремлюють від суспільства в спеціальні інтернати, створені для того, щоб плекати справжні таланти, які можуть проєктувати нові машини й визначати науково-технічний прогрес. Але більшість мешканців суспільства майбутнього, про яке йдеться у творі, не мають права вибору. *Чи правильно це — забирати в людини право на вільну думку? Який у цьому сенс?*

Образ Джорджа Плейтена. Головний герой повісті Джордж Плейтен був звичайним землянином, але вже з дитинства

Дмитро Лебедь.
Той, хто йде
попереду. 2023 р.

прагнув знань і вчився думати. Його вміння робити власні висновки виявилось в День читання. Це вважали «відхиленням» від норми та усталеного порядку. Пізніше, у День освіти, Джордж довів, що вміє не лише мислити, а й набувати знань, шукати відповіді на різноманітні запитання. Через цей «недолік» Джорджа помістили в «інтернат для недоуків». У такий жорстокий спосіб у державі майбутнього виявляли справжні таланти. Визнання того, що він не такий, як усі, непридатний до освіти й професії, ледь не вбило Джорджа. Але творчість, жага знань, прагнення мислити не дали йому загинути. Джордж почав читати й за допомогою книжок не лише набував знань, а ще й пізнавав себе, учився узагальнювати, робити висновки, бути вільним у своїй уяві та думках.

Проблема духовної реалізації людини. Джордж Плейтен покинув інтернат, відчувши в собі достатньо сили довести, що він здатний до плідної діяльності задля суспільства. В освіті його не цікавили матеріальні блага чи престиж. Наука була важливою для нього сама по собі. Це відчуття притаманне лише справжнім талантам.

Айзек Азімов порушив у повісті «Фах» багато питань, актуальних і нині. Як розвивати суспільство? Яка роль у цьому процесі належить освіті та як її вдосконалити? Навіщо у людей відбирають право на власну думку? Чим людина відрізняється від робота? Чи можна в людині вбити здатність до творчості й вільного мислення? *Поміркуйте над ними.*

ФАХ (1958)

ПОВІСТЬ

(Скорочено)

1. *Навіщо людині треба читати?*
2. *Чи хотіли б ви здобувати знання в такий спосіб, як Джордж Плейтен «навчився» читати?*

(...) Діти зібралися у просторій залі міського будинку Освіти. Цього місяця в усіх куточках Землі в мільйонах таких самих будинків зібралися такі самі групи дітей. Сірі сті-

ни зали та напруження дітей, що ніяковіли у незвичному святковому одязі, вплинули на Джорджа гнітюче. Він інстинктивно повівся так, як усі. Відшукав невеличку групу хлопців, що жили з ним на одному поверсі, і приєднався до них.

Тревіліян, який мешкав поруч, був ще по-дитячому кучматий. Від маленьких бачків і негустих рудих вусів, що виростуть у нього, тільки-но дозволить природа, його відокремлювало багато років. Він (для нього Джордж іще був Джорджі) гукнув:

— Ага! Злякався!

— Анітрохи, — заперечив Джордж і щиро додав: — А тато з мамою поклали на моїй тумбочці друкований текст, повернувся додому — прочитаю все до останнього слівця. (В ту мить найбільших страждань завдавали його власні руки: він не знав, куди їх подіти. Йому суворо наказали не чухати голови, не терти вух, не довбатися в носі й не пхати руки до кишень. Що ж йому було з ними робити!)

Тревіліян спокійно заклав руки до кишень і оголосив:

— А мій батько зовсім не хвилюється.

Тревіліян-старший майже сім років був за металурга на Діпорії, ось чому, вийшовши на пенсію і повернувшись на Землю, він мав вищий соціальний статус за своїх сусідів.

Взагалі повернення на Землю не заохочувалося через її перенаселення, але декому щастило повернутися. Насамперед, життя на Землі було дешеве, і пенсія — мізерна в умовах Діпорії — тут мала солідний вигляд. Крім того, декому надто приємно хизуватися своїми успіхами саме перед давніми друзями, а не перед рештою світу.

Своє повернення Тревіліян-старший обґрунтовував ще й іншим: якби він залишився на Діпорії, то довелось б там залишитися і його дітям, а це, своєю чергою, не давало б їм шансів згодом потрапити в інші світи, навіть у Новію, бо Діпорія мала зв'язок тільки з Землею.

Малий Тревіліян рано усвідомив цю істину. Ще до дня Читання він уже був переконаний, що врешті-решт житиме на Новії, і в розмовах завжди говорив про це.

Джордж, пригнічений майбутньою величиною Тревіліяна і думкою про власну нікчемність, негайно, захищаючись, перейшов у наступ:

— Мій тато теж не хвилюється. Просто хоче почути, як я читаю, і знає, що читатиму я добре. А твій батько, найпевніш, не хоче тебе слухати, бо знає, що нічого в тебе не вийде.

— Ба, вийде! А читання — це пусте. На Новії я найму людей, які мені читатимуть.

— Тому що ти сам читати не навчишся! Бо ти бовдур!

— А як я тоді потраплю на Новію?

І Джордж, украй розлючений, перекреслив усе:

— А хто тобі сказав, що ти потрапиш на Новію? Биймося об заклад, що ти нікуди не поїдеш!

Коротун Тревеліян почервонів:

— Та все ж трубоукладачем, як твій таточко, я не буду!

— Забери свої слова назад, дурню!

— Сам забирай!

Вони стояли лицем до лица. Правду кажучи, їм зовсім не хотілося битися, та в цьому чужому приміщенні вони прагнули якось розвіятися, вдатися до чогось звичного, щоб відчутти себе у «своїй тарілці». Джордж уже був готовий. Він стиснув кулаки й став у боксерську стійку, вирішивши у такий спосіб проблему з руками. Інші діти збуджено обступили їх. Лементові поклав край жіночий голос, що пролунав у залі, підсилений гучномовцем. Запанувала повна тиша. Джордж опустив руки і забув про Тревеліяна.

— Діти, — мовив голос, — зараз будемо називати ваші прізвища. Хто почує своє, повинен одразу підійти до когось із лю-

дей, що чекають біля стіни. Ви бачите їх? Вони вдягнені в червоне, їх легко знайти. Дівчата підуть праворуч, хлопці — ліворуч. А тепер подивіться, хто в червоному стоїть до вас найближче...

(...) Вони сіли на маленькі стільчики і знову чекали. Їх почали викликати по одному. Джорджа Плейтена назвали третім.

Він зайшов у велику кімнату, захаращену страхітливою апаратурою з безліччю кнопок на прозорих панелях. Посеред кімнати стояв письмовий стіл, де сидів якийсь чоловік.

— Джордж Плейтен? — запитав він.

— Так, сер, — уривчасто прошепотів Джордж, змучений нескінченим очікуванням і блуканням по кімнатах. Він уже мріяв про те, щоб усе швидше скінчилося.

Чоловік за письмовим столом сказав:

— Мене звуть лікар Ллойд. Як ти себе почуваєш, Джордже? (...)

Лікар простяг йому картку.

— Ти знаєш, що оце за знаки?

І хоча Джордж чудово знав про своє невігластво, несподіване запитання примусило його глянути на картку, ніби він уже навчився читати. Однак значки так і залишилися незрозумілими, і він повернув картку лікареві.

— Ні, сер.

— А чому?

У Джорджа раптом виникла підозра: а чи не з'їхав лікар з глузду? Хіба ж він не знає чому?

— Бо я не вмію читати, сер.

— А хотілося б тобі навчитися?

— Так, сер.

— А для чого, Джордже?

Спантеличений, він витріщив очі. Ніхто зроду не запитував його про таке, і він розгубився.

— Я не знаю, сер.

— Друкована інформація буде направляти тебе все життя. Навіть після дня Освіти ти повинен багато чого навчитися. І знання ти здобуватимеш з таких-от карток, з книжок, з телевізійних екранів. Друковані тексти розкажуть тобі стільки корисного й цікавого, що не вміти читати було б так само погано, як зовсім не бачити. Тобі зрозуміло?

— Так, сер.

— Ти боїшся, Джордже?

— Ні, сер.

— Чудово. Тепер я поясню тобі, з чого ми почнемо. Я прикладу ці дротики до твого чола над кутиками очей. Вони приліпляться до шкіри, не завдаючи тобі ніякого болю. Потім я увімкну децю, і почувється дзижчання. Воно здаватиметься тобі незвичним, і, може, тобі буде трохи лоскітно, але це теж зовсім не боляче. Та, якщо ти все ж відчуєш біль, скажи мені, і я одразу вимкну апарат. Але боляче не буде. Ну що, домовились?

Судомно ковтнувши, Джордж кивнув.

— Ти готовий?

Джордж знову кивнув. Заплющивши очі, він чекав, поки лікар готував апаратуру. Батьки про все це йому розповідали. Вони теж запевняли, що боляче не буде. Однак старші хлопці, яким уже виповнилося десять, а то й дванадцять років, завжди дражнили восьмирічних, тих, хто чекав свого дня Читання, попереджаючи: «Бережися голки». В тихому закутку по секрету розповідали: «Вони розітнуть тобі голову величезним ножом з гаком на кінці», — і таке інше з жахливими подробицями.

Джордж ніколи не вірив їм, та вночі його мордували кошмари. І тепер, заплющивши очі, він опинився наодинці зі страхом.

Він відчув дротики на скронях. Дзижчання линуло звідкись здаля і поглиналося гупанням крові у вухах, що озивалося відлунням, наче в печері. Наважившись, він повільно розплющив очі.

Лікар стояв до нього спиною. З одної машини виповзала вузька паперова стрічка, де було видно хвилясту фіалкову лінію. Лікар відривав її і вкладав у щілину іншої машини. Машина викинула невеликий шматок плівки, її лікар уважно вивчав. Нарешті він повернувся до Джорджа і якимось дивно звів брови.

Дзижчання припинилося.

— Вже все? — прошепотів Джордж.

— Так, — заклопотано сказав лікар.

— І я вже вмю читати? — Джордж не відчував у собі ніяких змін.

— Що? — перепитав лікар, і на обличчі його майнула несподівана посмішка. — Все йде як годиться, Джордже. Читати будеш за п'ятнадцять хвилин. А зараз ми попрацюємо з іншою машиною, і це буде трохи довше. Я закрию тобі нею голову, а коли увімкну апарат, ти якийсь час нічого не бачитимеш і не

чутимеш, але це не боляче. Про всяк випадок я дам тобі в руки вимикача. Якщо все-таки відчуєш біль, натиснеш на цю маленьку кнопку, і апарат вимкнеться. Гаразд?

Пізніше Джорджеві розповіли, що вимикач був несправжній і його давали дитині тільки для того, щоб вона почувала себе певніше, та все ж він не був переконаний, що так воно було насправді, бо сам тої кнопки не натискав.

Йому одягли на голову великий шолом, вимощений усередині гумою. Три-чотири невеликі опуклості присмокталися до голови, але він відчув тільки легкий дотик, який одразу ж зник. Болю не було.

Звідкись іздалеку долинув лікарів голос:

— Ну як, Джордже, все гаразд?

І тоді, без будь-яких попереджень, його наче оповило грубою повстиною, відокремивши від буття. Він не чув власного тіла, зникли відчуття, весь довколишній світ, зостався тільки він сам і голос, що зринав із безодні й щось шепотів... шепотів...

Напружившись, він намагався почути й зрозуміти те невловиме, та між ним і шепотом лежала груба повстина.

Потім з нього зняли шолома. Яскраве світло вдарило в очі, а лікарів голос тарабанів у вуха:

— Ось твоя картка, Джордже. Скажи, що тут написано?

— Тут написано... написано: «Плейтен Джордж. Народився 13 лютого... року, батьки — Пітер і Емі Плейтен, місце...» — і затнувся від хвилювання.

Роберт Макколл.
Метрополіс.
1980-ті роки

— Ти вмієш читати, Джордже, — підбадьорив лікар. — Усе вже позаду.

— Назавжди. Я не розучуся?

— Звичайно, ні. — Лікар нахилився і, як дорослому, потис йому руку. (...)

1. Що здивувало лікаря Антонеллі в поведінці Джорджа?

2. Про що пошкодував Джордж?

Куди потрапив Джордж Плейтен? Чому це стало для нього трагедією?

audio-text

Джордж дістався до дверей з номером 15-С. Його завели в пусту кімнату і залишили. На якусь мить він піднісся духом. Якби ця кімната була для чорноробів, тут, звичайно, вже сиділи б десятки юнаків.

Біля невисокої, заввишки по пояс, переділки ковзнули розсувні двері, й до кімнати зайшов літній сивоголовий чоловік. Він посміхнувся, показавши рівні, мабуть, штучні, зуби. Проте у нього було молоде гладеньке обличчя й гучний голос.

— Добрий вечір, Джордже! — привітався він. — Бачу, цього разу до нас у сектор потрапив тільки один.

— Тільки один? — безпорадно запитав Джордж.

— Таких, як ти, на Землі тисячі. Ти не самотній.

Джордж почав дратуватися.

— Я нічого не розумію, сер, — сказав він. — Яка в мене класифікація? Що тут коїться?

— Спокійно, синку. З тобою все гаразд. Таке могло б статися з кожним. — Він простягнув руку, і Джордж машинально взявся за неї. Тепла долоня міцно потисла Джорджеву долоню. — Сідай, синку. Мене звуть Сем Елленфорд.

Джордж нетерпляче кивнув.

— Я хочу знати, в чім річ, сер?

— Природно. По-перше, Джордже, ти не можеш бути програмістом. Думаю, ти сам уже збагнув.

— Так, — з гіркотою в голосі погодився Джордж. — Але ким же я тоді буду?

— Таке важко пояснити, Джордже. — Елленфорд помовчав, а потім вимовив: — Ніким.

— Що?!

— Ніким!

— Що це означає? Чому ви не можете дати мені фаху?

— В цьому разі, Джордже, у нас немає вибору. За нас вирішує структура твого мозку.

Джордж пожовтів і витріщив очі.

— З моїм мозком щось не так?

— У ньому є якісь зміни. Гадаю, з погляду фахової кваліфікації, ти можеш вважати, що в ньому є порушення.

— Але чому?

Елленфорд знизав плечима.

— Ти, звісно, знаєш, яким чином діє земна Програма Освіти: практично всяка людина спроможна засвоїти будь-які знання, але кожен окремий мозок краще підходить до одних видів знань, ніж до інших. Ми намагаємося, по змозі, поєднувати структуру мозку з відповідними знаннями даного фаху, виходячи з потреби на спеціальність.

Джордж кивнув:

— Так, я знаю.

— Проте інколи, Джордже, нам трапляється юнак, у якого інтелект не підходить для накладання будь-яких знань.

— Ви хочете сказати, що я не здатен здобути освіти?

— Саме це я маю на увазі.

— Казна-що. Я ж тямлю. Я можу зрозуміти...

Він безпорадно озирнувся, наче шукаючи якоїсь нагоди довести, що мозок його працює справно.

— Будь ласка, глянь на речі тверезо, — поважно сказав Елленфорд. — Ти розумний. Поза всяким сумнівом. Твій інтелект навіть вищий за середній. На жаль, це не має відношення до накладання знання на мозок. І взагалі, сюди завжди потрапляють розумні люди.

— Ви хочете сказати, що я не годжуся навіть у дипломовані чорнороби? — промимрив Джордж. Навіть така перспектива здавалася йому кращою, ніж розчахнута поряд із ним безодня. — Що ж такого треба знати, щоб стати чорноробом?

— Ти недооцінюєш чорноробів, юначе. Існує багато різновидів професії чорнороба, і кожен з них має свій досить складний комплекс знань. Крім того, для цього фаху ми повинні добирати не тільки відповідні розуми, а й відповідні тіла. Ти не при-

датний для цього, Джордже. Якби ти й став чорноробом, то тебе на довго б не вистачило.

Джордж знав, що йому бракує фізичної сили.

— Але я ніколи не чув, щоб хтось не мав фаху, — заперечив він.

— Таких небагато, — визнав Елленфорд. — І ми охороняємо їх.

— Охороняєте? — Джордж відчув, як у збентеженій душі зростає страх.

— Тобою опікується планета, Джордже. З тієї миті, як ти зайшов у ці двері, ми почали виконувати свої обов'язки. — І він усміхнувся.

То був аж надто лагідний усміх. Джорджеві він здався усміхом власника, усміхом дорослого до безпорадної дитини.

— Виходить, я потраплю до тюрми? — спитав він.

— Боронь боже. Ти житимеш з такими, як ти.

З ТАКИМИ, ЯК ТИ. Ці слова громом вибухнули Джорджеві у вухах.

— Ти будеш мати спеціальний догляд. Ми піклуватимемося про тебе, — запевнив Елленфорд. (...)

Джордж потрапив до інтернату. Минув шок від того, що з ним сталося. Але юнака не полишало відчуття власної нікчемності. Сусід по кімнаті — Хейлі Омейні — намагався пояснити Джорджеві, що в інтернаті теж можна здобути

Роберт Макколл.
Метрополіс.
1980-ті роки

фах, але складним і дуже повільним шляхом — за допомогою книжок. Проте Джордж прагнув до рішучіших дій і не хотів здаватися. Щороку мріяв про Олімпіаду, де молоді люди у змаганнях виборюють фахову першість, щоб дістати місця на нових планетах. Нарешті вирішив утекти й спробувати власні сили.

Прослухайте аудіотекст. Чому Тревіліян не зміг виграти змагання? Чи слухну пораду дав йому Джордж?

audio-text

Несподіваний захисник Джорджа виявився впливовою людиною і організував неймовірне — розмову юнака з особою з іншої планети — новіанином. Джордж був упевнений, що зможе його переконати.

Що запропонував Джордж Плейтен у розмові з новіанином? Чи слухна то була пропозиція?

(...) Джордж спробував триматися невимушено. Всі вони, як новіани, так і земляни, кожний по-своєму «вчачали» його, як жука на голці. Інженеску тепер сидів у кутку й спостерігав за ним широко розкритими очима. (...)

— Не думайте, що я жартую. Стрічки дійсно нічого не варті. Вони вчать надто багатьох речей і надто безболісно. Людина, яка отримує знання з їхньою допомогою, не уявляє, як можна вчитися інакше. Її знання застигають у тому вигляді, в якому вона бере їх зі стрічки. А якби замість того щоб напихати людину стрічками, її примусили з самого початку вчитися, так би мовити, вручну, вона звикла б учитися самотужки й продовжувала б навчання далі. Хіба це не розумно? А коли звичка буде добре розвинена, людині можна дати трохи знань через стрічку, щоб заповнити прогалини чи уточнити деякі деталі. А далі вже вона вчитиметься самостійно. Таким чином ви зможете своїх металургів, що знають спектрограф Хенслера, навчити користуватися спектрографом Бімена, і вам не доведеться прилітати на Землю по нові моделі спеціалістів.

Новіанин кивнув.

— А звідки отримують знання, окрім стрічок? З міжзоряного простору?

— З книжок. Вивчаючи самі апарати. Думаючи.

— З книжок? Як же можна зрозуміти книжки, не здобувши освіти?

— Книжки складаються зі слів, а більшу частину слів можна зрозуміти. Спеціальні ж терміни можуть роз'яснити ті фахівці, яких ви вже маєте.

— А як бути з читанням? Ви припускаєте використання стрічок, по яких учаться читати?

— Гадаю, з тими стрічками все гаразд, хоча й не бачу причин, чому не можна вчитися читати старим методом. У всякому разі, частково.

— Щоб із самого початку виробити звичку до самостійних знань? — запитав новіанин.

— Так, так, — радісно підтвердив Джордж; цей чоловік вже почав розуміти його. (...)

— А самі ви намагалися вчитися по книжках? Чи це тільки ваша теорія?

Джордж повернувся й швидко глянув на Інженеску, та історик лишався незворушним. На його обличчі застигла тільки доброзичлива цікавість.

— Намагався.

— І ви вважаєте, з цього щось виходить?

Дмитро Лебедь. Ілюстрація до твору «Фах». 2023 р.

Нікос Гіфтакіс. Думка. 2010-ті роки

— Так, вельмишановний, — відповів Джордж. — Візьміть мене з собою на Новію. Я можу скласти програму і керувати...

— Зачекайте, я маю ще декілька питань. Як ви гадаєте, скільки вам потрібно буде часу, щоб стати металургом, який вміє працювати з біменівським спектрографом, якщо припустити, що почнете вчитися, не маючи ніяких знань і не використовуючи стрічок освіти.

Джордж завагався.

— Ну... можливо, кілька років.

— Два роки? П'ять? Десять?

— Не можу сказати, вельмишановний.

— Бачите, це найголовніше питання, і ви повинні відповісти на нього. Ну, приміром, п'ять років. Вас улаштовує такий термін?

— Думаю, що так.

— Чудово. Отже, протягом п'яти років людина вивчає металургію за вашим методом. Ви не можете не погодитися, що весь цей час вона не дає нам ніякої користі, а її треба годувати, забезпечувати житлом і грішми.

— Але ж...

— Дайте мені закінчити. До того часу, коли вона буде підготовлена і зможе користуватися спектрографом Бімена, мине п'ять років. Чи не здається вам, що тоді у нас уже з'явиться удосконалена модель апарата, з яким вона не зуміє працювати?

— Однак доти вона стане досвідченим ученим, і засвоєння нових деталей буде для неї питанням днів.

— Ви так гадаєте. Гаразд, припустімо, що ваш друг, приміром, самостійно вивчав апарат Бімена і успішно його опанував; чи зможе він зрівнятися своїм умінням з умінням учасника змагань, який отримав усе за допомогою стрічок?

— Можливо, й ні... — почав Джордж.

— Отож-бо й воно, — докинув новіанин.

— Заждіть, дайте закінчити мені. Навіть, якщо він і знає щось гірше, ніж той, інший, в даному випадку важливо те, що він може вчитися далі. Він зможе придумати нове, на що нездатна людина, яка здобула освіту за допомогою стрічок. Ви будете мати в запасі людей, здатних оригінально мислити...

— А ви протягом свого навчання винайшли щось нове? — запитав новіанин.

— Ні, але ж я один, і не так уже й давно почав учитися...

— Так... ну, леді й джентльмени, ми досить з вами порозважалися?

— Зачекайте! — раптом перелякавшись, вигукнув Джордж. — Я хочу домовитися з вами про особисту зустріч. Є речі, які я не можу пояснити по відеофону. Ряд деталей...

Погляд новіанина ковзнув повз Джорджа.

— Інженеску! По-моєму, я зробив вам послугу, про яку ви просили. Завтра у мене напружений день. Бувайте здорові!

Екран згас.

Джорджеві руки рвонулися до екрана в нестримному бажанні оживити його.

— Він не повірив мені! — скрикнув Джордж. — Він не повірив мені!

— Так, Джордже, не повірив. Невже ви й справді думали, що він повірить? — запитав Інженеску.

Джордж майже не чув його.

— Але чому? Адже це правда. І так вигідно для нього. Ніякого ризику. Вони мали б справу зі мною та ще з кількома... Десяток людей, що вчилися б роками, коштували б менше, ніж один готовий фахівець... Він був п'яний! Він нічого не зрозумів.

Задихаючись, Джордж роззирнувся довкола.

— Як мені дістатися до нього? Мені конче необхідно. Все вишло не так, як треба. Не слід було говорити з ним по відеофону. Мені потрібен час. Треба зустрітися з ним віч-на-віч. Як мені...

— Він не захоче зустрічатися з вами, Джордже, — промовив Інженеску. — А якщо й погодиться, то все одно вам не повірить.

Роберт Макколл.
Сонячна Арізона.
1980-ті роки

— Ні, повірять, запевняю вас, — Джордж повернувся до історика, і його очі широко розкрилися. — Чому ви називаєте мене Джорджем?

— А хіба це не ваше ім'я? Джордж Плейтен?

— Ви знаєте, хто я?

— Я знаю про вас усе.

Джордж завмер, тільки часте дихання різко здіймало його груди.

— Я хочу допомогти вам, Джордже, — запевнив Інженеску. — Я вже говорив вам про це. Я весь час вивчав вас і хочу вам допомогти.

— Мені не потрібна ваша допомога! — вигукнув Джордж. — Я не недоумок.

Він рвучко повернувся, і, як шалений, кинувся до дверей. Розчахнув їх і був схоплений двома полісменами, що миттєво залишили свій пост.

Попри все збудження Джордж відчув дотик шприца якраз під щелепою. І все скінчилося. Останнє, що лишилося в пам'яті, було обличчя Інженеску, який зі співчуттям дивився на нього.

1. Чи насправді метод дослідження, про який розповів Омейні, був жорстоким?
2. У який ще спосіб можна виявити рівень людського інтелекту?

Коли Джордж розплющив очі, то побачив білу стелю. Він згадав, що сталося. Але згадав так нечітко, наче все відбувалося з кимось іншим. Він дивився на стелю, аж поки не наповнився її білизною, яка начисто промила його мозок, начебто вивільняючи місце для нових ідей, для інших напрямків мислення.

Джордж не знав, як довго він так лежав, дослухаючись до плину своїх думок.

— Ти прокинувся? — пролунав чийсь голос.

І Джордж уперше почув свій власний стогін. Невже він застогнав? Він спробував повернути голову.

— Тобі боляче, Джордже? — запитав голос.

— Як дивно, — прошепотів Джордж. — Я так хотів залишити Землю. Я нічого не розумів.

— Ти знаєш, де ти?

— Я знову в... в Інтернаті, — Джорджеві нарешті вдалося повернутися.

Голос належав Омейні.

— Як дивно, що я нічого не розумів.

Омейні посміхнувся.

— Поспи ще...

Джордж заснув.

І знову прокинувся. Свідомість його прояснювалася.

Біля ліжка, читаючи, сидів Омейні, та як тільки Джордж відкрив очі, Хейлі відклав книжку. Джордж із зусиллям сів.

— Привіт, — мовив він.

— Ти голодний?

— Ще б пак! — він з цікавістю подивився на Омейні. — За мною стежили, коли я пішов звідси?

Омейні кивнув.

— Ти весь час був під наглядом. Ми хотіли непомітно скерувати тебе до Антонеллі й дати тобі нагоду виговоритися. Нам здавалося, що для тебе це єдиний спосіб досягти успіху. Емоції заважали твоєму розвитку.

— Я був абсолютно неправий щодо нього, — трохи зашарівшись, промовив Джордж.

— Тепер це не має значення. Коли в аеропорту ти зупинився біля стенда металургів, один з наших агентів зараз же сповістив нам перелік учасників змагань. Ми з тобою досить говорили про твоє минуле, тож я зрозумів, що означало в ньому ім'я Тревеліяна. Ти спитав, як потрапити на Олімпіаду. Це могло призвести саме до тої кризи, на яку ми покладали такі надії, тож до зали скерували Ладисласа Інженеску, щоб він зустрівся з тобою і подбав про все.

— Він обіймає важливу посаду в уряді?

— Так.

— І ви доручили йому мене. Виходить, що сам я чогось вартий.

— Ти й справді багато чого вартий, Джордже...

— Тепер я це так добре розумію, що дивуюся своїй недавній сліпоті, — сказав Джордж. — Зрештою, хто винаходить нові зразки механізмів, для яких потрібні нові фахівці? Хто, наприклад, винайшов спектрограф Бімена? Я гадаю, чоловік на ймення Бімен. Але він не міг здобути освіти за допомогою стрічок, бо йому не вдалося б посунути вперед.

— Цілком слушно.

— А хто створює стрічки освіти? Фахівці по виробництву стрічок? А хто ж тоді складає стрічки для їхнього навчання? Фахівці ще вищої кваліфікації? А хто складає стрічки... Ти розумієш, що я хочу сказати. Десь має бути кінець. Десь мають бути чоловіки та жінки, здатні оригінально мислити.

— Так, Джордже.

Джордж відкинувся назад і спрямував погляд у простір поверх голови Омейні. На якусь мить в його очах промайнула тінь колишнього хвилювання.

— Чому мені не розповіли про все це спочатку?

— О, якби ми могли, — сказав Омейні, — скількох неприємностей ми б уникли. Ми вміємо аналізувати інтелект, Джордже, й визначати, що ця людина може стати пристойним архітектором, а та — хорошим теслярем. Однак не вміємо визначити, чи здатна людина до оригінального творчого мислення. Це надто делікатна галузь. (...)

— Але чому не можна розповісти людям, що один зі... зі ста тисяч потрапляє сюди? — запитав Джордж. — Це не було б таким потрясінням для того, хто потрапляє.

— А як же інші? Ті дев'яносто дев'ять тисяч дев'ятсот дев'яносто дев'ять, які ніколи не потраплять у такі установи? Не можна, щоб усі оті люди вважали себе невдахами. Вони прагнуть здобути фах і тим чи іншим шляхом здобувають його. Кожен може додати до свого ім'я слова: «дипломований такий-то

Роберт Макколл. Пролог і обіцянка. 1980-ті роки

чи така-то». Так чи інак, кожен посідає своє місце в суспільстві. Це необхідність.

— А ми? — запитав Джордж. — Ми — виняток?

— Вам ні в якому разі не можна казати. Ось у чім заковика. Адже ще лишається останнє випробування. Навіть після відсіву в день Освіти дев'ять чоловік із десяти, що потрапили сюди, виявляються не зовсім підходящими для творчості, й нема такого апарата, який допоміг би нам вирізнити з цієї десятки того єдиного, хто нам потрібен. Цей десятий повинен виявитися сам.

— Яким чином?

— Ми поміщаємо вас сюди в Інтернат недоумків, і той, хто не бажає з цим змиритися, і є людина, яку ми шукаємо. Щоправда, метод жорстокий, зате себе виправдовує. Не слід казати людині: «Ти можеш винаходити нове. Тож-бо, твори». Набагато розумніше зачекати, поки вона сама мовить: «Я можу творити й творитиму, хочете ви цього чи ні». Таких людей, як ти, Джордже, десять тисяч, і вони сприяють технічному прогресові півтори тисячі світів. Ми не можемо дозволити собі загубити бодай одного з їх числа або ж витратити наші зусилля на того, хто не виправдає наших сподівань.

Джордж відсунув тарілку і підніс до рота чашку з кавою.

— А як же з тими, які... не виправдують сподівань?

— По всьому вони отримують освіту за допомогою стрічок і стають соціологами. Інженеску — один з них. Сам я дипломований психолог. Ми становимо, так би мовити, другий ешелон.

Джордж допив каву.

— Мені досі не зрозуміло одне, — промовив він.

— Що ж?

Джордж відкинув простирадло і встав.

— Чому воно зветься *Олімпіадою*?

(Переклад Андрія Минка)

express-
lesson

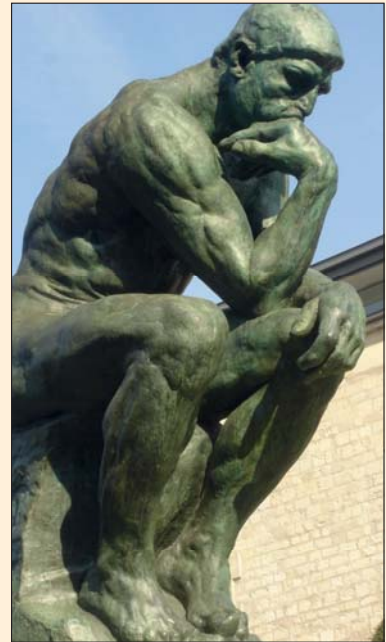
● Теорія літератури

Фантастика — різновид художніх творів, у яких за допомогою вигаданих уявних елементів (припущення, прогнозування та ін.) створюється світ, відмінний від світу реального.

Скульптура «Мислитель» Огюста Родена

Чи можна закарбувати в металі або камені рух людської думки? Виявляється, можна. Французький скульптор Огюст Роден у 1880—1882 рр. створив статую «Мислитель», що стала гімном людському інтелекту, який ніколи не зупиняється у своїх пошуках. Робота присвячена авторові «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі. Ця статуя, вилита з бронзи в натуральний зріст людини, установлена на подвір'ї музею митця в м. Парижі. Вона вражає не лише своїми розмірами, а й незвичайним ефектом рухливості. Огюст Роден був сміливим експериментатором і придумав так звану «круглу скульптуру», у якій поєднані різні види поверхонь. Коли обходиш його скульптури, здається, що вони рухаються. А в скульптурі «Мислитель» ніби пульсує людська думка. *Як ви гадаєте, про що думає Мислитель?*

Огюст Роден. Мислитель.
1880—1882 рр.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. На яких принципах побудована система освіти в майбутньому? Чи була корисна вона людям?
2. Чому людям забороняли вільно мислити й читати книжки?
3. Ким хотів стати Джордж Плейтен і що він робив для досягнення своєї мети?
4. Чому думки і вчинки Джорджа вважали «дивними» в суспільстві?

check
yourself

5. Які випробування здолав герой і що допомогло йому в цьому?

Аналіз та інтерпретація

6. Оцініть експерименти з інтелектом, які відбувалися в державі майбутнього.
7. Визначте наукові, соціальні й моральні проблеми твору.
8. *Дискусія.* Чи заважають емоції розвитку інтелекту?

Творче самовираження

9. Створіть продовження повісті «Фах» у формі есе або коміксу.
10. Намалюйте майбутнє, у якому ви б хотіли жити.

Цифрові навички

11. За допомогою інтернету знайдіть і послухайте одне із засідань ради ООН на тему штучного інтелекту. Які переваги й небезпеки штучного інтелекту обговорюють представники різних країн? Які їхні думки видалися вам слухними? Підготуйте стислий звіт у формі повідомлення та презентації.

Дослідження і проєкти

12. Дослідіть історію назви та явища *Олімпіада*. Дайте відповідь на запитання Джорджа Плейтена «Чому воно зветься *Олімпіадою*?».
13. *Робота в групах.* Підготуйте проєкт на тему «Освіта майбутнього». Запропонуйте заходи, які можуть поліпшити освіту в Україні.

Життєві ситуації

14. Як ви розвиваєте власний інтелектуальний потенціал?
15. Чи хотіли б ви жити у світі майбутнього, який змалював Айзек Азімов? Поясніть.
16. Яка ваша життєва мрія і що ви робите для її реалізації?
17. Які книжки ви взяли б із собою в майбутнє?

Ніл-Річард МакКіннон Ґейман (нар. 1960)

Ми маємо робити речі прекрасними. Не робити світ потворнішим, ніж він був до нас, не спустошувати океани, не передавати наші проблеми наступним поколінням. Ми маємо прибирати за собою і не залишати наших дітей у світі, який ми так нерозумно зіпсували, обікрали й знівечили.

Ніл Ґейман

1. Чи хотіли б ви опинитися в іншому, кращому світі? Яким він має бути?
2. Якби у вас була можливість змінити ваших родичів або близьких людей на інших, ви б зробили це? Якими б мали бути ваші нові родичі й близькі?

Ніл-Річард МакКіннон Ґейман — сучасний англійський письменник, автор численних романів, коміксів, кіносценаріїв. Він народився і провів дитинство в м. Портчестері (Велика Британія).

Ніл Ґейман.
Із серії коміксів
«Піщана
людина».
1990-ті роки

Після закінчення школи працював журналістом, згодом почав писати оповідання, а на початку 1980-х років захопився створенням коміксів разом з художником Дейвом Маккіном. Одну із серій коміксів про Піщану людину у 1991 р. було відзначено Всесвітньою премією фентезі.

Ніл Гейман з успіхом дебютував як письменник-фантаст. У збірках *«Ангели і відвідування»* (1994), *«Дим і дзеркала»* (1998) фантазійні сюжети з казковими та містичними персонажами спонукають читачів/читачок із захопленням стежити за розвитком дії.

Повість-казка *«Кораліна»* (2002) принесла письменникові популярність і нові престижні премії. У 2009 р. режисер Генрі Селік створив анімаційний фільм *«Кораліна у світі кошмарів»*, який привернув ще більше уваги до книжки та її автора, а головну героїню — дівчинку Кораліну — зробив улюбленицею сучасних підлітків.

У 2013 р. Ніл Гейман отримав Британську національну літературну премію за роман *«Океан у кінці вулиці»*.

За що люблять твори письменника не тільки юні, а й дорослі читачі? За те, що він пише про сучасні проблеми сучасною мовою, уміє зазирнути в глибину людської душі, яка на початку третього тисячоліття зіткнулася з глобальними викликами й крихкістю життя. Водночас Ніл Гейман завжди знаходить потрібні слова та моральну опору для тих, хто розгубився у складному світі.

Кадр із серіалу
«Піщана людина»
за мотивами
коміксів Ніла
Геймана
(режисер Алан
Хейнберг, США,
2022)

Чи залежить майбутнє від читання?

Якось Ніл Гейман замислився над питанням, від чого залежить наше майбутнє. І знайшов несподівану відповідь — від читання! У 2013 р. він прочитав у Лондоні лекцію на тему «Чому наше майбутнє залежить від читання». Митець звернувся до молоді з палким закликком читати й уявляти: «Одного разу Альберта Ейнштейна запитали, як зробити наших дітей розумнішими. Його відповідь була простою й мудрою. Якщо ви хочете, щоб ваші діти були розумні, сказав він, читайте їм казки. Якщо ви хочете, щоб вони були ще розумніші, читайте їм ще більше казок. Він усвідомлював цінність читання й уяви». *Знайдіть в інтернеті й прочитайте лекцію Ніла Геймана. Чи погоджуєтеся ви з ним?*

«КОРАЛІНА»

Фантастичний світ твору. Головна героїня повісті-казки Ніла Геймана — дівчинка Кораліна Джонс. Вона має не лише незвичайне ім'я (саме *Кораліна*, а не *Кароліна*), яке люди чомусь не можуть запам'ятати, а й незвичайну вдачу. Дівчинка любить досліджувати довколишній світ і сміливо поринати в таємниці. Тому саме з нею трапилася несподівана й загадкова пригода. Коралініна родина переїхала до старого будинку, де дівчинка виявила замкнені двері, за якими на неї очікував «інший світ» з «іншою мамою» та «іншим татом».

presentations

Кадр із мультфільму «Кораліна у світі кошмарів» (режисер Генрі Селік, США, 2009)

Моральне випробування героїні. Спочатку Кораліні дуже сподобалося в «іншому світі», бо там «інші батьки» годували її смаколиками, купляли красиві речі, дозволяли робити все, що вона хоче. Але дещо викликало тривогу та занепокоєння. «Інша мама» й «інший тато» замість очей мали гудзики. Не було в «іншому світі» й справжньої любові та людяності. Тому Кораліна вирішила повернутися додому. Проте їй почали чинити перешкоди не лише страшні фантастичні персонажі, а й «інша мама» та «інший тато», які виявилися втіленням лихих сил. Однак Кораліні вистачило сили та наполегливості знайти шлях додому. Героїня усвідомила: щастя поруч з близькими людьми, які тебе люблять.

КОРАЛІНА (2002)

ПОВІСТЬ-КАЗКА

(Скорочено)

*Чарівні казки більш ніж правдиві —
не тому, що вони розповідають нам
про існування драконів, а тому,
що переконують нас: драконів можна
повбивати!*

Г.-К. Честертон

1

Чому Кораліна наголошувала на правильності вимови свого імені? Яке це мало значення для неї?

Кораліна натрапила на ті двері невдовзі після того, як родина переїхала в цей будинок.

А будинок був старий-старезний. (...)

Коралініна родина купила не весь дім — надто він вже був великий. Купили вони лишень частину його.

А в тому старому домі жили-поживали й інші люди.

Міс Примула й міс Форсібїлла жили в помешканні, що під Коралініною квартирою, на першому поверсі. Обидві вони були вже

старенькі-кругленькі, ділили житлову площу з добрим десятком підстаркуватих шотландських тер'єрів, а клички в тих псів були Гаміш, Ендрю, Джок, десь-щось таке. Давно колись були панни Примула й Фарсібілла акторками-лицедійками, про що міс Примула звістила Кораліну відразу ж, як тільки її здебала.

— Розумієш, Кароліно, — мовила міс Примула, перекутивши Коралініне ім'я, — обидві ми, я і міс Форсібілла, були славетні актриси свого часу. Ми виступали на кону, люба. Ой, не дозволяйте Гамішу ум'яти весь фруктовий пиріг, бо заболить йому живіт — цілу ніч мучитиметься песик!

— Я — *Кораліна*, — виправила дівчинка. — Не Кароліна, а *Кораліна*!

А над Коралініним помешканням, під самим дахом, жив схибнутий дідуган із великими вусами. Він признався Кораліні, що тренує мишачий цирк, але нікому його не показує — поки що.

— Одного чудового дня, Каролінко, коли всі мої артисти будуть готові, тоді всі-всі в цілому світі побачать чудеса мого мишачого цирку. Ти спитала, чом тобі не можна побачити цей цирк негайно? Ти ж саме про це мене просила?

— Ні, — тихо заперечила Кораліна. — Я просила Вас не називати мене Кароліною. Бо я *Кораліна*. (...)

Кораліна йому, звісно ж, не повірила. Який там іще мишачий цирк? Вигадує старий. Те-те, півмітки плете.

Наступного дня після переїзду Кораліна пішла на розвідки.

Спершу дівчинка обстежила сад. Великий то був сад, а за ним, аж туди під паркан, простерся тенісний корт. Але ніхто в домі не грав у теніс, і паркан, яким обведено корт, світив дірками, а парканна сітка здебільшого переїржавіла й поопадала. Був там іще розарій, повний зачуханих, заїдених тлею троянд. Був іще кам'яний сад: наче хто абияк накидав сюди валунів. А он чарівне коло, але утворювали його слизькі брунасті поганки: наступиш випадком — і з ніг збиває такий жахливий сморід!

Був там і колодязь. Першого ж дня, як тільки в'їхала сюди Коралініна родина, обидві старі панни, міс Примула й міс Форсібілла, особливо застерegli Кораліну, яка небезпечна ця криниця, й порадили обходити це місце десятою дорогою. А Кораліна, саме для того, щоб точно знати, де воно, та щоб непомильно обходити лихий колодязь, і вирушила на його оглядини.

І таки знайшла його — аж на третій день: на затіненому лужку біля тенісного корту, за купочкою дерев, ледве прозирало крізь високу траву низьке цегляне коло. Колодязь був закиданий дерев'яними дошками — щоб ніхто знеобачки не шугнув туди. В одній дошці на місці вибитого сучка чорніла дірка, тож Кораліна до самого вечора практикувалася вціляти туди камінчиками й жолудями — і вичікувала, лічачи секунди польоту, аж поки вчує «плюсь!», коли кинуте сягне далеко вниз плеса.

Ще Кораліна хотіла знати, які тваринки мешкають у тому саду. Натрапила на їжачка і на зміїне линовище (але ні вужа, ні гадюки не побачила). Уздріла ще брилу, схожу на горилу, і гадюку, схожу на каменюку опуклу.

А ще там знай вигулькував зарозумілий чорний кіт: то на мурі всядеться мурлика, то на гілляці, й все на Кораліну видивляється. Але щоразу, як тільки Кораліна зробить спробу наблизитися до нього, аби погратися, котяра десь щезав. Був — і нема!

Оце так Кораліна збула свої перші два тижні в новому домі: обстежуючи подвір'я, сад і прилеглі території. (...)

Батьки Кораліни були дуже зайнятими людьми. В один із дощових днів тато, щоб Кораліна не заважала йому працювати на комп'ютері, запропонував їй перелічити двері й вікна в будинку. Вона виявила замкнені двері в одній із кімнат. Мама відчинила ці двері, але за ними була цегляна стіна. По той бік була інша квартира, яку все ще продавали.

Кадр
із мультфільму
«Кораліна
у світі кошмарів»
(режисер Генрі
Селік, США,
2009)

Стариган, який живе в мансарді й дресує мишей для цирку, несподівано повідомив Кораліні, що миші просять її не відчиняти двері. Міс Примула та міс Форсібїлла, читаючи майбутнє на чайному листі, повідомили Кароліні про жахливу небезпеку. Про всяк випадок вони дали їй амулет — камінчик із дірочкою посередині.

3

1. *Що незвичайного було в «іншому світі», який Кораліна знайшла за замкненими дверима?*
2. *Чи був той світ кращим за реальний?*

Наступного дня вже сяяло сонце, і мама повезла Кораліну до найближчого міста — оновити донечці її шкільний гардероб. (...)

Кораліна набачила рукавички з зеленим мерехтінням:

— Мамо, купи!

Але мама відмовилася це купити, набравши натомість білих шкарпеток, синіх шкільних колготок, а ще чотири сірі блузки й темно-сіру спідничку.

— Але ж, мамо, усі в школі мають сірі блузки і все таке, та ні в кого немає зелених рукавичок! Я була б одна-єдина з такими рукавичками!

Однак мама її не почула, бо саме розбалакалася з продавчиною. А предметом їхньої балачки був пуловер для Кораліни, і зішлись дві жінки на тому, що найвигідніше буде взяти отой — страхотливо великий та мішкуватий, зате в ньому вміщалося стільки сподівань на те, що дитина до нього доросте, одне слово — пуловер на виріст.

Кораліна розчаровано поблукала геть, задивившись на виставку гумових чобіт, уподібнених до жаб, качок і кролів. (...)

Залишившись удома сама, Кораліна знехтувала всіма засторогами й відімкнула двері. Цього разу вона знайшла за ними не цегляне мурування, а темний довгий коридор, який вів до будинку, що майже не відрізнявся від її власного.

— Кораліна?

Звучало наче матінки голос? Кораліна увійшла до кухні, звідки й долинув той голос. А там стояла жінка, спиною до гості. Трохи подібна на Коралініну матір. От тільки...

От тільки в цієї шкіра була така біла, мов папір.

От тільки була ця жінка вища зростом і худіша.

От тільки пальці в неї були такі довгі, а ще вони всякчас рухалися, а темно-червоні нігті були загнуті й гострі.

— Кораліно? — повторила жінка. — Це ти?

І тут вона обернулася. Очі в неї... були не очі, а великі чорні гудзики!

— Час підобідку, Кораліно, — повідомила жінка.

— Хто ви? — запитала дівчинка.

— Я — твоя інша мати, — відповіла жінка. — Піди й скажи своєму іншому татові, що підобідок готовий.

Тут вона відчинила дверцята духовки. Зненацька Кораліна збагнула, яка вона голодна. Запахло такою чудовою смакотою!

— Ну, іди ж!

Кораліна пройшла коридором до татового кабінету. Там, спиною до неї, сидів чоловік за клавіатурою.

— Привіт! — сказала Кораліна. — Я... я хочу сказати, що вона сказала, що підобідок готовий!

Чоловік обернувся до неї.

І в нього очі були мов гудзі: великі, чорні, блискучі!

— Привіт, Кораліно! — обізвався він. — Я помираю з голоду.(...)

Кращого курчати Кораліна ще зроду не куштувала. (...)

Кадр
із мультфільму
«Кораліна
у світі кошмарів»
(режисер Генрі
Селік, США,
2009)

— Я й не знала, що маю ще й «іншу матір», — обережно призналася Кораліна.

— Та знаєш! І всяк знає! — запевнила інша мати, блискочучи своїми чорно-гудзиковими очима. — Я гадала, що після підобідку тобі захочеться погратися у твоїй кімнаті з пацюками.

— З пацюками?

— З горища.

Кораліна в житті не бачила пацюка чи там щура, хіба по телеку показували. Яка цікавинка! Схоже, зрештою цей день виявиться ще й дуже цікавим!

Після підобідку Коралініні «інші батьки» заходилися мити посуд, а дівчинка подалася коридором до своєї іншої спальні.

«Інша спальня» відрізнялася від її справжньої домашньої спальні. Почати з того, що пофарбовано цю в якийсь відворотний відтінок зелені й чудернацький різновид рожевого.

Кораліна вирішила: спати отут їй не хотілося б, але поєднання відтінків тут страх яке цікаве — куди цікавіше, аніж у її домашній спаленьці.

Коли Кораліна стала навколішки й зазирнула під ліжку, то помітила багато крихітних червоних оченят, що витріщилися на неї. Пацюки стали колом, повилазили один на одного й утворили піраміду, на вершечок якої видерся найбільший пацюк. Вони заспівали моторошну пісеньку. Згодом прийшов «інший схибнутий стариган», пацюки обліпили його, і він забрав їх обідати.

4

1. Що цікавого сказав «інший кіт» Кораліні? Яка його думка вам сподобалася? Чому?
2. Чому Кораліна вирішила повернутися додому?

І зовні дім мав такий самий вигляд. Чи то майже такий самий.(...)

Позаду неї хтось чемно пирхнув.

Кораліна обернулася. На ближчому до неї мурі сидів великий чорний кіт — достеменно той самий великий чорний котяра, якого вона була здибала на подвір'ї біля власного помешкання.

— Добрий день! — привітався мурлика.

Голос його звучав десь у Коралініній потилиці, це був той самий голос, яким вона продумувала свої слова, але чути було: *цей* голос чоловічий, а не дівчачий.

— Привіт! — обізвалася Кораліна. — Я бачила подібного на тебе kota у саду вдома. Ти, певне, «інший кіт»!

Кіт похитав головою.

— Ні, — пронявчав він. — Я не «хтось інший» чи там «щось інше». Я — це я!

Тут він схилив голову набік і блиснув зеленими очима.

— Ви, люди, розмазані по всій цій місцевості. А от коти не роздвоюються. Якщо ти тямшиш, що я маю на увазі.

— Припустімо. Але якщо ти — той самий кіт, якого я бачила вдома, то як це ти навчився розмовляти?

Коти не наділені плечима, як, скажімо, люди. Але цей кіт стенив (плечима?) — і то був єдиний рух, що почався від кінчика хвоста, а скінчився підняттям котячих вусів.

— Вдома коти не розмовляють.

— Невже? — здивувався кіт.

— Ні, не розмовляють, — наполягала Кораліна.

Кіт легко зіскочив з муру на траву, якраз біля Коралініних ніг. І витріщився на неї знизу вгору.

— Що ж, ти, певне, добре знаєшся на цих речах, — сухо зазначив кіт. — А зрештою, що я можу знати? Я ж просто кіт.

І він рушив геть, високо й гордо тримаючи голову й хвоста.

Кадр
із мультфільму
«Кораліна
у світі кошмарів»
(режисер Генрі
Селік, США,
2009)

— Повернися! — попрохала Кораліна. — Будь ласка! Я перепрошую. Щиро перепрошую.

Кіт зупинився й сів, а тоді почав умиватись — самозаглиблено, явно забувши про існування Кораліни.

— Знаєш ми... ми могли б стати друзями! — запропонувала Кораліна.

— Ми могли б виявитися взірцями якої-небудь екзотичної породи африканських слонів-танцюристів, — промовив кіт. — Але ми не слони. Принаймні, — додав він із якоюсь котячою зверхністю, — я не слон!

Кораліна зітхнула.

— Будь-ласочка! Скажи, як тебе звати? — запитала Кораліна. — От я — Кораліна. А яке твоє ім'я?

Кіт позіхнув — повільно, обачливо, показавши глибини свого рота й дивовижно рожевого язика.

— Коти не мають імен, — нарешті прорік він.

— А невже? — не повірила Кораліна.

— Чого не мають, того й не мають, — potwierдив свою заяву кіт. — Це ви, люди, маєте імена. І це тому, що ви не знаєте, хто ви є такі. А ми знаємо, хто ми такі, отож імена нам і не потрібні!

Кораліна висувала: щось у цьому котіві є таке егоїстичне, аж дратує! От ніби тільки він, у будь-якому світі чи місці, може бути важливою персоною!

Половина її душі хотіла бути дуже грубою, тоді як друга половина бажала бути чемною і поступливою. І чемна сторона перемогла!

— Скажи, будь ласка, що це за місце?

Кіт швидко роззирнувся надовкола.

— Це — тут! — повідомив він.

— Та й я це бачу! Ну а як ти сюди потратив?

— Так само, як і ти потрапила. Просто зайшов. Ось так, — пояснив кіт.

Кораліна простежила, як кіт поважно пройшовся по моріжку. Ось він зайшов за дерево, але з другого боку не з'явився. Дівчина підійшла до дерева й зазирнула за стовбур. Кіт пропав!

Вона повернулася до будинку. Потім знову щось темно муркнуло позаду. Кіт повернувся!

— Утім, — мовив він, — це було розумно з твого боку — прихопити з собою захист.

— Захист?

— Саме так я й висловився, — потвердив кіт. — І принаймні...

Тут він урвав свою мову, пильно задивившись на щось, чого перед ним не було.

Тоді низько пригнувся й потихеньку почав скрадатися. Ступив два чи три кроки... Здавалося, він полює невидиму мишу. Зненацька кіт задер хвоста і стрілою шугнув у шалину.

І зник серед дерев.

Кораліна зчудувалася: і чого він так?

А ще вона замислилася: невже всі коти вміють розмовляти? Зокрема й там, звідки Кораліна приїхала? Вміють, але просто не хочуть розмовляти? А чи коти вміють розмовляти лише коли перебувають ось тутечки, хоч би де те «тутечки» було?

Кораліна прийшла до колишніх актрис і стала свідком дивних перетворень. «Інші» міс Примула та міс Форсібїлла, які мали вигляд молодших за реальних, улаштували пречудову циркову виставу у власній квартирі. Повернувшись «додому», дівчинка знову зустріла «іншу маму»: вона ще раз запевнила, що любить Кораліну, і запропонувала назавжди залишитися в «іншому світі».

— Я рада, що тобі тут подобається, — сказала Коралініна «інша мати». — Бо нам хотілося б, щоб ти повірила — це і є твоя справжня домівка. Ти могла б лишатися тут весь час — лишитися тут назавжди! Якби ти захотіла...

Кадр
із мультфільму
«Кораліна
у світі кошмарів»
(режисер Генрі
Селік, США,
2009)

— Гмм, — гмукнула Кораліна. Вона заклала руки в кишені й почала це обмірковувати. Пучки її пальців торкнулися камінчика, якого справжні панни Примула й Форсібїлла дали їй учора, — камінчика з наскрізним отвором посередині.

— Якщо ти бажаєш лишитися, — заговорив її «інший тато», — то лишається тільки єдина дрібничка, яку нам би треба зробити, аби ти могла залишитися тут на все життя.

Вони увійшли до кухні. На порцеляновій таці посеред кухонного стола лежала котушка чорних ниток і довга срібна голка, а поруч — пара великих чорних гудзиків.

— Я так не думаю, — заперечила Кораліна.

— Ой, а ми ж так хотіли б! — забідкалася її «інша мати». — Хотіли б, щоб ти лишилася з нами. І це ж така дрібничка...

— І це зовсім не боляче! — запевнив «інший тато».

Кораліна вже знала: коли дорослі тебе умовляють, ніби щось тобі не болітиме, то воно таки болітиме. Чи не завжди так. Вона похитала головою

Її «інша мати» сяйнула білозубою усмішкою, а коси на її голові загойдалися, мов водорослини під морською поверхнею.

— Ми бажаємо тільки того, що було б найкраще для тебе! — запевнила вона.

І поклала руку на Коралініне плече. Дівчинка позадкувала.

— Зараз я йду додому, — повідомила Кораліна. І знову заклала руки в кишені. Її пальчики стисли просвердленого камінчика.

Рука «іншої матері» перебігла по Коралініному плечу, мов переляканий павук.

— Якщо ти цього бажаєш, — мовила «інша мати».

— Так! — твердо сказала Кораліна.

— Але ми ще побачимося з тобою, — пообіцяв «інший тато». — Коли ти повернешся.

— Угу, — протягнула Кораліна.

— І тоді ми будемо разом як одна велика щаслива родина, — запевнила «інша мати». — Назавжди — на все життя!

Кораліна позадкувала. Тоді крутнулася й прожогом забігла до вітальні, відчинила двері в дальшому кутку. Там не було цегляного муру — була просто пільма, така чорна нічна підземна темрява, аж здавалося: там чи не ворухатися якісь потворища?

Кораліна завагалася. Сахнулася назад. Її «інші батьки» йшли до неї, простягаючи руки. Вони дивилися на неї чорними гудзями своїх очисьок. Чи принаймні їй так увиждалося, ніби вони дивляться на неї? Вона не могла бути певна, так це чи ні.

Її «інша мати» простягла вперед одну руку й ледь кивала, кличучи, білим своїм вказівцем. Її бліді вуста вимовляли: «Вертайся скоріш!» — хоча з них не виходив жоден звук.

Кораліна зробила глибокий вдих і ступила крок у п'ятьму, де шепотіли чудні голоси й завивали далекі вітри. Вона допевнилася: у неї за спиною чигає щось старе-престаре й забарне-презабарне. Серце її калатало так гучно й відчайдушно, що дівчина боялася: воно от-от вирветься їй з грудей. Щоб не бачити п'ятьми, заплющила очі.

Зрештою вона вдарилася об щось і злякано розплющила очі. Вона гупнула об крісло в її вітальні.

Відчинені двері за її спиною були заблоковані грубим цегляним муром.

Вона повернулася додому! (...)

Повернувшись до своєї квартири, Кораліна зрозуміла, що її справжні батьки зникли. Вони не повернулися і наступного дня. Кіт розбудив дівчинку і привів до дзеркала, крізь яке вона побачила своїх рідних батьків. Вони подали їй знак, написавши на склі: «Допоможи нам». Кораліна усвідомила, що «інша мати» захопила їх у свої лапети.

5

Як Кораліна пояснила котові причину свого рішення повернутися до рідної домівки?

— Коли я була ще маленька дівчинка, — почала вона розповідати котові, — й коли ми ще жили в нашому старому будинку, давно-давно колись, мій тато взяв мене на прогулянку по пустирищу, яке лежить між нашим будинком і крамницями.

Як по правді, то було не найкраще місце для прогулянки. Там валялося повно того непотрібу, що люди викидають: старі каструльки, биті тарілки, ляльки без рук і ніг (...). Мама й тато

взяли з мене обіцянку, що я ніколи не піду обстежувати те місце, бо там забагато гострих речей, і що, як схопить судома, і все таке.

Але я все казала й казала їм, що хочу оглянути ту місцину. Тож одного дня тато взув свої великі коричневі черевики, одягнув на руки рукавиці, а мене взув у чобітки, нацупив на мене джинсики й светр, і ми подалися на прогулянку.

Ми гуляли хвилин двадцять. Спустилися вниз на дно річища, де колись протікав струмок, і тут тато раптом каже мені: «Кораліно! Тікай! Нагору! Швидко!» Видихнув він ці слова напружено, це був наказ, і я послухалася. Помчала під гору. Коли я бігла, щось ужалило мене ззаду в руку, вище ліктя, але я все бігла...

Коли я вже вихопилася на вершину пагорба, то почула: хтось тупоче: гуп-гуп, слідом за мною. То був мій тато: мчав, мов шалений носоріг. Добігши до мене, він схопив мене під пахви й переставив через гребінь пагорба на протилежний схил.

І тоді ми поставали й відхекувались, засапані, озираючись назад, на те сухе річище.

А в повітрі було повно жовтих ос. Певне, ми, гуляючи, наступили на якусь трухляву гілляку й зруйнували осине гніздо. І поки я бігла на гору, до гребеня пагорба, мій тато, щоб дати мені час для втечі, лишився на місці, взявши на себе укуси розлючених комах. Коли ж він нарешті побіг, то загубив свої окуляри.

Я отримала тільки один укус — одне жало, вище ліктя. А тато дістав тридцять дев'ять укусів — і жал, по всьому тілу. Ми полічили їх потім, у ванні.(...) Десь перегодом, після обід тато знову подався на пустирище — знайти свої окуляри. Казав,

Кадр із
мультфільму
«Кораліна
у світі кошмарів»
(режисер Генрі
Селік, США,
2009)

якби відклав це діло назавтра, то вже й не згадав би, де вони йому злетіли з носа.

Скоро й повернувся, вже в окулярах. Сказав: не боявся, коли стояв там, а оси жалили його, завдаючи болю; він тільки дивився, як я тікаю. Бо знав: він має дати мені досить часу, щоб утекти, а інакше оси накинулися б на обох нас. (...)

— І ще він сказав, що це не було мужністю з його боку — просто стояти, щоб тебе жалили, — сказала Кораліна котові. — Не було мужністю, бо він не злякався: це було єдине, що він міг би зробити. А от те, що він знову подався туди, по свої окуляри, знаючи: оси нікуди звідти не поділися; коли він по-справжньому боявся — ото й була мужність! (...)

— І тому ти повертаєшся до її світу? — запитав кіт. — Бо твій тато врятував тебе колись від ос?

— Не дурій, — сказала Кораліна. — Я повертаюся по них, бо вони — мої батьки. І коли б вони завважили: я пропала, то, я певна, батьки б зробили те саме для мене. (...)

(Переклад Олександра Мокровольського)

11

Прослухайте аудіотекст. Чому Кораліна не повірила «іншій матері»?

audio-text

12

Прослухайте аудіотекст. Чому Кораліна нарешті почувалася щасливою?

audio-text

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Як Кораліна жила в реальному світі? Чи все її влаштувало?
2. Що їй спочатку сподобалося в «іншому світі»?
3. Які персонажі мають двійників? Чому?

check
yourself

4. Чому фальшивий «інший» світ зникає для Кораліни?
5. Які зміни відбулися у свідомості головної героїні протягом розвитку сюжету?

Аналіз та інтерпретація

6. У творі є багато словосполучень зі словом *інший/інша*: «інша мати», «інший тато», «інший світ» тощо. У якому значенні вжито це слово? Доберіть синоніми.
7. Знайдіть подібності й відмінності твору «Кораліна» з повістю-казкою «Аліса в Країні Див».
8. Визначте недоліки й переваги «іншого» та реального світів. Запишіть свої спостереження в таблицю.
9. Опишіть зовнішність і характери персонажів твору «Кораліна».

Творче самовираження

10. Доберіть заголовки до розділів книжки. Поясніть.

Цифрові навички

11. Запропонуйте рубрики вебсайту, присвяченого повісті-казці «Кораліна» Н. Геймана.
12. За допомогою інтернету подивіться мультфільм «Кораліна у світі кошмарів» (режисер Генрі Селік, США, 2009). З якими кошмарами, на вашу думку, зіткнулася Кораліна? Як вона їх подолала?

Дослідження і проекти

13. *Робота в групах.* Підготуйте комікс (у стилі аніме) за твором «Кораліна». Створіть малюнки й представте свій задум у класі.

Життєві ситуації

14. Як змінилися уявлення Кораліни про життя після подорожі до «іншого світу»? А ваші — після прочитання книжки?
15. Створіть шкалу власних життєвих цінностей (від 1 до 7). На перше місце поставте головний пріоритет для вас, на останнє — найменш важливу цінність.

Словник термінів

Алегорія (з грецької *allegoria* — іносказання) — утілення загальної ідеї чи рис людей у предметних образах (рослинах, тваринах, предметах ужитку тощо).

Балада (з французької *ballade*, від прованської *ballar* — танцювати) — жанр фольклору і літератури, у якому органічно поєднані розповідь (епос) і людські почуття (лірика). Тому баладу називають ліро-епічним жанром (або ліро-епосом).

Детектив (з англійської *detective* — агент розшуку, з латинської *detection* — розкриття) — різновид пригодницької літератури, у якій розкривається таємниця, пов'язана зі злочином.

Історичний роман — різновид роману, побудований на історичному сюжеті, який відтворює в художній формі якусь епоху, певний період історії.

Композиція — побудова твору, поєднання всіх його компонентів у художню цілість, зумовлену логікою зображеного світу, задумом автора, особливостями обраного жанру.

Новела (з італійської *novella* — новина) — невеликий за обсягом епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом.

Оповідач/оповідачка — літературний суб'єкт, вигадана автором/авторкою особа, від імені якої в художньому творі письменник/письменниця оповідає про події і людей. Позиція оповідача/оповідачки виявляється у викладі від першої особи («я»). Оповідач/оповідачка може мати вигадану літературну біографію, брати участь у подіях чи спостерігати за ними.

Оригінал (з латинської *originalis* — первісний) (**художнього твору**) — текст, створений тією мовою, якою володіє та яку обрав автор.

Переклад — відтворення змісту усного висловлення чи писемного тексту засобами іншої мови.

Переспів — твір (зазвичай віршований), написаний за мотивами твору іншого автора з елементами наслідування складників першоджерела; він наближений до перекладу і водночас відмінний за змістом і формою, яскраво вираженою авторською позицією.

Притча — повчальний алегоричний твір, у якому розповідь підпорядкована моралі. Розповідь у притчі відбувається через узагальнені образи та метафоричні події. Будь-яке слово, подія і навіть жест у притчі набувають філософського змісту.

Розповідач/розповідачка — вигадана автором особа, від імені якої ведеться оповідь в епічному творі.

Символ (з грецької *symbolon* — умовний знак, натяк) — предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища. Символ має завжди переносне значення. Символічними у творі можуть бути предмети, образи та інші елементи тексту.

Фантастика — різновид художніх творів, у яких за допомогою вигаданих уявних елементів (припущення, прогнозування та ін.) створюється світ, відмінний від світу реального.

Зміст

Чим людина відрізняється від робота?	3
Як працювати з підручником.....	5

ВСТУП

Роль художнього перекладу в сучасну добу.....	8
--	---

Розділ 1

ГЕРОЇ ТА ГЕРОЇНІ БАЛАД

1

Балада як жанр усної народної творчості.....	16
<i>Король Лір і його дочки</i>	20
Літературна балада	28
Фрідріх Шиллер	31
<i>Рукавичка</i>	34

Розділ 2

ЛИЦАРСТВО В ЛІТЕРАТУРІ

2

Лицарі в Західній Європі.....	37
Вальтер Скотт.....	38
<i>Айвенго (Уривки)</i>	46

Розділ 3

3

ПАМ'ЯТАЄМО ПРО МИНУЛЕ

Друга світова війна в європейській поезії	62
Константи-Ільдефонс Галчинський.....	64
<i>Пісня про солдатів</i>	
<i>з Вестерпльятте</i>	65
<i>Лист із полону</i>	68
Альфред Маргул-Шпербер	70
<i>Про назву концтабору</i>	
<i>Бухенвальд</i>	72
Джон Бойн	74
<i>Хлопчик у смугастій</i>	
<i>піжамі (Уривки)</i>	78

Розділ 4

4

СИЛА ДРУЖБИ І КОХАННЯ

Новела як літературний жанр	106
О. Генрі	108
<i>Дари волхвів</i>	111
<i>Останній листок</i>	122
Сторінки світової любовної лірики	131
П'єр де Ронсар	132
<i>До того, як любов</i>	
<i>у світ прийшла...</i>	133
Роберт Бернс	135
<i>Моя любов...</i>	136

Розділ 5

РОЗСЛІДУЄМО ДЕТЕКТИВНІ ІСТОРІЇ

5

Детектив як жанр літератури.....	138
Едгар-Аллан По	141
<i>Золотий жук (Скорочено)</i>	145
Артур Конан Дойл.....	171
<i>Пістрява стрічка (Скорочено)</i>	174

Розділ 6

ОСОБИСТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

6

Антуан де Сент-Екзюпері	196
<i>Маленький принц (Уривки)</i>	201
Акутагава Рюноске	218
<i>Павутинка</i>	222

Розділ 7

СУТНІСТЬ ЛЮДИНИ

7

Художність як критерій оцінювання творів мистецтва	228
Айзек Азімов.....	230
<i>Фах (Скорочено)</i>	233
Ніл-Річард Мак-Кіннон Ґейман.....	252
<i>Кораліна (Скорочено)</i>	255
Словник	269

Зарубіжна література

